

Till statsrådet Britta Lejon

Regeringen beslutade den 19 juni 1997 att tillkalla ett parlamentariskt sammansatt råd med uppgift att utvärdera de tekniska, ekonomiska, organisatoriska och praktiska effekterna av det nya valsysteem som ger väljarna en möjlighet att rösta också på person samt att ägna särskild uppmärksamhet åt konsekvenserna av systemet ur ett demokratiskt perspektiv. Kanslichefen, numera politiskt sakkunnig i statsrådsberedningen, Sten Olsson förordnades som ordförande för rådet fr.o.m. den 13 november 1997. Till övriga ledamöter utsågs fr.o.m. den 16 december 1997 riksdagsledamöterna Mats Berglind (s), ombudsmannen Ingvar Högström (mp), numera riksdags-ledamoten Helena Höij (kd), kommunalrådet Britt Löfgren (v), organisationschefen Claes Löfgren (m), partikassören Inger Mäler (s), partisekreteraren Torbjörn Petterson (fp) och Rigmor Stenmark (c). Torbjörn Petterson entledigades från sitt uppdrag och ersattes av biträdande partisekreteraren Susann Torgerson (fp) fr.o.m. den 12 januari 1998. Britt Löfgren och Claes Löfgren entledigades från sina uppdrag och ersattes av riksdagsledamoten Mats Einarsson (v) respektive kanslichefen Ulf Melin (m) fr.o.m. den 1 februari 1999.

Till experter i rådet förordnades fr.o.m. den 23 april 1998 professorn Sören Holmberg, hovrättsassessorn Karin Kussak, docenten Tommy Möller, valdirektören Vivan Nilsson och f.d. riksdagsledamoten Göran Åstrand. Karin Kussak entledigades från sitt uppdrag och ersattes av hovrättsassessorn Kristina Svahn Starrsjö fr.o.m. den 21 oktober 1998.

Numera dispaschören Svante O. Johansson förordnades till sekreterare åt rådet fr.o.m. den 1 januari 1998. Han entledigades från denna funktion och förordnades som expert i rådet fr.o.m. den 21 oktober 1998.

Rådmannen Jan Carlström har fr.o.m. den 1 oktober 1998 varit sekreterare i rådet.

Rådet har antagit namnet Rådet för utvärdering av 1998 års val.

Rådet har utöver sitt uppdrag att utvärdera det nya valsysteem (dir. 1997:87) fått i uppgift att utvärdera om, och i så fall på vilket sätt, reformen av det svenska valsysteem påverkade det allmänna valdeltagandet i samt att se över reglerna om det statliga partistödet till

de politiska partier som tidigare varit representerade i riksdagen (dir. 1998:99). Rådet avslutade sitt uppdrag i angivna delar genom att i november år 1999 överlämna delbetänkandet Personval 1998. En utvärdering av personvalsreformen (SOU 1999:136).

I juli år 1999 fick rådet i uppdrag att analysera orsakerna till det låga valdeltagandet i 1999 års val till Europaparlamentet (dir. 1999:61). Rådet får härmed överlämna betänkandet Valdeltagande och Europaparlamentsval (SOU 2000:81) och har därmed slutfört sitt uppdrag.

Stockholm den 10 augusti 2000

Sten Olsson

Mats Berglind

Mats Einarsson

Ingvar Högström

Helena Höij

Ulf Melin

Inger Mäler

Rigmor Stenmark

Susann Torgerson

/Jan Carlström

Innehåll

Valdeltagande och Europaparlamentsval 7

1	Sammanfattning	7
2	Inledning	8
2.1	Bakgrund.....	8
2.2	Uppdraget.....	8
2.3	Arbetets bedrivande	8
2.4	Forskarrapporterna.....	8
3	Rådets syn på det låga valdeltagandet	9
3.1	Inledning	9
3.2	Följderna av ett lågt valdeltagande	10
3.3	De viktigaste orsakerna till det låga valdeltagandet	11
3.3.1	Bristande engagemang i EU-frågor	11
3.3.2	EU-motståndets politisering.....	12
3.3.3	Partiernas aktivitet	12
3.3.4	Massmediernas roll	13
4	Överväganden	13
4.1	Inledning	13
4.2	Aktivare insatser från partierna	14
4.3	Samtidiga val till Riksdag och Europaparlament m.m.	15
4.4	Undvik sommarval	15
4.5	Indirekta val till Europaparlamentet	16
4.6	Det nuvarande valsystemet	16

Vem bryr sig? En analys av valdeltagandet i det svenska europaparlamentsvalet 1999

<i>Martin Bennulf, Per Hedberg och Henrik Oscarsson.....</i>	19
--	----

Ett Europa i nationens skugga: Om det svenska valdeltagandet på europeisk och nationell nivå

<i>Jan Teorell och Anders Westholm.....</i>	71
---	----

Valaktens innanförskap Om varför vissa deltog – andra avstod <i>Anders Lithner</i>	125
Författarpresentation	169

Valdeltagande och Europaparlamentsval

1 Sammanfattning

Det är av flera skäl viktigt att valdeltagandet i valet till Europaparlamentet ligger på en hög nivå. Ett sådant skäl är att långvarigt lågt valdeltagande kan riskera att på sikt försvaga Europaparlamentets legitimitet. Ett annat skäl är att ett lågt valdeltagande i Europaparlamentsvalet kan påverka deltagandet i de nationella valen i ogynnsam riktning. I både 1995 års och 1999 års val till Europaparlamentet kom valdeltagandet att understiga 50 procent. (År 1995 var valdeltagandet 41,6 procent och år 1999 uppgick det till 38,8 procent).

Frågan om det låga valdeltagandet i val till Europaparlamentet är komplex på så sätt att det torde finnas flera olika orsaker till att människor avstår från att rösta i dessa val i betydligt större utsträckning än i de nationella valen. Någon enskild faktor kan inte pekas ut som den viktigaste förklaringen. Mycket talar dock för att bristande engagemang, bl.a. som en följd av att Europaparlamentets ställning, arbetsformer och betydelse för olika frågor inte alltid är enkel att ta till sig, utgör en starkt bidragande orsak till det låga valdeltagandet. Även den i Sverige förhållandevis stora negativa opinionen till EU torde innebära att många avstår från att rösta. Forskning visar att valet att inte rösta för vissa är en ren protesthandling medan andra väljer att avstå då det eller de partier man sympatiserar med och röstar på i de nationella valen har en annan inställning till EU än vad man själv har.

Rådet anser att nivån på valdeltagandet är otillfredsställande och att situationen är oroväckande. Det är därför viktigt med en bred debatt i frågan som kan leda till att väljare och partier, oavsett inställning till det svenska EU-medlemskapet, kommer att öka sitt engagemang i frågor som har anknytning till EU. Det är rådets förhoppning att de forskarrapporter som presenteras i det följande skall kunna tjäna som underlag för en sådan debatt. Rådet har vidare ansett det angeläget att bidra till diskussionen genom att peka på några åtgärder som skulle kunna ha en positiv inverkan på valdeltagandet i valet till Europaparlamentet. Det bör redan här framhållas att flera av dessa åtgärder inte kan genomföras inom ramen för den gemenskapsrättsliga

regleringen på området. Detta bör dock inte hindra att frågorna tas upp till diskussion.

2 Inledning

2.1 Bakgrund

Rådet har tidigare utvärderat de tekniska, ekonomiska, organisatoriska och praktiska effekterna av det nya valsysteem som innebär att väljarna har möjlighet att rösta inte bara på parti utan också på person. Rådet har redovisat sitt uppdrag i denna del i delbetänkandet *Personval 1998. En utvärdering av personvalsreformen* (SOU 1999:136). Dessutom har rådet publicerat en antologi med forskningsrapporter *Premiär för personval*, red. Sören Holmberg och Tommy Möller (SOU 1999:92).

2.2 Uppdraget

Rådet erhöll den 1 juli 1999 tilläggsdirektiv (dir. 1999:61). Enligt dessa skall Rådet analysera orsakerna till det låga valdeltagandet i 1999 års val till Europaparlamentet. Uppdraget skall redovisas på det sätt som rådet finner lämpligt. Det har ålegat rådet att samråda med Riksskatteverket (RSV) vilket också skett.

2.3 Arbetets bedrivande

Rådet inledde sitt arbete i denna del under hösten 1999 genom att inleda en upphandling av forskningstjänster. Vidare anordnade rådet i samarbete med Demokratiutredningen i oktober 1999 ett seminarium i Stockholm. Seminariet inleddes av statsrådet Brita Lejon. Under två dagar redovisade fem utländska och fyra svenska valforskare olika forskningsrön med anknytning till valdeltagandet i val till Europaparlamentet. Vissa av föreläsningarna har getts ut i Demokratiutredningens skriftserie under titeln *Citizen Participation in European Politics* (SOU 1999:151).

De forskningsrapporter som upphandlats har överlämnats till rådet under juni år 2000. De har därefter diskuterats och analyserats inom rådet.

2.4 Forskarrapporterna

Förutom de uppsatser som presenterats i Demokratiutredningens skrift har rådet tagit emot tre olika forskarrapporter. De olika rapporterna grundar sig på delvis olika grundmaterial. I och med att de i stora delar

kommer till samma resultat kan man i hög grad förlita sig på slutsatserna i rapporterna. De rapporter som rådet beställt finns intagna i detta betänkande. Varje rapport avslutas med en sammanfattning av de väsentligaste slutsatserna.

3 Rådets syn på det låga valdeltagandet

3.1 Inledning

Valdeltagandet i de svenska olika nationella valen, bortsett från de kyrkliga valen, har sedan den lika och allmänna rösträttens införande år 1921 legat på mellan ca 40 och 91 procent. Efter år 1960 har valdeltagandet i något av de nationella valen inte understigit 78 procent och vad gäller riksdagsvalen har det inte understigit 81 procent. I det första valet till Europaparlamentet år 1995 uppgick valdeltagandet till 41,6 procent vilket kan jämföras med valdeltagandet i 1994 års riksdagsval som var 86,8 procent och 1998 års riksdagsval där det uppgick till 81,4 procent. Vid 1999 års val till Europaparlamentet uppgick valdeltagandet till 38,8 procent

Jämfört med riksdagsvalen och de kommunala valen är det svenska deltagandet i Europaparlamentsvalen således mycket lågt. Bilden modifieras något om man sätter det svenska valdeltagandet i relation till övriga EU-länders valdeltagande. Det genomsnittliga valdeltagandet för samtliga EU-länder var 65,9 procent år 1979. Det har sedan dess sjunkit konstant för att år 1999 uppgå till 52,4 procent. Bortser man från länder som har obligatorisk röstning och de länder som 1999 hade nationella val samtidigt som Europaparlamentsvalet blir den genomsnittliga siffran 39,4 procent för år 1999. Av de 15 nationerna hade Finland, Nederländerna och Storbritannien ett lägre valdeltagande än Sverige år 1999. Sverige hade således ett valdeltagande som var ca 10 procent lägre än det genomsnittliga. Två ”gamla” EU-länder hade betydligt lägre siffror än Sverige. Ur ett internationellt perspektiv framstår således det svenska valdeltagandet visserligen som lågt men inte som alldeles avvikande. Jämför man däremot med valdeltagandet i de svenska nationella valen måste resultatet sägas vara anmärkningsvärt lågt.

3.2 Följderna av ett lågt valdeltagande

I en parlamentarisk demokrati förutsätts folket utse sina representanter i de högsta styrande organen genom allmänna val där varje röst är värd lika mycket. Det är rimligt att anta att ett högt valdeltagande medför eller bidrar till att de styrande organens sammansättning då kommer att väl spegla olika grupperingars och enskilda medborgares åsikter. Ett mycket lågt valdeltagande däremot kan leda till en snedvridning av sammansättningen i de folkvalda församlingarna. Detta i sin tur innebär att de som väljs kanske kommer att företräda åsikter som inte delas av mer än ett fåtal av medborgarna. En sådan situation innebär en risk bl.a. för att de styrande organen förlorar sin legitimitet och inte uppfattas som representativa för folket. Av det sagda följer att den representativa demokratin, som den är utformad i de flesta moderna stater, förutsätter inte bara en valordning som låter varje medborgare få rösta utan också att medborgarna utnyttjar denna rätt. Detta torde vara en uppfattning som finns hos många och som kan vara en av flera orsaker till att det inte är alldeles ovanligt att det uppfattas som en plikt att rösta. Detta synes dock ha varit vanligare tidigare än nu.

Trots det sagda har det i debatten förekommit den åsikten att ett lågt valdeltagande inte skulle vara något orostecken. Någon egentlig hållbar förklaring till hur dialogen mellan medborgarna och de styrande i en parlamentarisk demokrati då skall föras har dock inte presenterats. Även om det möjligen är så att många av dem som valde att inte rösta i 1999 års Europaparlamentsval gjorde detta som en direkt protest mot det svenska medlemskapet i EU kan dessa medborgares val att inte rösta knappast uppfattas som ett steg framåt för demokratin. Att uttrycka sin uppfattning genom passivitet innebär ju i förlängningen att de passiva, som i 1999 års val var i majoritet, överlåter till en minoritet att besluta. Visserligen visar forskningsresultat att åsiktsöverensstämmelsen mellan de röstande och de icke röstande var relativt jämn, dvs. även om många fler hade röstat skulle valresultatet ha blivit ungefär detsamma. Det finns emellertid ingen garanti för att detta kommer att gälla för framtiden. Tvärtom finns en risk för att de som väljs kommer att representera åsikter som inte delas av en majoritet av medborgarna.

Rådet anser således att ett högt valdeltagande har ett demokratiskt egenvärde för att de valda församlingarna skall kunna göra anspråk på legitimitet och för att medborgarna skall bli delaktiga i de olika samhällsfrågorna och inte ställas utanför.

Nivån på valdeltagandet i ett val kan vidare ha den betydelsen att den påverkar väljarnas benägenhet att rösta i andra val. Det kan med andra ord finnas en risk för att ett lågt valdeltagande i Europaparlamentsvalet får negativa effekter på deltagandet i de nationella

valen. Enligt rådets uppfattning är ett valdeltagande som ligger under 50 procent för svenskt vidkommande mycket oroväckande av de skäl som nyss nämnts. Särskilt oroväckande är det mot bakgrund av att vi i Sverige sedan länge har haft ett även i en internationell jämförelse mycket högt valdeltagande.

3.3 De viktigaste orsakerna till det låga valdeltagandet

I detta avsnitt analyserar rådet vad som kan uppfattas som de viktigaste orsakerna till det låga valdeltagandet. Anledningen till att rådet inte ger sig in på någon fullständig analys av de enskilda faktorerna är att förhållandet mellan olika faktorer är så komplext att det inte med lätthet låter sig dras några säkra slutsatser. Några punkter vill dock rådet framhålla som särskilt viktiga. Det skall redan i detta sammanhang framhållas att de orsaker som framstår som de viktigaste är sådana som ligger utanför valsystemet.

3.3.1 Bristande engagemang i EU-frågor

Forskningsresultat visar relativt samstämmigt att det är bristande engagemang i frågor med anknytning till Europa och EU som är en av de viktigaste orsakerna till att medborgarna inte utnyttjar sin rösträtt. Detta bristande engagemang har i sin tur olika förklaringar. En sådan förklaring är att valet till Europaparlamentet inte uppfattas som viktigt och intressant eftersom det inte är fråga om ett val som har betydelse för en regeringsbildning på samma sätt som ett nationellt parlamentsval. Vidare finns anledning att tro att många uppfattar Europaparlamentets roll i EU:s beslutsprocess som oklar. En annan faktor av betydelse är att vissa av de sakfrågor som är aktuella inför val till Europaparlamentet fordrar att väljaren har goda kunskaper på området eller lägger ner energi för att informera sig. Om ansträngningen för att skaffa information uppfattas som alltför hög ligger det nära till hands att avstå från att rösta. Forskningsresultat visar också att människor med intresse för och orientering mot världen utanför Sveriges gränser deltog i större utsträckning än människor med mindre av en internationell orientering.

Det finns anledning att i detta sammanhang också erinra om betydelsen av s.k. socioekonomiska faktorer. Socialt resursstarka grupper deltog i valet i högre utsträckning än resurssvaga och äldre i högre utsträckning än yngre. Detta är inget unikt fenomen för just valet till Europaparlamentet. Vad som dock är en oroväckande utveckling är att forskningsresultaten visar att dessa faktorer har en betydligt större betydelse i Europaparlamentsvalet än i andra val. Detta tyder på en

tilltagande polarisering Trenden mot ökade klyftor mellan röstare och icke-röstare befästes i 1999 års europaparlamentsval.

3.3.2 EU-motståndets politisering

Två av riksdagspartierna, Miljöpartiet och Vänsterpartiet, är emot Sveriges medlemskap i EU. Det finns i Sverige också bland medborgarna en stor opinion som är negativ till EU. Sverige är också det land i Europa där förtroendet för Europaparlamentet är lägst. Frågan om det svenska medlemskapet i EU måste sägas vara en i högsta grad aktuell politisk fråga som i viss mån skär över partigränserna på så sätt att det inom samtliga partier finns både anhängare och motståndare. Frågan har därmed kommit att bli politiserad på ett annat sätt än vad som är fallet i många av de övriga medlemsländerna.

Det råder ingen tvekan om att många väljare med både kunskaper och engagemang har valt att avstå från att rösta på grund av sitt EU-motstånd. Valet att inte rösta kan därmed sägas vara en protest. Denna protestfaktor bedöms inte vara av lika stor betydelse för det låga valdeltagandet som bristande engagemang men är på intet sätt obetydlig. En annan faktor som har anknytning till EU-frågans politisering är den s.k. korstryckshypotesen. Enligt denna hypotes är det väljare som inte är överens med sitt parti i EU-frågan som stannar hemma på valdagen. Forskarna har, även om de inte är helt eniga om i vilken utsträckning, kommit fram till att korstryck hade viss betydelse i 1999 års Europaparlamentsval men att denna faktor minskat i betydelse jämfört med 1995 års val.

3.3.3 Partiernas aktivitet

Någon mer ingående undersökning av partiernas agerande i valrörelsen inför 1999 års val föreligger inte. Forskningsresultat visar dock att väljarnas exponering för valrörelserna vid Europaparlamentsvalen är mindre än vid riksdagsvalen. Det är också rådets uppfattning att aktiviteten inte kan jämföras med den som föregår de nationella valen. Det kan finnas olika förklaringar till detta. Det ligger nära till hands att anta att delvis samma mekanismer som ligger bakom väljarnas beteende kan förklara den lägre intensiteten i valrörelsen. Europaparlamentsvalet skulle därmed kunna sägas vara ett lågstimulival inte bara från väljarnas sida utan även från partiernas. En bidragande orsak kan också vara det nära avståndet i tid mellan de nationella valen år 1998 och Europaparlamentsvalet år 1999. Förutsättningarna för en intensiv och engagerande valrörelse ökar knappast om den skall ta sin upptakt relativt snart efter det att den förra är avslutad. Också rent

ekonomiska faktorer kan ha betydelse för partiernas lägre aktivitet i valrörelsen inför val till Europaparlamentet. Det faktum att endast 22 ledamöter skall väljas till Europaparlamentet, jämfört med 375 ledamöter i riksdagen, kan också tänkas påverka de regionala och lokala partiorganisationernas aktiviteter negativt.

3.3.4 Massmediernas roll

Media spelar naturligtvis en mycket viktig roll på olika plan inför ett val genom att granska, kommentera och informera. Just vad gäller valet till Europaparlamentet finns anledning att särskilt betona den informerande funktionen. Som nämnts tidigare torde en av orsakerna till det låga valdeltagandet vara att många människor uppfattar Europaparlamentets roll och betydelse som oklar. Om media lyckas med en allsidig och bred bevakning kan detta bidra till öka förutsättningarna för ett högre valdeltagande.

Forskningsresultat visar att människors politiska engagemang och därmed även valdeltagande kan påverkas av media. I en av forskningsrapporterna *"Valaktens innanförskap. Om varför vissa deltog-andra avstod"* finns en närmare analys av förhållandet mellan mediakonsumtion och väljarnas beteende. Där hävdas bl.a. att media kan ha en stimulerande effekt men också en negativ. Avgörande sägs vara dels typ av media, dels publikens förutsättningar och predispositioner. Bland de medier som står i positivt sambandsförhållande med valdeltagande återfinns bl.a. morgonpress, nyheter i radions och televisionens public service kanaler. Media som står i negativt förhållande till valdeltagande är bl.a. kvällspress, nyhetssändningar i kommersiell radio och television.

4 Överväganden

4.1 Inledning

Rådet har uppfattningen att valdeltagandet har varit otillfredsställande lågt i de svenska val till Europaparlamentet som hittills har ägt rum och att detta gör det nödvändigt att ta upp en diskussion om olika åtgärder som skulle kunna medföra ett ökat valdeltagande. Det går knappast att diskutera det låga valdeltagandet i valet till Europaparlamentet utan att komma in på mer allmänna EU-frågor samt EU-institutionernas uppbyggnad och arbetsätt.

En av de viktigare förklaringsfaktorerna till det låga valdeltagandet i Europaparlamentsvalet anser rådet vara bristande engagemang bl.a.

som en följd av att parlamentets ställning, arbetsformer och betydelse för olika frågor uppfattas som oklar av väljarna. Detta bör enligt rådets mening leda till en debatt om hur parlamentets roll och övriga EU-institutioners arbetsätt kan utvecklas. Så som rådets uppdrag har utformats i denna del är det emellertid valdeltagandet som skall stå i centrum för uppmärksamheten. Rådet har sett sig oförhindrat att föra fram förslag som för att kunna genomföras fordrar inte bara ändring av svenska bestämmelser utan också kräver förändringar i gemenskapsrätten.

De överordnade bestämmelserna för valet till Europaparlamentet finns i EG-fördraget och i en av ministerrådet beslutad akt, fogad till ministerrådets beslut 76/787 av den 20 september 1976 (Valrättsakten). I EG fördraget artikel 190.1 stadgas bl.a. att ledamöterna till Europaparlamentet skall väljas genom direkta val. Valrättsakten innehåller bl.a. regler om rösträtt, valbarhet och intressekonflikter. Vidare regleras när val skall hållas. I den frågan gäller att alla länder skall hålla val under någon av dagarna torsdag till söndag i samma vecka på året och att inget land får påbörja rösträkningen förrän vallokalerna stängts för röstning i det land som sist har val. Ett enskilt land kan alltså inte avvika från denna gemenskapsrättsliga reglering.

De faktorer som i tidigare avsnitt redovisats som de främsta orsakerna till det låga valdeltagandet ligger till stor del utanför ramen för själva valsystemet. Det naturliga vore därför att mera direkt rikta in sig mot åtgärder som uppmuntrar och underlättar för väljarna att engagera sig i Europafrågor. I det följande skall vi utöver sådana mer allmänna åtgärder diskutera också smärre förändringar som ligger inom ramen för det nuvarande svenska valsystemet. Det skall framhållas att rådets olika förslag är avsedda som ett diskussionsunderlag med förhoppning om att de skall kunna tjäna som ett medel att stimulera en debatt i frågan.

4.2 Aktivare insatser från partierna

Som nämnts ovan är valrörelser inför Europaparlamentsval mindre intensiva än dem som föregår ett riksdagsval och färre väljare tar del av partiernas budskap inför val till Europaparlamentet. Det är känt att valdeltagandet är högre bland dem som tar del av en valrörelse än dem som inte gör det. Aktivare insatser från partierna skulle därmed kunna vara ett sätt att höja valdeltagandet. Ett sätt att underlätta för väljarna att sätta sig in de olika frågor som är aktuella inför val till Europaparlamentet är att ge partierna bättre möjligheter att nå ut med information och sina budskap. Om det anslogs större resurser till partierna skulle förutsättningarna för mer aktiva och informativa

valrörelser förbättras. Inför valen till Europaparlamentet år 1995 och år 1999 har särskilda anslag ställts till partiernas förfogande. Det är angeläget att det tillskapas ett permanent regelverk inom ramen för partistödslagen vad gäller val till Europaparlamentet så att valresultatet får påverka hur stort stöd varje parti skall erhålla. Vidare kan det finnas skäl för partierna att lägga ner mer energi på att tydliggöra och konkretisera de frågor som är aktuella samt att klargöra betydelsen för Sveriges vidkommande av de beslut som fattas i Europaparlamentet. Här bör också framhållas att riksdag, regering och myndigheter har ett ansvar för att i större utsträckning belysa EU-dimensionen vid behandling av olika sakfrågor.

4.3 Samtidiga val till Riksdag och Europaparlament m.m.

Som nämnts inledningsvis torde inte de huvudsakliga orsakerna till det låga valdeltagandet vara att söka i hur det svenska valsystemet är utformat. Därmed saknas det förutsättningar för att genom förändringar i detta system komma åt de grundläggande problemen. Visserligen skulle röstplikt sannolikt medföra ett väsentligt högre valdeltagande. Rådet har diskuterat den möjligheten men förkastat idén som alltför främmande för svensk del. Ett annat sätt vore att samordna riksdagsvalet och valet till Europaparlamentet. Enligt rådets uppfattning skulle en sådan ordning sannolikt höja valdeltagandet i Europaparlamentsvalet. Det kan visserligen invändas att det då skulle vara nödvändigt att bedriva en gemensam valrörelse. Detta behöver dock inte vara någon nackdel. Många av de frågor som är aktuella i Europaparlamentsvalet är sådana att de griper in även på det nationella planet. I en gemensam valrörelse skulle dessa frågor därmed kunna sättas in i ett mer naturligt sammanhang och på det sättet göras tydligare. Utifrån nuvarande svenska valsystem är en gemensam valdag inte förenlig med EU:s valrättsakt som den nu är utformad och skulle få vittgående konsekvenser för Europaparlamentets sammansättning och dess arbetsätt. Rådet anser likväl det bör vara möjligt att ta upp en diskussion om en förändring som sannolikt skulle få positiva effekter för valdeltagandet i valet till Europaparlamentet. Naturligtvis måste diskussionen i denna del också inrymma frågan om vilka konsekvenserna blir för förutsättningarna för de nationella valen.

4.4 Undvik sommarval

Tidpunkten för valet till Europaparlamentet, början av juni, är illa vald. Många människor har börjat sin semester och vid denna tid pågår

många aktiviteter som kan konkurrera med intresset för valurnan. Inom en arbetsgrupp i ministerrådet pågår diskussioner om en förändring av valrättsakten som innebär att valdagen skall tidigareläggas till början av maj. Rådet anser att det är angeläget att flytta valdagen. Med hänsyn till att det svenska systemet sedan länge haft höstval och väljare och partier är vana vid detta framstår det för svenskt vidkommande som naturligt att valet hålls efter sommaren. En förändring som innebär att valdagen förläggs till maj är dock att föredra framför val i juni.

4.5 Indirekta val till Europaparlamentet

Direkta val till Europaparlamentet har skett sedan år 1979. Dessförinnan utsågs ledamöterna av en beslutande församling i varje medlemsland. Det kan med fog hävdas att direkta val till en församling med sådana befogenheter som Europaparlamentet har, från ett demokratiperspektiv är att föredra framför indirekta val. Att rådet tar upp frågan har att göra med att Europaparlamentets legitimitet vid ett mycket lågt valdeltagande kan komma att ifrågasättas. Det genomsnittliga valdeltagandet i medlemsländerna har sedan år 1979 sjunkit oavbrutet från en nivå på ca 65 procent till ca 52 procent år 1999. Om denna utveckling fortsätter och valdeltagandet fortsätter att minska finns en risk för att inom en relativt snar framtid mindre än hälften av väljarna i EU kommer att utnyttja sin rösträtt. Skulle valdeltagandet sedan fortsätta att sjunka finns risk för att det uppstår en situation där det kommer att hävdas att så få röstar att Europaparlamentet inte längre kan göra anspråk att företräda medborgarna i EU. I ett sådant läge skulle det kunna hävdas att parlamentets legitimitet vore större om ledamöterna utsågs av de folkvalda församlingarna i varje land.

4.6 Det nuvarande valsystemet

I diskussioner kring valdeltagande brukar emellanåt framhållas vikten av att valsystemet är enkelt för väljarna att tillämpa. Det svenska systemet måste, även sedan möjligheten till personröstning infördes, betraktas som okomplicerat. Det bör här framhållas att undersökningsresultat visar att personvals-systemet inte haft någon negativ inverkan på valdeltagandet i 1999 års val. Därför kan det finnas anledning att tillåta att namnvalsedlar får läggas ut även på utlandsmyndigheterna.

Vidare innebär det svenska systemet att väljarna har goda möjligheter till förtidsröstning. Det är dock mycket angeläget att möjligheten att förtidsrösta i minst samma omfattning som idag bibehålls oavsett servicenivån hos Posten AB.

Det pågår f.n. försök att utveckla ett röstningsförfarande med IT. Frågan utreds av den Valtekniska utredningen (Ju 2000:02) år 2000 (dir. 2000:10) och rådet ser positivt på möjligheten till IT-röstning.

RSV har i en promemoria 1999-11-01 gjort en analys av valdeltagandet i 1999 års val där sammanslagna och icke sammanslagna valdistrikt jämförts. Enligt analysen går det inte att entydigt dra slutsatsen att valdeltagandet påverkats negativt av att valdistrikt lagts samman. RSV har vidare framhållit att utökad service med särskilda röstmottagningsställen tycks kunna påverka valdeltagandet i positiv riktning. Rådet ställer sig bakom RSV:s uppfattning att särskilda röstmottagningsställen är ett bra sätt att ge väljare i glesbygdsområden möjlighet att rösta inom rimligt avstånd men vill framhålla att sammanslagning av valdistrikt inför ett val kan ge signaler om att valdeltagandet förväntas bli lågt.

Enligt rådets uppfattning kan det finnas anledning att inför nästa Europaparlamentsval pröva frågan om en försöksverksamhet med möjligheter till IT-röstning och utökad brevröstning.

Vem bryr sig?

En analys av valdeltagandet i det svenska europaparlamentsvalet 1999

Martin Bennulf
Per Hedberg
Henrik Oscarsson

Endast 38,8 procent av de svenska medborgarna deltog i 1999 års europaparlamentsval. Siffran är låg oavsett vad vi jämför med: 43 procentenheter lägre än valdeltagandet i riksdagsvalet 1998, 13 procentenheter lägre än det europeiska genomsnittet vid europaparlamentsval och 2,9 procentenheter lägre än vid det första svenska europaparlamentsvalet 1995. Vid en europeisk jämförelse är ett lågt valdeltagande i europaparlamentsvalen inte överraskande. Europeiska väljares deltagande i valen till europaparlamentet har alltid varit lägre än i valen till de nationella parlamenten. I genomsnitt avviker valdeltagandet i europaparlamentsvalen 18,5 procentenheter från valdeltagandet i de nationella valen. Annorlunda uttryckt är det cirka 70 miljoner EU-medborgare som deltar i de nationella valen men avstår från att rösta i europaparlamentsvalen.

Vi har under senare år sett tecken som på sikt och under fortsatt utveckling skulle kunna verka skadligt för den svenska demokratin. För partierna är det sjunkande medlemstal och fallande förtroende för politiker som är de allvarligaste tecknen. Bland medborgarna återfinns vi i ett sjunkande valdeltagande. Valdeltagandet minskar i riksdagsvalen och i det senaste valet till Europaparlamentet 1999 minskade valdeltagandet från en redan låg nivå 1995. Dessa förändringar föranleder mer ingående analyser av vilka faktorer som generellt förklarar varför medborgare väljer att inte utnyttja sin rösträtt: Vad beror svenska folkets minskande röstande på och vilka konsekvenser kan det få för demokratin?

Från tidigare studier vet vi att det sjunkande valdeltagandet i riksdagsvalen inneburit en ökad polarisering i väljarkåren. Det är de mest resurssvaga grupperna i så väl politiskt som socialt avseende som främst avstår från att besöka vallokalerna. Att delta i riksdagsvalen blir

därför i allt högre utsträckning en klassfråga i Sverige.¹ Det beror delvis på en successiv normupplösning under de senaste tjugo åren; en del av den svenska väljarkåren upplever det inte längre som en plikt att rösta.²

Konsekvenserna av det sjunkande valdeltagandet i riksdagsvalen har ännu så länge inte blivit stora. De väljare som röstar uppvisar i mångt och mycket samma åsikter som de som inte röstar. Enkelt uttryckt är röstskolket lika utbrett till vänster som till höger bland svenska väljare. Med andra ord är det sannolikt att partifördelningen i den svenska riksdagen skulle ha sett ungefär likadan ut även om det svenska valdeltagandet skulle närma sig 100 procent.³

Det låga valdeltagandet i europaparlamentsvalet har potential att uppvisa större negativa effekter. Detta beror på att det är många fler som stannar hemma och att risken därför ökar för att vissa grupper systematiskt underrepresenteras bland förhållandevis få som röstar. Sverige representeras av 22 ledamöter i Europaparlamentet. Hur representativa är de egentligen för de svenska väljarna? En förutsättning för att de skall kunna sägas representera hela svenska folket är att väljare som röstar på dem åsiktsmässigt liknar hela svenska folket. Om partisympati och inställningen till t.ex. EU är likadan bland röstare och icke-röstare kan vi anta att samma 22 ledamöter representerar den svenska väljarkåren i Europaparlamentet även om valdeltagandet vore högre. En av våra undersökningsuppgifter är just att besvara i vilken utsträckning röstande skiljer sig från dem som stannat hemma.

Mot bakgrund av vad vi vet från tidigare forskning skulle man kunna argumentera för att det egentligen inte är särskilt märkligt att valdeltagandet var så lågt i 1999 års svenska europaparlamentsval. Många av de grundförutsättningar som gällde i samband med europaparlamentsvalet är omständigheter som normalt har en dokumenterat demobiliserande effekt på väljares deltagande: Valet till europaparlamentet är en ny företeelse i svensk demokrati; väljarna känner dåligt till de nationella partiernas partitilhörighet i Europaparlamentet; ledare och representanter för Europaparlamentets partier är okända för svenska väljare; Europaparlamentet äger låg politisk legitimitet bland svenska väljare; valet hölls i juni, söndagen före midsommarveckan, vilket kan anses vara en olämplig tidpunkt att anordna val i Sverige; de nationella partiernas valkampanjer var inte lika omfattande och intensiva som vid riksdagsvalen; massmediernas valbevakning var även den inte lika omfattande som vid riksdagsval; väljarna uppfattade inte

¹ Bennulf & Hedberg (1999).

² Teorell & Westholm (1999).

³ Bennulf & Hedberg (1999); Holmberg (2000).

valet som lika viktigt som ett riksdagsval; det saknades spänning i valet såtillvida att en regeringsbildning inte var aktuell på basis av valresultatet; såren från EU-folkomröstningen 1994 har inte läkt i lika stor utsträckning som i andra länder. Många av dessa faktorer kan – trots att vi inte har möjlighet att systematiskt bekräfta dem alla genom egna och nya empiriska undersökningar av 1999 års svenska europaparlamentsval – sannolikt bidra till att förklara varför valdeltagandet blev så lågt.

Våra analyser av de faktorer som orsakade det låga valdeltagandet organiseras i fyra avsnitt. De två första handlar om hur representativa de som röstar är för hela väljarkåren. Vi vill först belysa vad vi valt att kalla *den sociala representativiteten* bland de röstande. Är det främst en social elit av välutbildade medelklasspersoner som tar sig omakett att rösta till Europaparlamentet? Fortsatte skillnaderna i valdeltagande mellan låg- och högstatusgrupper att växa bland medborgarna i samband med 1999 års europaparlamentsval? I det andra avsnittet analyserar vi de röstandes *politiska representativitet*, inledningsvis genom att studera skillnader i politiska resurser såsom bl.a. intresse, kunskaper, utbildning och engagemang samt därefter skillnader i sakfrågeåsikter och partisympatier. Är det enbart politiskt intresserade och välinformerade medborgare som brydde sig om att rösta till Europaparlamentet? I vilken utsträckning skiljer sig röstare från icke-röstare när det gäller politiska preferenser och hur stora konsekvenser kan dessa skillnader ha haft för valutgången? Vi avser att systematiskt jämföra resultaten från europaparlamentsvalet 1999 med resultat från vanliga riksdagsval och det föregående valet till Europaparlamentet 1995.

I det tredje avsnittet genomför vi en aggregerad länderjämförande analys för att ge ett europeiskt perspektiv på valdeltagandet i det svenska europaparlamentsvalet. Huvudfrågeställningen gäller vad som förklarar skillnader i valdeltagande mellan EU:s medlemsländer. Kan det t.ex. vara så enkelt att det är EU:s låga popularitet bland svenska folket som återspeglas i det låga valdeltagandet?

I det fjärde avsnittet undersöks närmare i vilken utsträckning det låga valdeltagandet i europaparlamentsvalet kan bero på en aktiv politisk protest från EU-kritiska medborgare. Närmare bestämt skall två närbesläktade hypoteser prövas: *protesthypotesen*, som helt enkelt säger att EU-kritiska personer i större utsträckning valde soffan än EU-positiva personer, och *korstryckshypotesen* som säger att medborgare som befinner sig i åsiktskonflikt med det egna partiet i EU-frågan tenderar att avstå från att rösta i större utsträckning än medborgare som är överens med sitt eget parti.

Kapitlet disponeras efter de fyra forskningsuppgifterna som vi kommer att studera en i taget. Innan vi presenterar analyserna skall vi redogöra för det material som våra analyser bygger på och kortfattat sammanfatta vad tidigare forskning vet om vilka faktorer som brukar influera valdeltagandet.

Material

De här redovisade analyserna av valdeltagandet i svenska riksdagsval bygger på de valundersökningar som genomförts av Statistiska centralbyrån och forskare från Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Allt sedan riksdagsvalet 1956 har intervjuundersökningar med omfattande urval av svenska väljare (cirka 3000) genomförts vid varje ordinarie riksdagsval, vid folkomröstningarna om ATP, kärnkraften samt EU och vid de två valen till Europaparlamentet.⁴ Tillsammans med motsvarande studier i USA och i Norge utgör de svenska valundersökningarna de bästa och mest omfattande materialen i världen för analyser av val och väljarbeteende.⁵ Valforskningsprogrammet vid Göteborgs universitet kompletterar sina studier av väljarna med analyser av partierna, deras kandidater, riksdagsledamöterna och massmedia för att nå ett helhetsgrepp om opinionsbildningen i den

⁴ Urvalets storlek varierar mellan de olika undersökningarna. Sedan 1973 är väljarstudierna upplagda som rullande tvåstegspaneler. Hälften av urvalet intervjuas återigen vid nästa val samtidigt som en ny panel startar för att åter intervjuas nästa val o.s.v. Intervjustudierna med svenska väljare finns samlade på *Svensk samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD)* vid Göteborgs universitet. Primärforskare för de svenska valundersökningarna har varit: Jörgen Westerståhl (1956), Bo Särilvik (1956-1973), Olof Petersson (1973-1976), Sören Holmberg (1979-1999) samt Mikael Gilljam (1985-1995).

⁵ Valforskningsprogrammet vid Göteborgs universitet presenteras t ex i Mikael Gilljam & Sören Holmberg (1995) *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts juridik, sid 11-12; Mikael Gilljam & Sören Holmberg m fl (1990) *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers, sid 12-16; Information om den svenska valforskningen återfinns också på internetadress <http://pol.gu.se/sve/forsk/vod/vustart.htm>. Konsultera även *European Journal of Political Research* (1994) 25:239-385. Special Issue: The Intellectual History of Election Studies. Den som är intresserad av amerikanska valundersökningar kan t ex starta med Warren E. Miller & J. Merrill Shanks (1996) *The New American Voter*. Cambridge: Harvard University Press. För en introduktion till de norska studierna kan man starta med Henry Valen & Bernt Aardal (1998) *Det norske valforskningsprogrammet. Publikasjonsliste 1956-1998*. Oslo: ISF, Rapport 98:15.

representativa demokratin.⁶ Vi har alltså möjlighet att studera förändringar i olika samhällsgruppers valdeltagande ända tillbaka till 1956. I de kommande analyserna avser vi emellertid att främst fokusera på deltagande i de två valen till Europaparlamentet 1995 och 1999, men vi kommer punktvis att jämföra resultaten med de mönster vi finner i ett vanligt riksdagsval.

Analysen av valdeltagande innebär vanligtvis att forskarna ställs inför flera besvärliga metodproblem. Ett första problem gäller bortfall av personer som inkluderats i våra slumpmässiga urval av den svenska valmanskåren men som avstår från att ställa upp för intervju. Bortfallet i intervjuundersökningar har ökat sett över en längre tidsperiod. På femtiotalet ställde de allra flesta som tillfrågades av SCB upp på att intervjuas. Numera måste vi räkna med att cirka en dryg femtedel av de tilltänkta intervjupersonerna avböjer att ställa upp för intervju. Om avhoppet från urvalet skedde helhet slumpmässigt skulle inte problemen med representativitet bli så stora. Men vi vet att de som ställer upp för intervju inte är fullt jämförbara med de som inte ställer upp. Bortfallet snedvrider i vissa avseenden våra resultat. Det medför bl.a. att valdeltagandet överskattas i och med att svarsvägran är större bland politiskt oengagerade personer.

Ett andra problem är att personer tenderar att rapportera beteenden de uppfattar som politiskt korrekta även om de inte utfört det, t.ex. röstning.⁷ Vid en analys av andelen väljare som svarade rätt på frågan huruvida de röstade eller inte jämfört med uppgiften i vallängden för valundersökningarna 1956–1988 kan Donald Granberg och Sören Holmberg visa att mellan 96 och 98 procent av samtliga tillfrågade har svarat korrekt.⁸

Både dessa problem är möjliga att kontrollera med valforskningens väljardata. Det andra problemet är lättast att lösa. Statistiska centralbyrån (SCB) genomför vid varje val en särskild studie av valdeltagandet som innebär att man går ut till vallängderna och samlar

⁶ Se t ex Kent Asp (1986) *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur; Esaiasson (1990); Peter Esaiasson & Sören Holmberg (1995) *Representation From Above. Members of Parliament and Representative Democracy*. Aldershot: Dartmouth för en inblick i valforskningsprogrammet olika förgreningar.

⁷ Människor som deltar i valundersökningens intervjuer före valet stimuleras att sedemera rösta i valet. En sådan systematisk effekt har påvisats av Donald Granberg & Sören Holmberg (1992) "The Hawthorne Effect in Election Studies: The Impact of Survey Participation on Voting" *British Journal of Political Science* 22: 240-247.

⁸ Donald Granberg & Sören Holmberg (1991) "Self-Reported Turnout and Voter Validation". *American Journal of Political Science* 35: 448-459.

in uppgifter om det faktiska valdeltagandet. Valundersökningens intervjupersoner ingår i denna studie; därför vet vi om varje intervjuad person faktiskt har röstat eller ej. Redan i urvalsförfarandet överskattas emellertid röstningen något. En aning fler röstande kommer med i valundersökningarnas urval än som faktiskt röstar i befolkningen som helhet. Sedan förvärras problemet ytterligare genom att bortfallet är högre bland icke-röstare än bland deltagande väljare. Om vi publicerade valundersökningarnas resultat okorrigerade skulle alltså valdeltagandet framstå som högre än vad det faktiskt var. Också detta problem går att åtgärda. Det gör vi genom att applicera så kallade vikter på de analyser som genomförs. Svaret från en person som röstat viktas ned eftersom röstning överskattats, medan svaren från icke-röstare viktas upp eftersom vi underskattat dem.

Genom att vi känner till det korrekta valdeltagandet vid varje undersökningstillfälle har vikterna konstruerats så att de resultat som gäller de intervjuade som helhet motsvarar valdeltagandet i respektive val när vikterna appliceras. Skevheten i valdeltagande är olika stort bland intervjuade och icke intervjuade i de olika undersökningarna. Eftersom vi i vissa analyser, där vi har registeruppgifter även för de icke intervjuade (t.ex. kön), kan inkludera samtliga urvalspersoner i analyserna använder vi olika vikter för dem som intervjuats och de som avböjt intervju (enbart i vissa analyser).

Trots att vi har möjlighet att analysera det objektivt korrekta valdeltagandet så som det registrerats i vallängder för respektive intervjuperson kan det ändå vara intressant att något begrunda hur många intervjupersoner som svarar korrekt på den subjektiva frågan om huruvida de har röstat eller ej. I tabell 1 analyseras sambandet mellan det subjektivt uppgivna valdeltagandet och det objektiva valdeltagandet i de två undersökningarna om europaparlamentsvalet 1995 och 1999. Som referenspunkt anges motsvarande siffror för valundersökningarna 1994 och 1998. Är andelen felsvar högre när europaparlamentsvalen undersöks än när ett ordinarie riksdagsval utgör studieobjekt?

Tabell 1 Andelen korrekta respektive felaktigt uppgivna röster och icke-röster i valundersökningarna 1994 och 1998 samt i Europaparlamentsvalundersökningarna 1995 och 1999 (procent)

valundersökning	korrekta röstare	felsvarande röstare	korrekta icke-röstare	felsvarande icke-röstare	summa procent	antal svarande
VU 1994	90	0	8	2	100	1498
EUP 1995	46	1	50	3	100	2233
VU 1998	86	1	11	2	100	1472
EUP 1999	46	1	49	4	100	1982

Kommentar: I väljarundersökningarna i samband med riksdagsvalen ingår enbart svars personer som intervjuades efter valet så att siffrorna blir jämförbara med de för Europaparlamentsundersökningarna där samtliga intervjuer genomförs efter valet. Siffrorna i denna tabell är *inte* viktade eftersom vi vill analysera enskilda individers benägenhet att tala sanning i intervjusituationen eller ej. Därför överensstämmer inte nivån på valdeltagandet i denna tabell med de övriga tabellerna i detta kapitel.

Andelen felsvar på den subjektiva uppgiften huruvida man röstat i respektive val är mycket låg. Den högsta som noterats i tabell 1 är 5 procent felsvarande totalt i Europaparlamentsundersökningen 1999. I valundersökningen 1994 var motsvarande siffra så låg som 2 procent. Noterbart är också att andelen felsvar är något högre bland icke-röstarna; icke-röstare som felaktigt anger att de röstar är högre än motsvarande fel bland röstare. Generellt kan man säga att svenskarna inte har några problem med att korrekt ange huruvida de röstar eller inte.

Europaparlamentsvalundersökningen 1999 är en eftervalsundersökning. Samtliga intervjuer genomfördes efter valdagen den 13 juni. Undersökningen är speciell i åtminstone två avseenden, vilka dessvärre innebär att undersökningens kvalitet jämförelsevis riskerar att bli något sämre. För det första är Europaparlamentsvalet förlagt till en tidpunkt som innebär problem vid genomförandet av en intervjuundersökning. Redan i början av juni börjar svenska folket att ta ut sin semester. I juli ligger industrisemestern, då även många av SCB:s intervjuare har ledigt. Fältarbetet delades därför upp i två etapper, en före semestrarna och en efter semestrarnas slut. Det medförde att lång tid förflutit mellan många intervjuer och valtillfället. Ur kvalitetssynpunkt är det naturligtvis olyckligt.

För det andra vet vi sedan tidigare undersökningar att svarsbenägenheten är lägre bland icke-röstare än bland röstare. Vid ett befarat lågt valdeltagande kan vi alltså vänta oss problem vad gäller att få människor att ställa upp för intervjuer jämfört med val där valdeltagandet är högre. I valundersökningarnas uppföljningsarbete i samband med riksdagsvalen erbjuds förkortade varianter av intervjuer till de intervju-

personer som tidigare vägrat att ställa upp. Med befogade misstankar om lågt valdeltagande i europaparlamentsvalen har denna möjlighet erbjudits intervjuarna redan i fältarbetet. Det har inneburit ett ökat antal förkortade intervjuer i europaparlamentsvalundersökningarna jämfört med valundersökningar i samband med riksdagsvalen. Ur kvalitetsmässig synvinkel är fullskaliga intervjuer att föredra, men förkortade intervjuer är naturligtvis bättre än svarsvägran.

I 1999 års Europaparlamentsvalundersökning var svarsfrekvensen 75,5 procent. Andelen förkortade intervjuer var 37 procent, 11 procent förkortade och 26 procent extremförkortade. I 1995 års undersökning var svarsfrekvensen 83,6 procent. Andelen förkortade intervjuer var 28 procent, 20 procent förkortade och 8 procent extremförkortade. Europaparlamentsvalundersökningen 1999 karaktäriseras alltså av en lägre svarsfrekvens, en något högre andel förkortade intervjuer och en betydligt högre andel extremförkortade intervjuer jämfört med europaparlamentsvalundersökningen 1995. Den kvalitetsförsämring som inträffat mellan de båda undersökningarna kan sannolikt tillskrivas det faktum att europaparlamentsvalet 1999 genomfördes i direkt anslutning till den svenska sommaren och semestertider.

Vi har också tillgång till en intervjuundersökning med jämförbara data i samband med europaparlamentsvalen i samtliga EU:s länder. Minst 500 personer har intervjuats på ett jämförbart sätt i varje EU-land. Därför kommer vi att kunna jämföra drivkrafterna bakom svenskens beslut att rösta med motsvarande i övriga EU-länder. Projektledare för den komparativa väljarstudien är den holländske valforskaren Cees van der Eijk. En första analys av dessa data när det gäller svenskars röstbenägenhet i europaparlamentsvalet 1999 har redan publicerats av van der Eijk.⁹ I den publikationen redogörs också utförligare för det komparativa datamaterialet.

Vilka faktorer styr valdeltagandet?

Tidigare forskning om valdeltagande har bl.a. lyft fram tre typer av individrelaterade faktorer som viktiga förklaringar till väljarens beslut att rösta vid respektive valtillfälle. Den första typen avser väljarens egna resurser. Med resurser avses t.ex. kunskap, utbildning och inkomstnivå. För det andra handlar det om väljarens egen mobilisering i betydelsen att ta till sig budskap förmedlade av t.ex. partier och massmedier i valrörelserna. Den tredje typen av faktorer behandlar väljarnas uppfattningar av den egna rösthandlingens betydelse.

⁹ Van der Eijk (1999).

Uppfattar väljaren sin röst som oväsentlig för valutgången eller politikens utformning tenderar han att avstå rösthandlingen i högre utsträckning än en väljare som uppfattar den egna rösten som betydelsefull för valutgången eller politikens utformning¹⁰. Denna tredje typ av faktorer analyseras av Jan Teorell och Anders Westholm i rapportens nästa kapitel.

Mark N Franklin har analyserat valdeltagandet i 37 demokratier.¹¹ Franklins forskningsresultat visar att individuella faktorer som sociala resurser och politiskt engagemang, om du är rik eller fattig, politiskt intresserad eller ointresserad, spelar roll för huruvida en enskild väljare deltar i ett nationellt val eller inte. Men att andra faktorer, kulturella skillnader mellan länder, skillnader mellan politiska system och valsystem, är viktigare faktorer för att förklara skillnader i valdeltagande mellan olika länder. Huruvida rösthandlingen företas i en svensk eller amerikansk kontext förklarar i en länderkomparativ analys mer i statistisk mening om du röstar eller inte röstar, än vad t.ex. väljarens intresse eller ointresse för politik gör.

¹⁰ Se t ex Herbert Tingsten (1937) *Political Behavior*. London:King; Sidney Verba & Norman Nie (1972) *Participation in America and Political Equality*. Cambridge: Cambridge University Press; Iwor Crewe (1981) "Electoral Participation" In David Butler, Howard Penniman & Austin Ranney (Eds) *Democracy at the Polls*. Washington DC: American Enterprise Institute; Steven Rosenstone & John Marh Hansen (1993) *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: McMillan. Sidney Verba, Kay Schlossman & Henry Brady (1995) *Voice and Equality: Civic Voluntarism and American Politics*. Cambridge, Ma: Harvard University Press; Mark N Franklin (1996) "Electoral Participation" In Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi & Pippa Norris (Eds) *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. Thousand Oaks: Sage Publications, pp. 215-235. Att svenska väljare bedömer "rösta i valen" som en mindre effektiv handling för påverkan av politik 1997 än vad de gjorde 1979 framgår av Demokratirådets rapport Olof Petersson m fl (1998) *Demokrati och medborgarskap. Demokratirådets rapport 1998*. Stockholm: SNS förlag. För analyser av valdeltagande i samband med folkomröstningarna om EU-medlemskap i EU i Sverige, Norge och Finland se Bennulf, Martin & Hedberg, Per 1996. "Passiva eller aktiva väljare". I Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Nordstedts Juridik och Bennulf, Martin, Hedberg, Per, Pettersen, Per Arnt & Pesonen, Pertti 1998. "Political Participation". I Jenssen, Anders Todal, Pesonen Pertti & Gilljam, Mikael. *To Join or Not to Join. Three Nordic Referendums on the Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavien University Press (Universitetsforlaget AS).

¹¹ Franklin (1996).

Valdeltagande är högre i länder med proportionellt valsysteem och med röstplikt. Det är också gynnsamt för valdeltagandet om valet hålls på söndagar och om det finns möjlighet till poströstning. När vi jämför valdeltagande mellan olika länder är också en faktor som Franklin benämner "electoral saliency", valets *betydelse*, viktig¹². I länder där utgången av valet spelar en stor roll för hur landet kommer att styras kan vi räkna med ett högre valdeltagande. Schweiz och USA brukar framhållas som exempel på länder där parlamentsvalen är mindre betydelsefulla (salient). Utgången av t.ex. folkomröstningar och presidentval har större inverkan på hur de politiska besluten i respektive land kommer att formas därför är parlamentsvalen mindre betydelsefulla och väljarna stimuleras i mindre grad att delta i dessa val.

Tidigare forskning om valdeltagande i europaparlamentsval har visat att valdeltagandet generellt sett är lägre i europaparlamentsval än i val till det nationella parlamentet. Det beror till stor del på fenomenet med uppfattningen om att valet till Europaparlamentet är mindre betydelsefullt. Därför har forskarna inordnat europaparlamentsvalen i vad som brukar uttryckas som "second-order elections", det vill säga ett slags andra rangens val.¹³ De resultat som framkommit i den komparativa forskningen om valdeltagandet till Europaparlamentet har hittills pekat ut att de faktorer som brukar spela roll för att förklarar skillnader mellan länder eller individers deltagande inom ett land också är verkningsfulla i detta sammanhang.¹⁴

I en analys av valdeltagandet i det svenska europaparlamentsvalet konstaterar Cees van der Eijk, inte utan förvåning att inställning till EU spelar en viss roll för svenskarnas benägenhet att rösta i europaparlamentsvalet 1999.¹⁵ Men för svenska valforskare är detta faktum knappast överraskande. Mikael Gilljam och Sören Holmberg visade redan i sina studier av europaparlamentsvalet 1995 att medborgarnas inställning till EU var en viktig delförklaring till vissa svenska väljares val att inte rösta.¹⁶

I det följande skall vi främst fokusera på de faktorer på individnivå som ligger bakom och styr väljarnas val att rösta. Vi kommer delvis att beröra de mer strukturella förhållanden som kan förklara nivån på valdeltagandet i ett visst land. Det kan vara viktigt att hålla i åtanke att valdeltagandet i svenska riksdagsval, trots att det är i sjunkande, är mycket högt i en internationell jämförelse. Valdeltagandet i de två

¹² Franklin (1996) sid 226-228.

¹³ Reif & Schmitt 1980.

¹⁴ Van der Eijk et al 1996 och 1999, Blondel et al 1998, Schmitt 1999.

¹⁵ Van der Eijk 1999.

¹⁶ Gilljam & Holmberg 1998, kap 3.

valen till europaparlamentsvalet har dock varit klart lägre. Frågan är vad detta kan bero på.

Social och politisk representativitet

Europaparlamentets politiska legitimitet kan problematiseras med utgångspunkt i en diskussion utgående från vilken social bas dess ledamöter har blivit valda. Vilken social och politisk sammansättning har gruppen röstare i förhållande till icke-röstare? Vi vet sedan tidigare att valen till europaparlamentet lockar betydligt färre väljare jämfört med val till de nationella parlamenten. Europaparlamentsvalen har också kategoriserats som andra rangens val, dvs. val som i väljarnas ögon inte bedöms lika betydelsefulla som parlamentsvalen. I Sverige var det t.ex. endast 36 procent bland väljarna som brydde sig om vilka partier som vann eller förlorade valet till Europaparlamentet¹⁷. Sedan 1979 har dessutom det genomsnittliga valdeltagandet i medlemsländerna sjunkit från 65,9 procent till 52,4 procent 1999 i europaparlamentsvalen.. Ett lågt valdeltagande är i sig ett orostecken när det gäller upprätthållandet av en aktiv och levande demokrati.

Låga valdeltagandenivåer behöver inte nödvändigtvis innebära allvarliga negativa konsekvenser för en representativ demokrati. Visserligen är det beklagligt när demokratin går miste om de positiva effekter som vi vet att rösthandlingen har på individuella medborgare. Men man kan också argumentera för att låga deltagandenivåer blir allvarliga först i en situation där de röstades och icke-röstades sammansättning – socialt, politiskt och åsiktsmässigt – skiljer sig åt på ett systematiskt och omfattande sätt. Bekymmersamt för demokratin och Europaparlamentets representativa legitimitet är det först om de röstade representerar andra sociala och politiska grupper eller står för helt andra politiska värderingar och åsikter än icke-röstarna. Studier av valdeltagande bör därför inte i första hand ägna sig åt ändlösa diskussioner om huruvida den absoluta deltagandenivån är ett bekymmer för demokratin, utan istället rikta in sig på att besvara frågor som gäller social och politisk representativitet samt dess konsekvenser.

I det följande skall vi undersöka i vad mån valdeltagandet i de svenska europaparlamentsvalet 1999 skiljde sig åt mellan olika

¹⁷ Motsvarande uppfattning vid europaparlamentsvalet 1995 var 38 procent alltså två procentenheter högre. Siffrorna är viktade för det högre valdeltagandet bland intervjupersoner. Oviktade var motsvarande siffror 42 procent både 1995 och 1999. I samband med valen till riksdagen ställdes frågan senast i 1991 års valundersökning. Då brydde sig 73 procent om vilka partier som vann eller förlorade valet till riksdagen (viktad data).

befolkningsgrupper. Frågeställningen gäller om människors socioekonomiska hemvist och politiska engagemang har betydelse för deltagande i europaparlamentsvalet 1999 och huruvida vi i detta avseende kan finna förändringar sedan motsvarande val 1995. Vi kommer att diskutera resultaten i ljuset av vad vi redan vet från forskning kring svenska folkets deltagande vid riksdagsvalen 1994 och 1998.¹⁸

Studier av valdeltagandet i grupper med olika social status och socio-ekonomisk grupptillhörighet ger sällan några egentliga överraskningar.¹⁹ Sannolikheten för att en individ skall gå till valurnan ökar med *social status* och *social integration*. Ålder, inkomst och utbildning har alla positiva samband med deltagande. Personer som är gifta, går i kyrkan eller bor i storstäder använder sin rösträtt flitigare än andra. Arbetslösa och invandrare uppvisar ett lägre valdeltagande än socialt etablerade och integrerade grupper. Dessa välbekanta mönster finner vi i alla demokratier i världen och också när det gäller andra typer av politiskt deltagande än röstning.

Vi vet alltså redan en hel del om sociala faktorerens betydelse för valdeltagande både internationellt och när det gäller svenska riksdagsval. Studiet av valdeltagande riktar därför i första hand in sig på att noga följa *förändringar* av skillnaderna mellan olika befolkningsgruppers valdeltagande. Växande valdeltagandeklyftor uppfattas av de flesta bedömare som allvarligt eftersom det nästan per automatik leder till att gruppen icke-röstare och röstare blir mer olika varandra. Valresultatet blir följaktligen i lägre utsträckning representativt för folkviljan.

I Sverige ökade valdeltagandeskillnaderna mellan låg- och högstatusgrupper mellan riksdagsvalen 1994 och 1998 – en utveckling som vi alltså betraktar som mer allvarlig än den rekordstora valdeltagandeminskningen i sig (-5,1 procentenheter). En naturlig följdfråga är nu om det är möjligt att spåra en fortsatt social polarisering i svenskt valdeltagande i resultaten från 1999 års europaparlamentsvalsundersökning?

I tabell 2 redovisas valdeltagandet i europaparlamentsvalen 1995 och 1999 efter kön, ålder, bostadsort och civilstånd. Resultaten i tabell 2 bygger på data från europaparlamentsvalundersökningen. I samband med riksdagsval och europaparlamentsval har SCB genomfört omfattande valdeltagandestudier med betydligt större urval än i

¹⁸ jfr Amnå 1999.

¹⁹ Campbell et al 1960; Crewe 1981; Lipset 1960; Franklin 1996; Milbrath 1965; Petersson m fl 1998; Wolfinger & Rosenstone 1980; Rosenstone & Hansen 1993; Tingsten 1937; Verba & Nie 1972; Verba et al 1978; Verba, Schlossman & Brady 1995;

valforskningsprogrammets intervjuundersökningar²⁰. När det gäller sociala bakgrundsfaktorer som t.ex. kön och ålder finns alltså jämförelsemöjligheter med SCB:s valdeltagandestudie.²¹

Tabell 2 Valdeltagande i olika befolkningsgrupper vid valen till Europaparlamentet 1995 och 1999 (procent)

	1995	1999	skillnad 1995-1999
kön			
män	39,9	36,2	-3,7
kvinnor	43,4	41,5	-1,9
ålder			
18-22	31,2	24,4	-6,8
23-30	32,9	25,6	-7,3
31-40	34,8	30,5	-4,3
41-50	42,2	36,0	-6,2
51-60	46,5	45,4	-1,1
61-70	53,4	56,2	+2,8
71-80	49,6	53,7	+4,1
bostadsort			
landsbygd	36,3	30,2	-6,1
mindre tätort	41,8	35,7	-6,1
större tätort/stad	41,5	39,7	-1,8
Stockholm, Göteborg, Malmö	47,5	47,5	0,0
civilstånd			
gift/sammanboende	45,4	40,6	-4,8
änka/änkling	43,3	55,2	+11,9
ogift/frånskild	32,1	31,4	-0,7
samtliga	41,6	38,8	-2,8

Kommentar: Data från europaparlamentsvalundersökningar 1995 och 1999. När det gäller resultaten för kön, ålder och boende i Stockholm, Göteborg och Malmö bygger resultaten på registeruppgifter och omfattar hela urvalet. Indelningen i landsbygd, mindre stad och större stad/tätort bygger på uppgifter noterade av intervjuarna och

²⁰ I samband med riksdagsvalen och valen till Europaparlamentet har SCB genomfört omfattande valdeltagande studier baserade på urval med drygt 30 000 personer. I SCB:s valdeltagandeundersökningar låg valdeltagandet 1 procentenhet över det faktiska valdeltagandet 1999 och 0,2 procentenheter över 1995.

²¹ Statistiska meddelanden 1999, me 69 sm0001 och Statistiska centralbyrån 1997.

omfattar sålunda endast intervjuade personer. Uppgift om bostadsort noteras ej av intervjuaren vid extrem förkortad intervju.

I riksdagsvalen har valdeltagandet under 1990-talet varit något högre bland kvinnor än bland män.²² Resultaten i europaparlamentsvalundersökningarna i tabell 2 visar också på ett något högre valdeltagande bland kvinnor än bland män vid valen till Europaparlamentet 1995 och 1999.²³ Tillbakagången i valdeltagande har varit något högre bland män än bland kvinnor. Jämför vi europaparlamentsvalundersökningen med SCB:s valdeltagandeundersökningar 1995 och 1999 finner vi även i SCB:s studie en något större tillbakagång i valdeltagande bland män än bland kvinnor.²⁴

Europaparlamentsvalundersökningens resultat bekräftar den gamla sanningen att högre valdeltagande hänger samman med stigande ålder. I den yngsta medborgargruppen, 18–23 år, röstade endast en knapp fjärdedel av de röstberättigade i 1999 års europaparlamentsval (24,4 procent). Bland medborgare över 50 år röstade hälften av de röstberättigade (50,8 procent). Det högsta valdeltagandet återfinns i åldersgruppen 60–70 år (56,2 procent).²⁵

Analysen av ålderssambandet blir särskilt intressant när vi ser till förändringar mellan 1995 och 1999 års europaparlamentsval. I ungdomsgenerationerna har valdeltagandet fallit tillbaka klart mellan 1995 och 1999. Bland röstberättigade väljare under 30 år har valdeltagandet i europaparlamentsvalen minskat med sju procentenheter, vilket alltså är betydligt mer än tillbakagången bland samtliga röstberättigade (-2,8 procentenheter). Däremot ökade valdeltagandet bland de äldre väljarna. Bland medborgare över 60 år ökade valdeltagandet med 3,4 procentenheter. Om inte Sveriges 60- och 70-åringar hade ökat sitt valdeltagande i förhållande till 1995 års europa-

²² I SCB:s stora valdeltagandeundersökning i samband med riksdagsvalet 1998 uppmättes valdeltagandet till 82,8 procent bland kvinnor och 81,5 procent bland män.

²³ Resultaten i europaparlamentsvalundersökningen bygger på registeruppgifter om kön och omfattar hela urvalet.

²⁴ I SCB:s valdeltagandeundersökning 1999 återfinns inga statistiskt signifikanta könsskillnader vad gäller valdeltagande. Där rapporteras ett valdeltagande på 39,4 procent bland män och 40,2 procent bland kvinnor. I motsvarande undersökning 1995 var valdeltagandet 42,3 procent bland män och 41,2 procent bland kvinnor. Både SCB:s och europaparlamentsvalundersökningarna visar att nedgången i valdeltagande mellan 1995 och 1999 är något större bland män än kvinnor.

²⁵ Resultaten i europaparlamentsvalundersökningen bygger på registeruppgifter om ålder och omfattar hela urvalet.

parlamentsval hade tillbakagången alltså blivit ännu större än -2,8 procentenheter.²⁶

I riksdagsvalen är valdeltagandet något lägre i storstäderna jämfört med riksgenomsnittet. Historiskt gäller det i högre utsträckning Stockholm och Göteborg än för Malmö. När det gäller val till Europaparlamentet har däremot valdeltagandet varit högre i de tre storstäderna än i övriga landet. Resultaten från europaparlamentsvalundersökningarna i tabell 2 visar ett valdeltagande på 47,5 procent i Stockholm, Göteborg och Malmö vid båda 1995 och 1999.²⁷ Det lägsta valdeltagandet återfinns på ren landsbygd. Enligt europaparlamentsvalundersökningens data är tillbakagången i valdeltagande mellan 1995 och 1999 något större på landsbygd och mindre tätorter än i städerna.

Sedan tidigare vet vi att civilstånd är en av de sociala faktorer som uppvisar starkast samband med valdeltagande. Giftna eller sammanboende röstar i högre utsträckning jämfört med ensamstående. Den viktigaste förklaringen är att man i parförhållande motiverar varandra att gå till vallokalen. Det är inte särskilt märkligt eftersom personer som lever tillsammans helt enkelt tenderar att göra saker ihop. Resultaten i tabell 2 bekräftar, liksom SCB:s valdeltagandeundersökningar, att så även var fallet vid europaparlamentsvalen 1995 och 1999. Giftna och sammanboende uppvisar ett högre valdeltagande än ensamstående och ogiftna. Den höga andel röstare bland änkor/änklingar 1999 (55,2 procent) är dock ett resultat som får tolkas

²⁶ SCB:s valdeltagandestudier visar på ett något högre valdeltagande bland medborgare under 30 år jämfört med europaparlamentsvalundersökningen. Tillbakagången i valdeltagande i den åldersgruppen är inte lika stor som i europaparlamentsvalundersökningen. Båda undersökningarna visar att valdeltagandet ökat bland de äldre väljarna.

²⁷ Siffrorna för Stockholm, Göteborg och Malmö i tabell 2 bygger på registeruppgifter om bostadsort och omfattar hela urvalet. Indelningen i landsbygd, mindre stad och större stad/tätort bygger på uppgifter noterade av intervjuarna och omfattar sålunda endast intervjuade personer. Uppgift om bostadsort noteras ej av intervjuaren vid extrem förkortad intervju. Skälet till att vi använder registeruppgifter bland samtliga i urvalet är att vi i europaparlamentsvalundersökningen har en överrepresentation av röstare bland intervjuade boende i storstäder. Resultaten i europaparlamentsvalundersökningen visar inte på någon tillbakagång i valdeltagande i storstäderna. I SCB:s valdeltagandeundersökning minskar valdeltagandet med ca 2 procentenheter mellan 1995 och 1999. Enligt SBC:s valdeltagandeundersökning var valdeltagandet högst i Stockholm följt av Göteborg och Malmö vid båda Europaparlamentsvalen. Mellan 1995 och 1999 gick valdeltagandet tillbaka mest i Stockholm (3,2 procentenheter), följt av Göteborg (1,0 procentenhet) och Malmö (0,7 procentenheter). Skillnaderna i valdeltagande mellan invånarna i de tre storstäderna minskade alltså mellan valen 1995 och 1999.

med stor försiktighet. Vi har på denna punkt inga jämförelsemöjligheter med data från SCB. Förklaringen är sannolikt att slumpen spelat oss ett spratt och att det är egenskaper i urvalet (72 personer) snarare än ett faktiskt och markant ökat valdeltagande bland Sveriges änkor och änklingar.

Vi finner alltså mönster som är bekanta sedan tidigare. Jämför vi tillbakagången i valdeltagande mellan 1995 och 1999 med motsvarande tillbakagång mellan riksdagsvalen 1994 och 1998 är det likheterna som är karaktäristiska. En demobilisering av valmanskåren har ägt rum i stort sett inom samtliga sociala grupper utom bland pensionärer och, kanske, bland storstadsbor.

Vi har här visat på personrelaterade egenskapers betydelse för valdeltagandet i europaparlamentsvalen 1995 och 1999. Nästa steg i analysen är att vidga den sociala sfären och inbegripa faktorer som tar hänsyn till den egna ekonomi och den sociala statusen. Ett lågt valdeltagande eller ett minskat valdeltagande kan vara oroande om olika socioekonomiska egenskaper ej blir eller bara delvis blir representerade bland de som deltar i valen. I denna mening är det mer gynnsamt om den sociala representativiteten är ungefär likadan i situationer med låga valdeltagandenivåer som i situationer med höga valdeltagandenivåer, dvs. att de sociala skillnaderna mellan röstare och icke-röstare är små.

Den kraftiga nedgång i valdeltagandet i samband med riksdagsvalet 1998 innebar visserligen att andelen röstare sjönk i stort sett inom varje social gruppering. Men den innebar också en ökad polarisering då valdeltagandet gick ner mer i vissa grupper jämfört med andra. De kraftigaste tillbakagångarna återfanns bland redan socialt och ekonomiskt svagare grupperingarna i samhället. Återfinns motsvarande skillnader när det gäller valdeltagandet till Europaparlamentet? I tabell 3 redovisas valdeltagandet 1995 och 1999 bland olika socioekonomiska grupper.

Tabell 3 Valdeltagande i olika socioekonomiska grupper vid valen till Europaparlamentet 1995 och 1999 (procent)

	1995	1999	skillnad 1995-1999
yrke			
industriarbetare	31,4	24,1	-7,3
övrig arbetare	34,7	29,9	-4,8
lägre tjänsteman	42,6	40,3	-2,3
mellantjänsteman	51,0	48,7	-2,3
högre tjänsteman	56,7	56,2	-0,5
småföretagare	37,7	37,4	-0,3
jordbrukare	39,9	46,9	+7,0
studerande	40,5	32,7	-7,8
klass			
arbetarklass	33,5	27,8	-5,7
medelklass	48,6	47,2	-1,4
inkomst			
låg	37,7	30,4	-7,3
mellan	39,5	38,0	-1,5
hög	49,9	48,8	-1,1
sysselsättning			
förvärvsarbetande (ej ALU/liknande)	40,1	36,2	-3,9
arbetslös	30,5	24,0	-6,5
facklig tillhörighet			
LO	33,3	28,1	-5,2
TCO	46,9	45,7	-1,2
SACO	63,5	60,1	-3,4
sektor			
offentlig	46,6	43,4	-3,2
privat	38,8	36,2	-2,6
samtliga	41,6	38,8	-2,8

Kommentar: Klassvariabeln har konstruerats med yrkesvariabeln som utgångspunkt. Till arbetare har förts industriarbetare och övriga arbetare. Till medelklass har samtliga tjänstemannagrupper och småföretagare förts. Studerande och jordbrukare ingår ej i klassvariabeln. Inkomstvariabeln har skapats så att vi återfinner 25 i den lägsta respektive högsta inkomstgruppen och övriga 50 procent som medelinkomsttagare. När det gäller jordbrukare är antalet svarspersoner få, 46 1995 och 32 1999.

Bilden som framträder är dyster, åtminstone med utgångspunkt från ett deltagardemokratiskt ideal och utifrån föreställningen om att det är viktigt med god social representativitet. Skillnaderna i valdeltagande mellan olika socioekonomiska grupper var påfallande i samband med 1999 års europaparlamentsval. Social status spelar en betydligt större roll för valdeltagandet i europaparlamentsval än för valdeltagande i riksdagsval. Vid europaparlamentsval är det än tydligare att det är de

socialt väl förspända som röstar i högre grad jämfört med de som lever under socialt sett knappare förhållanden. Visserligen är valdeltagandet lågt även bland socialt resurstarka, men det är ännu lägre bland resurssvaga medborgare. Ett annat sätt att säga samma sak är att effekterna av social status på valdeltagandet ger större utslag i europaparlamentsval än i riksdagsval.

Det finns också tecken på att valdeltagandeklyftorna har ökat mellan 1995 och 1999 års europaparlamentsval, liksom de gjorde mellan riksdagsvalen 1994 och 1998. Skillnaden i valdeltagande mellan t.ex. industriarbetare och högre tjänstemän var 1995 25,3 procentenheter och ökade vid valet 1999 till 32,1 procentenheter. Som jämförelse kan nämnas att i riksdagsvalet 1994 var skillnaden i valdeltagande mellan industriarbetare och högre tjänstemän 9,7 procentenheter, vilket ökade till 14,0 procentenheter 1998. Vid det senaste europaparlamentsvalet var valdeltagandet bland industriarbetare 24,1 procent, bland högre tjänstemän 56,2 procent, bland LO-an slutna 28,1 procent och bland SACO-an slutna 60,1 procent (se tabell 2). Vi ser också att skillnaden i valdeltagande mellan låg- och höginkomsttagare ökade, från 12,2 procentenheter 1995 till 18,4 procentenheter 1999.

Historiskt sett har valdeltagandet bland arbetarklass varit lägre än bland medelklass. I samband med det sjunkande valdeltagandet vid riksdagsvalet 1998 ökade skillnaderna i deltagande mellan arbetar- och medelklass. Gapet i valdeltagandet var då historiskt sett mycket stort, hela 12,1 procentenheter. Men vid de båda svenska europaparlamentsvalen har skillnaden i valdeltagande mellan arbetar- och medelklass varit ännu större, och dessutom ökat från 15,1 procentenheter 1995 till 19,4 procentenheter 1999. Att tala om valdeltagande vid svenska europaparlamentsval som en klassfråga har ett berättigande även om frågan kompliceras av att mer än hälften av medelklassen också avstår från att rösta.

* * *

Behovet av att föra analysen längre än socio-ekonomiska förklaringar är stort. Väljarnas politiska resurser i form av utbildning, intresse, engagemang och kunskaper har i den internationella forskningslitteraturen identifierats som betydelsefulla motiverande drivkrafter för att gå till valurnorna.²⁸ Den stora utbildningsrevolutionen – den kognitiva mobiliseringen av medborgarna – i västerländska industrinationer räknades länge som huvudförklaring till det trendmässigt

²⁸ Verba, Schlozman & Brady 1995.

ökande valdeltagandet under efterkrigstiden.²⁹ Flera forskare bedömer att den generellt starkaste enskilda mikroförklaringen till individuellt valdeltagande är just utbildningsnivå.

Politiskt engagemang och förtroende för partier och politiker är naturligtvis viktiga faktorer vid förklaringar huruvida människor väljer att delta i politiska val. När det gäller valdeltagande vid parlamentsval har sådana politiska resursfaktorer ofta visat sig ha större förklaringskraft än många sociala bakgrundsfaktorer. Politiskt engagemang är ett sammanfattande begrepp för att söka förstå hur intensivt medborgare involverar sig i politiken, från ett allmänt intresse till ett aktivt deltagande. I tabell 4 redovisas vilken betydelse utbildning, politiskt intresse, mediaexponering och partiidentifikation hade för valdeltagandet vid europaparlamentsvalen 1995 och 1999.

Medborgarnas utbildningsbakgrund har enligt våra analyser en större betydelse för valdeltagandet vid europaparlamentsval än vid riksdagsval. Skillnaden i valdeltagande mellan låg- och högutbildad var vid europaparlamentsvalen 1995 och 1999 16,5 respektive 17,0 procentenheter (se tabell 4). Motsvarande skillnader i valdeltagande bland låg- respektive högutbildade var vid riksdagsvalen 1994 och 1998 8,2 respektive 8,5 procentenheter. Vid europaparlamentsvalet 1999 deltog 35,2 procent bland lågutbildade och 52,2 bland högutbildade medborgare.

²⁹ se Inglehart 1977 och Dalton 1984.

Tabell 4 Valdeltagande efter utbildning, politiskt intresse, intresse för EU-frågor, mediaexponering och grad av partiidentifikation vid valen till Europaparlamentet 1995 och 1999 (procent).

	1995	1999	skillnad 1995-1999
utbildning			
obligatorisk	37,3	35,2	-2,1
påbyggnad	39,0	32,5	-6,5
högskola/universitet	53,8	52,2	-1,6
politiskt intresse			
mycket intresserad	64,7	64,9	+0,2
ganska intresserad	52,9	48,6	-4,3
inte särskilt intresserad	30,4	28,4	-2,0
inte alls intresserad	13,0	16,8	+3,8
ser Rapport			
6-7 dagar i veckan	47,0	44,8	-2,2
3-5 dagar i veckan	43,4	40,9	-2,5
1-2 dagar i veckan	38,1	33,1	-5,0
mera sällan	32,9	31,4	-1,5
aldrig	37,4	32,8	-4,6
grad av partiidentifikation			
stark partiidentifikation	55,7	56,0	+0,3
svag partiidentifikation	48,6	44,5	-4,1
enbart partipreferens	34,6	33,2	-1,4
ingen partipreferens	25,1	27,9	+2,9
intresse för EU-frågor			
mycket intresserad	67,1	70,6	+3,5
ganska intresserad	53,4	55,6	+2,2
inte särskilt intresserad	31,9	28,4	-3,5
inte alls intresserad	17,6	15,8	-1,8
läser om EU-frågor i dagstidningar			
läser i stort sett allt	66,5	79,2	+12,5
läser ganska mycket	54,0	53,9	-0,1
läser inte särskilt mycket	36,8	36,1	-0,7
läser ingenting/nästan ingenting	22,3	23,2	+0,9
samtliga	41,6	38,8	-2,8

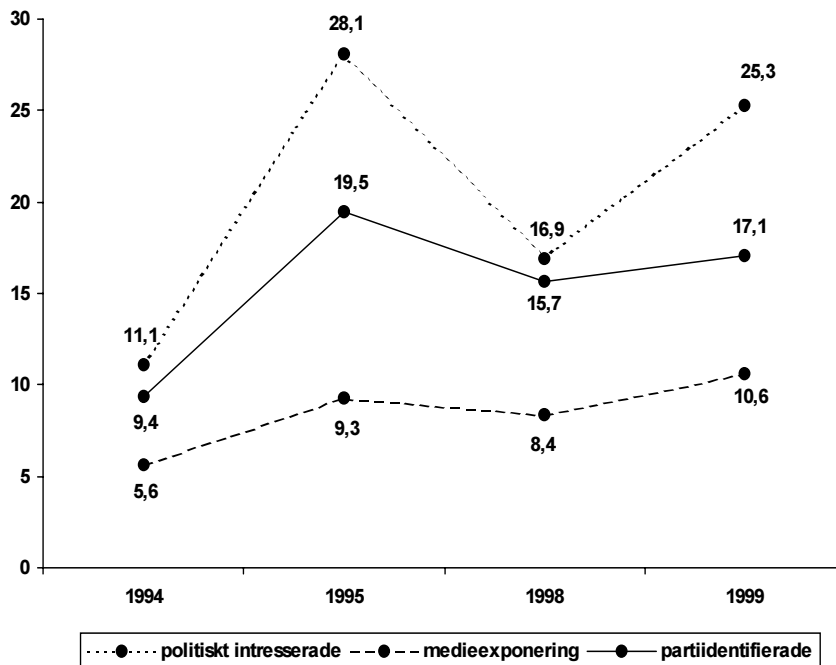
Kommentar: Partiidentifikation bygger på en sammanvägning av flera intervjufrågor; dels frågor om hur starkt anhängarskap intervjupersonen känner till sitt parti, dels frågor om vilket parti intervjupersonen tycker bäst om eller tycker sig stå närmast.

Politiskt intresse, mediaexponering och grad av partiidentifikation är individrelaterade förklaringsfaktorer som är mycket starkt kopplade till deltagande i europaparlamentsval. Röstberättigade som är politiskt intresserade, tar del av allmänt nyhetsmaterial och betraktar sig som anhängare till ett bestämt parti röstar i betydligt högre utsträckning än

de som inte är politiskt intresserade, inte tar del av allmänt nyhetsmaterial och de som saknar känner sig som anhängare till något parti. Sambandet blir ytterligare förstärkt om vi begränsar det politiska engagemanget till att endast avse EU-frågor, t.ex. intresse för EU-frågor och mediaexponering i EU-frågor.

Vid det senaste europaparlamentsvalet var skillnaden i valdeltagande mellan politiskt intresserade och inte intresserade 25,3 procentenheter, mellan de som tar del av allmänt nyhetsmaterial fem eller fler dagar i veckan (ser Rapport) och de som tar del av allmänt nyhetsmaterial mindre än fem dagar i veckan 10,6 procentenheter och mellan partiidentifierade och icke partianhängare 17,1 procentenheter. I figur 1 redovisas motsvarande skillnader i valdeltagande vid riksdagsvalen 1994 och 1998 samt vid europaparlamentsvalen 1995 och 1999.

Figur 1 Skillnader i valdeltagande mellan politiskt intresserade och inte politiskt intresserade, mellan personer med stor mediaexponering och liten mediaexponering och mellan partianhängare och icke partianhängare (procent).

Resultaten i figur 1 illustrerar att politiskt engagemang har större betydelse för om människor röstar eller ej i europaparlamentsval än i riksdagsval. Skillnaderna i valdeltagande mellan i högre grad politiskt engagerade och i lägre grad politiskt engagerade var större för samtliga tre indikatorer vid europaparlamentsvalen 1995 och 1999 än vid riksdagsvalen 1994 och 1998. Men dessa skillnader är något mindre 1998/1999 än de var 1994/1995. Resultaten i figur 1 visar för samtliga tre indikatorer att skillnaderna i valdeltagande mellan i högre grad engagerade medborgare och i lägre grad engagerade medborgare ökade mellan riksdagsvalen 1994 och 1998. Motsvarande ökning återfinns inte mellan europaparlamentsvalen 1995 och 1999.

Jämför vi valdeltagandet i europaparlamentsvalen 1995 och 1999 är bilden av tillbakagången i valdeltagandet något oklar. Av resultaten i tabell 4 kan vi dock konstatera att de medborgare som är mycket

intresserade av politik, starkt partiidentifierade och intresserade av EU-frågor röstade i lika stor utsträckning 1995 som 1999.

Sverige är det land i Europa där medborgarnas förtroende för Europaparlamentet är lägst.³⁰ Det låga förtroendet för Europaparlamentet är helt klart en viktig förklaring till varför gapet i valdeltagande mellan nationella val och europaparlamentsval är så stort i Sverige. I de svenska valundersökningarna i samband med riksdagsvalen ställs sedan länge intervjufrågor om hur stort förtroende väljare allmänt sett har för svenska politiker. I europaparlamentsvalundersökningen 1999 kompletterades frågan med att även omfatta förtroende för Europaparlamentet, EU-kommissionen och Sveriges Riksdag. Andelen med stort förtroende för politiker var vid riksdagsvalet 1994 36 procent, vid riksdagsvalet 1998 32 procent, vid europaparlamentsvalet 1995 31 procent och vid europaparlamentsvalet 1999 40 procent. Andelen med stort förtroende för Sveriges Riksdag var vid europaparlamentsvalet 1999 63 procent. Svenska folkets förtroende för Europaparlamentet och EU-kommissionen var avsevärt mindre, 19 respektive 17 procent.³¹

Hur starkt är sambandet mellan medborgarnas tilltro till politiker/politiska institutioner och valdeltagande? I tabell 5 redovisas valdeltagandet bland medborgare som har stort respektive litet förtroende för politiker, Europaparlament, EU-kommissionen och Riksdagen i samband med europaparlamentsvalen 1995 och 1999.

³⁰ Norris 1999:80-81.

³¹ Resultaten är ej viktade med hänsyn till det högre valdeltagandet bland intervjuade.

Tabell 5 Valdeltagande och politiskt förtroende vid europaparlamentsvalet 1995 och 1999 (procent)

	1995	1999	Skillnad 1995-1999
förtroende för politiker			
stort förtroende	53,5	46,5	-7,0
litet förtroende	36,7	34,2	-2,5
förtroende för Europaparlamentet			
stort förtroende		54,0	
litet förtroende		37,4	
förtroende för EU-kommissionen			
stort förtroende		43,7	
litet förtroende		39,5	
förtroende för riksdagen			
stort förtroende		44,8	
litet förtroende		30,6	
samtliga	41,6	38,8	-2,8

Kommentar: Frågorna om förtroende för EU-parlamentet, EU-kommissionen och den svenska riksdagen ställdes inte i europaparlamentsvalundersökningen 1995.

Politiskt förtroende är knappast överraskande kopplat till valdeltagande. Valdeltagandet är högre bland personer med ett stort förtroende för svenska politiker, Sveriges riksdag, Europaparlamentet och EU-kommissionen än bland de som har ett litet förtroende för dessa institutioner. När det gäller förtroende för den beslutande församling valet handlade om, dvs. EU-parlamentet finner vi ett valdeltagande på 37,4 procent bland de med litet förtroende för EU-parlamentet. Men bland de som hyste ett stort förtroende för EU-parlamentet var valdeltagandet ändå inte högre än 54 procent. Ser vi till minskningen i valdeltagande mellan valen 1995 och 1999 är tillbakagången något större bland personer med stort förtroende för svenska politiker än bland de med litet förtroende.

Ett lågt valdeltagande behöver naturligtvis inte enbart vara en spegelbild av en ointresserad väljarkår. Vi vet att partiernas kampanj- arbete, temperaturen i valkampen och massmedias rapportering är betydelsefull för väljarnas mobilisering. Saknas dessa mobiliserande krafter i valrörelsen, i kampanjarbete och i massmediarapportering ges tydliga signaler till väljarna om valets betydelse.³² Människor vill

³² Väljarnas bedömning av valets betydelse är den starkaste bakomliggande faktorn vi finner för att förklara huruvida svenska folket sluter upp bakom

givetvis inte ägna tid och spendera kognitiva resurser åt saker som de uppfattar som meningslösa.

Det hade naturligtvis varit önskvärt att kunna genomföra kampanjstudier där valrörelsens samtliga aktörers insatser studerades och utföra innehållsanalyser av massmedier i syfte att utifrån dessa aspekter jämföra om de svenska europaparlamentsvalen verkligen är de lågstimulival som det talas om i forskningslitteraturen. Det är emellertid en uppgift som inte kan genomföras i detta sammanhang. Däremot finns i valundersökningarna ett antal frågor som syftar till att mäta väljarnas involvering i valkampanjen. Det handlar om i vad mån väljarna tagit del av broschyrmaterial, varit på valmöten, blivit kontaktade av partier i hemmet eller på arbetsplatsen. De fyra frågorna används här för att kunna säga något om väljarnas exponering för valkampanjen. I analysen slås de fyra frågorna samman och dikotomiseras i ingen exponering respektive exponering i minst ett avseende.

Resultaten visar att väljarnas exponering för valrörelserna vid europaparlamentsvalen är mindre än vid riksdagsvalen. Vid 1994 års riksdagsval hade 65 procent varit på möte, läst broschyr, blivit kontaktad i hemmet eller på arbetsplatsen. Vid riksdagsvalet 1998 var andelen 64 procent.³³ I europaparlamentsvalen var motsvarande siffror 40 procent 1995 och 49 procent 1999. I tabell 6 redovisas valdeltagande bland de som tagit del av partiernas valkampanj och bland de som inte gjort det.

valurnorna vid europaparlamentsval. Bland de som brydde sig om vilka partier som vann eller förlorade valet var valdeltagandet 73,0 procent 1995 och 73,9 procent 1999. Bland de som inte brydde sig om vilka partier som vann var valdeltagandet 22, 2 procent 1995 och 19,6 procent 1999. Tillbakagången i valdeltagande mellan 1995 och 1999 återfinns endast i den senare gruppen.

³³ Resultaten är viktade för det högre valdeltagandet bland intervjuade.

Tabell 6 Valdeltagande och kampanjexponering vid riksdagsvalen 1994 och 1998 samt vid europaparlamentsvalet 1995 och 1999 (procent)

kampanj- exponering	riksdags- valet 1994	riksdags- valet 1998	europa- parlaments- valet 1995	europa- parlaments- valet 1999	skillnad rd94- rd98	skillnad eup98- eup99
tagit del av valkampanjen	90,3	90,1	48,8	44,1	-0,2	-4,7
ej tagit del av valkampanjen	84,3	76,9	36,7	34,0	-7,4	-2,7
skillnad tagit del av – ej tagit del av	6,0	13,2	12,1	10,1		

Valdeltagandet är högre bland de som tar del av valkampanjer jämfört med de som ej tar del av valkampanjerna både vid europaparlamentsval och riksdagsval. Mellan riksdagsvalen 1994 ökade 1998 ökade skillnaden mellan de som tog del av och de som inte tog del av valkampanjerna från 6 procentenheter till 13 procentenheter. Mellan Europaparlamentsvalen 1995 och 1999 minskade dock skillnaderna något, från 12 procentenheter till 10 procentenheter. Det minskade valdeltagandet i 1998 års riksdagsval slog endast igenom bland de som ej tog del av valkampanjen, -7,4 procentenheter. Minskningen i valdeltagande mellan europaparlamentsvalen 1995 och 1999 slog däremot igenom både bland de som tog del av kampanjen (-4,7 procentenheter) och de som inte tog del av kampanjen (-2,7 procentenheter).

Nästa steg är att analysera hur valdeltagandet skiljer sig mellan de olika partiernas sympatisörer. I tabell 7 redovisas valdeltagande och partisympati vid europaparlamentsvalen 1995 och 1999 samt kopplingen mellan valdeltagande i riksdagsvalet 1994 och i europaparlamentsvalet 1995 och motsvarande koppling vid riksdagsvalet 1998 och europaparlamentsvalet 1999.

Tabell 7 Andel röstare bland partiernas sympatisörer vid europaparlamentsvalet 1995 och 1999 och bland röstare respektive icke-röstare i riksdagsvalet 1994 och 1998 (procent)

	1995	1999
<i>valdeltagande 1994</i>		
röstade	44,7	---
röstade inte	7,6	---
<i>valdeltagande 1998</i>		
röstade	---	44,8
röstade inte	---	4,8
<i>partipreferens</i>		
Vänsterpartiet	51,8	38,0
Socialdemokraterna	40,5	33,5
Centerpartiet	43,0	51,0
Folkpartiet	42,3	55,5
Moderaterna	48,9	41,7
Kristdemokraterna	47,0	60,3
Miljöpartiet	45,5	38,5

Kommentar: Valdeltagande i riksdagen 1994 utgörs av minnesdata från intervjutillfället i samband med europaparlamentsvalundersökningen 1995. Valdeltagande 1998 är hämtade från röstlängderna. Varken valdeltagande i riksdagsvalet 1994 eller riksdagsvalet 1998 är viktade.

När det gäller sambandet mellan valdeltagande i riksdagsvalet 1994 och i europaparlamentsvalet 1995 visar resultaten att bland de som röstade i riksdagsvalet var det 44,7 procent som även röstade i europaparlamentsvalet, medan endast 7,6 procent bland de som stannade hemma 1994 röstade 1995. Siffrorna var likartade vid en jämförelse av riksdagsvalet 1998 och europaparlamentsvalet 1999 år. Bland de som röstade i riksdagsvalet 1998 var det 44,8 procent som också röstade i europaparlamentsvalet 1999. Bland de som avstod att delta i valet 1998 var det bara 4,8 procent som röstade 1999, alltså en mindre andel än vid föregående två valtillfällen.

Det högsta valdeltagandet 1999 finner vi bland kristdemokraternas och folkpartiets sympatisörer, 60,3 respektive 55,5 procent. Det är också bland dessa båda partier som valdeltagandet ökade kraftigast mellan valet 1995 och 1999, med cirka 13 procentenheter. Lägst var valdeltagandet 1999 bland socialdemokraternas, vänsterpartiets och miljöpartiets sympatisörer. Den största tillbakagången i valdeltagande fick vänsterpartiet vidkänna. Bland deras sympatisörer sjönk valdeltagandet med 13,8 procent enheter mellan 1995 och 1999. En spekulation till det ökande valdeltagandet bland folkpartiets och kristdemokraternas

sympatisörer skulle kunna vara Marit Paulsen popularitet och kd:s framgångar i valet 1998.³⁴

En viktig fråga när det gäller i vad mån röstare representerar den del av befolkningen som inte röstar är naturligtvis frågan om valutgången hade blivit en annan om icke-röstarna deltog i valet. Tidigare forskningsresultat har visat att ett lågt valdeltagande brukar missgynna det socialdemokratiska partiet. Vårt syfte är att för de personer som inte röstade i europaparlamentsvalet 1995 och 1999 tillföra det parti som de med störst sannolikhet skulle rösta på om de deltagit i valet. Till vår hjälp har vi två frågor. För det första en fråga om vilket parti vederbörande skulle rösta på om han eller hon hade deltagit i valet och för det andra en fråga om partisympati. Resultaten redovisas i tabell 8.

³⁴ Bland partiernas toppkandidater vid europaparlamentsvalet 1999 var Marit Paulsen den populäraste. På en skala från -5 till +5 där höga värden står för att man gillar kandidaten och låga värden för att man ogillar kandidaten var Marit Paulsens medelvärde +1,0 bland samtliga väljare. Hon följdes i popularitet av Jonas Sjöstedt (+0,77), Gunilla Carlsson (+0,74), Anders Wijkman (+0,67) och Pierre Schori (+0,66). Populärast bland de egna partiets sympatisörer var Jonas Sjöstedt (+3,2), Marit Paulsen (+2,7), Cecilia Malmström (+2,2) Gunilla Carlsson (+2,2) och Per Gahrton (+2,2). Bland de egna partiets röstande sympatisörer var de populäraste kandidaterna Jonas Sjöstedt (+3,9), Marit Paulsen (+3,2), Per Gahrton (+2,7), Pierre Schori (+2,4), Cecilia Malmström (+2,3) och Gunilla Carlsson (+2,3). Jämför vi valdeltagande bland de partisympatisörer som tyckte bättre om den egna kandidaten än det egna partiet med valdeltagandet bland de som tyckte bättre om det egna partiet än den egna kandidaten finner vi bland vänsterpartiets sympatisörer att valdeltagandet bland de som tyckte bättre om Jonas Sjöstedt än partiet var 90,0 procent. Bland de som satte en högre siffra på partiet än på Jonas Sjöstedt var valdeltagandet 30,7 procent. Motsvarande siffror när det gäller folkparits sympatisörers bedömning av Marit Paulsen och det egna partiet var 68,7 procent respektive 33,9 procent. Bland de socialdemokratiska sympatisörer som bättre gillade Pierre Schori än det egna partiet var valdeltagandet 43,1 procent och bland de som satte partiet före Pierre Schori var valdeltagandet 35,5 procent. Tolkas skillnaderna som kandidateffekter på valdeltagande finner vi alltså att både Jonas Sjöstedt, Marit Paulsen och i viss mån även Pierre Schori bidrog med att höja valdeltagandet för respektive partier. Det bör påpekas att antalet intervjuade personer som analyserna bygger på är få och att resultaten därför skall tolkas med viss försiktighet.

Tabell 8 Partival vid Europaparlamentet 1995 och 1999 under antagande att även icke-röstare deltagit i valen (procent)

	1995		1999	
	valresultat officiellt	med icke- röstare	valresultat officiellt	med icke- röstare
Vänsterpartiet	12,9	11,8	15,8	14,0
Socialdemokraterna	28,1	33,0	26,0	32,4
Centerpartiet	7,2	6,8	6,0	5,1
Folkpartiet	4,8	3,7	13,9	10,7
Moderaterna	23,2	19,9	20,7	21,3
Kristdemokraterna	3,9	2,9	7,6	6,9
Miljöpartiet	17,2	20,7	9,5	8,9
övriga partier	2,7	1,2	0,5	0,6
summa procent	100	100	100	100
antal personer (viktpersoner)		1974		1600

Kommentar: Parti för icke-röstare har tagits fram med hjälp av en fråga om vilket parti vederbörande skulle röstat om han/hon hade röstat och partisympati i nämnd ordning.

Analysen visar att valresultaten 1995 och 1999 delvis skulle sett annorlunda ut om icke-röstarna mobiliserades i europaparlamentsvalen. Det parti som förlorat mest på det låga valdeltagandet är utan tvekan socialdemokraterna. Vid europaparlamentsvalet 1995 hade deras resultat kunnat förbättrats med 4,9 procentenheter om icke-röstare också gått till vallokalerna. Också vid det senaste europaparlamentsvalet 1999 har socialdemokraterna förlorat på det låga valdeltagandet. Med en mobilisering av icke-röstarna hade socialdemokraternas valresultat varit 6,4 procentenheter högre 1999.

Vi har i det föregående menat att ju mer lika röstare och icke-röstare är mot bakgrund av socioekonomiska och politiska faktorer, desto mindre risk är det att ett sjunkande eller lågt valdeltagande innebär en omedelbara fara för demokratin. Är det däremot bakgrundsmässigt socialt och politiskt helt andra grupper som röstar än som inte röstar utgör det en grogrund som kan innebära ökade spänningar i samhället och på sikt vara en fara för demokratin. Men även om röstare och icke-röstare representerar skilda grupper i samhället kan denna fara överbryggas under förutsättning att de som röstar innehar likartade värderingar och politiska åsikter som de som inte röstar.

Vid 1998 års riksdagsval vet vi att de åsiktmässiga skillnaderna mellan röstare och icke-röstare var små.³⁵ I tabell 9 redovisas röstares respektive icke-röstares åsikter i olika politiska sakfrågor i samband med europaparlamentsvalet 1999. Frågorna ingår i en frågesvit där de svarande ombads svara om respektive förslag var bra eller dåligt.

³⁵ Bennulf & Hedberg 1999.

Tabell 9 Andel röstare och icke-röstare som på olika förslag i politiska svarsfrågor svarat att de anser dem vara mycket bra eller ganska bra, samt inställning i EU-frågan och EMU-frågan (procent)

	röstare 1999	icke- röstare 1999	skillnad röstare icke-röstare 1999	skillnad röstare icke-röstare 1995
i huvudsak för EU-medlemskapet	61	46	+15	+18
i huvudsak för ett medlemskap i EMU	58	46	+12	---
minska jordbruksstödet inom EU fortast möjligt uppta länder som Polen, Tjeckien och Ungern som medlemmar i EU	47	32	+15	---
Sverige bör bli medlem i EMU	55	41	+14	+13
förbjuda alla former av pornografi	47	36	+11	
minska medlemsländernas möjligheter att lägga in veto mot beslut i EU:s ministerråd	65	57	+8	+3
minska den offentliga sektorn	30	23	+7	+6
minska finansmarknadens inflytande i politiken	26	20	+6	+4
Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften	56	51	+5	+8
Sverige skall delta fullt ut i EU:s försvarssamarbete	51	46	+5	---
Sverige bör söka medlemskap i NATO	41	38	+3	-1
sälja statliga företag och affärsverk till privata köpare	25	22	+3	+2
höja vin- och spritpriserna kraftigt för att begränsa alkoholmissbruket och alkoholskadorna i samhället	35	34	+1	-2
Sverige bör i fredstid föra en alliansfri politik, syftande till neutralitet i krig	15	14	+1	-3
stoppa privatbilismen i innerstäderna	72	72	0	---
bedriva mer av sjukvården i privat regi	41	41	0	+2
minska inkomstskillnaderna i samhället	31	31	0	
minska försvarsutgifterna	64	66	-2	0
satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt	45	47	-2	+6
minska de sociala bidragen	48	51	-3	+6
minska u-hjälpen	25	28	-3	-3
avkriminalisera bruket av hasch	16	21	-5	-5
sänka skatterna	5	10	-5	-8
införa sex timmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande	59	66	-7	
begränsa rätten till fri abort	55	62	-7	-2
återinföra strängare gränskontroller mellan EU-länder	10	17	-7	---
Sverige bör utträda ur EU	44	52	-8	---
ta emot färre flyktingar i Sverige	31	40	-9	---
	27	38	-11	-15

Kommentar: I europaparlamentsvalundersökningarna ställdes ett antal förslag i politiska sakfrågor som de svarande fick bedöma som bra eller dåliga. Svarsalternativen var mycket bra, ganska bra, varken bra eller dåligt, ganska dåligt och mycket dåligt. I

tabell 9 redovisas de som svarade mycket bra eller ganska bra. Personer som inte vet eller som ej vill svara på frågorna ingår ej i procentbasen.

Resultaten i tabell 9 visar dessbättre att åsiktsöverensstämmelsen mellan röstare och icke-röstare i europaparlamentsvalet 1999 var stor. I traditionella vänster-höger frågor och miljöfrågor är det bara några procentenheter som skiljer röstare och icke-röstare åt.³⁶ Exempelvis är det endast 2 procentenheter fler bland icke-röstarna 1999 som anser det vara ett bra förslag att minska inkomstskillnaderna i samhället. I denna fråga förelåg ingen åsiktsskillnad vid europaparlamentsvalet 1995. Av de sex frågor som vi 1999 finner en åsiktsskillnad större än 10 procentenheter handlar fem om EU och en om invandring. De som röstade i europaparlamentsvalet är mer positiva till EU än icke-röstare och icke-röstare är mer ovilliga att ta emot flyktingar än röstare.³⁷ När det gäller politisk åsiktsrepresentativitet – dvs. åsiktmässig samstämmighet längs centrala politiska åsiktsdimensioner – är det alltså inte särskilt stora skillnader mellan röstare och icke-röstare. Det enda undantaget är just EU-relaterade frågor där röstande är mer positiva än icke-röstare. Denna typ av åsiktmässig soffliggarprotest kommer att analyseras närmare längre fram.

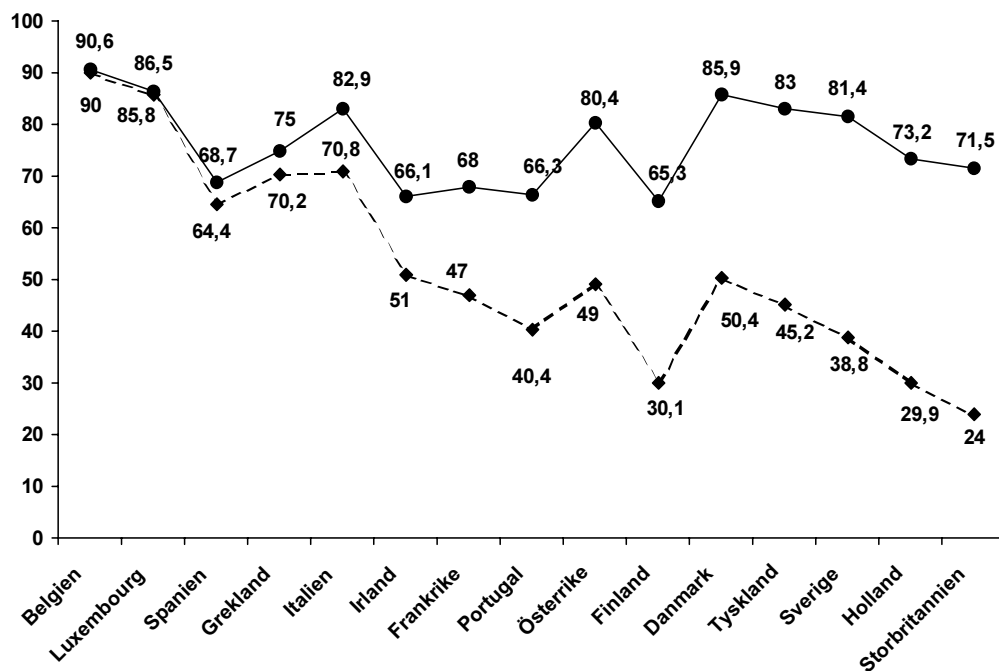
Sverige i Europa

Valen till Europaparlamentet kan karakteriseras som ett andra rangens val. Valet framstår inte som lika betydelsefullt för väljarna som t.ex. ett riksdagsval eller ett presidentsval. Därför är det också så att valdeltagandet i europaparlamentsvalen generellt sett är lägre i samtliga EU:s länder än i de egna parlamentsvalen. I figur 2 redovisas röstandelarna i det senaste nationella valet och i europaparlamentsvalet 1999 i samtliga femton EU-länder.

³⁶ Vid europaparlamentsvalet 1995 röstade något större andel bland de som placerade sig till vänster i politiken (48,0 procent) jämfört med de som placerade sig till höger (45,4 procent). Vid det senaste europaparlamentsvalet var förhållandet det omvända. Bland de som placerade sig till vänster röstade 40,2 procent medan valdeltagandet bland de som placerar sig till höger på vänster-höger skalan var 46,7 procent. Hela nedgången i valdeltagandet 1995 till 1999 skedde bland väljare som placerar sig till vänster i politiken.

³⁷ En EU-politisk fråga råder det i stort sett samstämmighet mellan röstare och icke-röstare, nämligen frågan om ett gemensamt försvarssamarbete.

Figur 2 Valdeltagande i europaparlamentsvalet 1999 och i närmast föregående parlamentsval bland de 15 EU-medlemsstaterna (procent)

Kommentar: Valdeltagandet vid senaste parlamentsval i Portugal avser valet 1995, inte 1999. Luxemburg, Spanien och Irland var länder där det samtidigt hölls nationella, regionala eller lokala val. I Belgien, Grekland och Luxemburg råder valplikt. Italien har fram till 1993 haft röstplikt.

I samtliga länder är valdeltagandet till Europaparlamentet lägre än det i det nationella parlamentsvalet. I några länder är dock inte skillnaderna så stora. Resultaten i figur 2 är rangordnade så att de länder som har det största gapet mellan nationella val och europaparlamentsval återfinns längst till höger. Vi kan då konstatera att Sverige inte är värst i detta avseende. Två länder, Holland och Storbritannien har ännu lägre valdeltagande till Europaparlamentet om man utgår från deras senaste vanliga val.

Ovanstående konstaterande är dock inte tillräckligt för att förklara det låga valdeltagandet i Sverige. Det är ju några enheter lägre än vad som noterats i merparten andra EU-länder. Men kan det vara så enkelt att det är svenskarnas njugga inställning till EU som skrämmer bort väljarna från valurnorna? I avsnittet om politiska faktorer ovan

framstod med all önskvärd tydlighet att valdeltagandet var lägre bland de som var emot EU än de som var för såväl i 1995 års som i 1998 års europaparlamentsval även om skillnaderna mellan EU-motståndare och EU-förespråkares röstning har jämnats ut. Det är emellertid fråga om en förklaring som ännu inte fått den uppmärksamhet den förtjänar i såväl vetenskapliga analyser som i politisk debatt.

Vi skall testa betydelsen av de svenska väljarnas EU-negativa attityder i en enkel analys. De analyser vi hittills presenterats har genomförts på individnivå och syftat till att förklara enskilda svenska väljares beslut att rösta. Nu är det dags att byta analysenhet till nation. I den kommande analysen är det officiella valdeltagandet i europaparlamentsvalet 1999 i samtliga EU:s femton medlemsländer beroende variabel. Andelen medborgare som anser att det är bra att landet är medlem i EU utgör analysens huvudsakliga oberoende variabel. Men en analysmodell för att förklara det nationella valdeltagandet i europaparlamentsvalen bör lämpligen inte göras fullt så enkel. Det är uppenbart att även nivån på valdeltagandet i de nationella parlamentsvalen hjälper till med att bestämma nivån på valdeltagandet även i europaparlamentsvalen. Länder med ett i allmänhet högt valdeltagande tenderar att uppvisa höga valdeltagandesiffror även till EU-parlamentet.³⁸ I detta avseende utgör Sverige ett undantag. Några länder uppvisar dock, även när man tar hänsyn till valdeltagandet i nationella parlamentsval, onormalt höga siffror i valet till Europaparlamentet. Därför genomförs den kommande analysen under kontroll för valdeltagandet i nationella val. Här finns det också anledning att skilja ut sex länder från de övriga (eftersom de rapporteras för osedvanligt höga siffror) på grund av valplikt (Belgien, Grekland och Luxemburg), tidigare valplikt (Italien) och att europaparlamentsvalet hålls samma dag som det nationella riksdagsvalet (Irland och Spanien). Dessa länder skiljs i analysen från övriga länder genom en s.k. dummyvariabel (de sex länderna har värdet 1 och övriga 0). Vår modell ser i all enkelhet ut:

³⁸ Genom att införa valdeltagandet i det nationella parlamentsvalet som kontrollvariabel åstadkommer vi i stort sett samma typ av kontroll som en mer sofistikerad modell skulle gjort med en serie variabler av institutionell karaktär, t.ex. variabler om hur många partier som ställer upp till val, vilken dag som valet hålls på och om poströstning är tillåtet. Eftersom dessa variabler i hög grad påverkar nivån på valdeltagandet i det nationella valet kan denna variabel användas som proxy för samtliga dessa i den kommande regressionsanalysen. Jfr Jackman & Miller 1995.

$$\text{Valdelt}_{\text{EU}} = \alpha + \beta_1 \text{Valdelt}_{\text{NAT}} + \beta_2 \text{Landdummy} + \beta_3 \text{EU-opinion}$$

...där $\text{Valdelt}_{\text{EU}}$ är valdeltagandet i europaparlamentsvalet 1999, $\text{Valdelt}_{\text{NAT}}$ är valdeltagandet i närmast föregående nationella parlamentsval, Landdummy står för de sex länder som har olikartade arrangemang kring valet (t.ex. röstplikt) och EU-opinion står för andelen av medborgarna som anser att det är bra att landet är medlemmar av EU.

Analysen är en ordinär linjär regressionsanalys och genomförs med data för femton länder. Valdeltagandesiffrorna utgörs av de officiella valresultaten. Uppgifterna för andelen EU-positiva medborgare är hämtade från den europeiska väljarstudien (EES99) som är en telefonintervjuundersökning med representativa urval av respektive lands väljare (minst 500 intervjuer per land). Data på denna punkt är alltså jämförbara mellan länderna i och med att exakt samma frågeformulering har använts i samtliga nationella studier.

Resultatet av regressionsanalysen är förbluffande intressant. Den ger följande värden på ekvationens konstanter (standardfel inom paranteser):

$$\text{Valdelt}_{\text{EU}} = -50.85 + 1.02\text{Valdelt}_{\text{NAT}} + 26.11\text{Landdummy} + 0.21\text{EU-opinion}$$

(21.68) (0.25) (4.74) (0.15)

$$R^2_{\text{adjusted}} = .85 \quad N=15$$

Att valdeltagandet i europaparlamentsvalen är lägre än i de nationella parlamentsvalen framgår med all önskvärd tydlighet av modellens intercept som är -50.85. För varje procents ökning av valdeltagandet i det nationella parlamentsvalet kan man räkna med en procents ökat röstande även i europaparlamentsvalet. Man måste dock först dra bort nästan hälften av valmanskåren. Två ytterligare faktorer i modellen gynnar ett högt valdeltagande. För det första kan länder med särskilda arrangemang (t.ex. valplikt) räkna med ungefär 26 procentenheters högre valdeltagande än i övriga länder. För det andra kan man räkna med att för varje procentandel av befolkning som blir positivt inställd till EU ökar valdeltagandet med 0,2 procentenheter. Det kan alltså vara så att det är den låga andelen svenskar som är positiva till EU som bestämmer valdeltagandet i europaparlamentsvalet. Modellen har nämligen en god förklaringskraft. Den kan förklara hela 85 procent av variationen i valdeltagande mellan de femton länderna.

Hur bra modellen faktiskt är, i statistisk mening, framgår bättre om vi för ned analysen på enskilda länder. Med regressionsanalysen får vi ett förväntat värde (som modellen förutspår) för respektive land som

kan jämföras med det värde som faktiskt observerats (valdeltagandet). Skillnaden mellan dessa värden kallas residualen. I genomsnitt är den 7,7 procentenheter för denna modell. Är det mycket eller litet? Det går förstås inte att avgöra utan relevanta jämförelser. Intressantare är att land för land utvärdera hur bra modellen är att korrekt förutspå valdeltagandet. I tabellen 10 anges observerade värden, förutspådda värden (på valdeltagandet) och avståndet mellan dessa (residualen) för de femton EU-länderna.

Tabell 10 Avvikelse mellan faktiskt och av regressionsmodellen förutspått valdeltagande i samband med europaparlamentsvalet 1999 (procent, procentkoefficienter)

land	faktiskt valdeltagande	predicerat valdeltagande	skillnad (residual)
Frankrike	47.0	35.2	-11.8
Spanien	64.4	33.8	-6.6
Portugal	40.4	33.8	-6.6
Österrike	49,0	42.6	-6.4
Belgien	90,0	86.3	-3.7
Luxemburg	85.8	82.3	-3.5
Grekland	70.2	67.4	-2.8
Finland	30.1	27.8	-2.3
Danmark	50.4	49.5	-0.9
Sverige	38.8	40.1	+1.3
Tyskland	45.2	49.7	+4.5
Italien	70.8	76.1	+5.3
Irland	51,0	59.3	+8.3
Storbritannien	24,0	33.3	+9.3
Holland	29.9	42.8	+12.9

Enligt denna modell är det svenska valdeltagandet till Europaparlamentet ingen sensation. Det är på någon procent när vad modellen förutspår att det skall bli. Såväl det svenska som danska valdeltagandet i europaparlamentsvalet kan enkelt förutspås om man känner till nivån på det senaste riksdagsvalet och hur stor andel av befolkningen som för tillfället anser att det är bra att landet är med i EU. Det är mer utmanande att förklara det höga valdeltagandet i Frankrike eller det låga valdeltagandet i Holland. När det gäller dessa länder slår den enkla modellen klart fel. I dessa länder är fler faktorer i görningen. Så kan det naturligtvis var även i Sverige. Men åtminstone i statistisk mening har

vi funnit en god förklaring till det låga valdeltagandet i svenska europaparlamentsval.

Politisk protest eller korstryck bakom lågt valdeltagande?

En av de vanligast förekommande förklaringarna i debatten om det låga valdeltagandet i de svenska europaparlamentsvalen är att soffliggandet i första hand skulle vara uttryck för en aktiv politisk protest snarare än passivitet eller okunnighet. Av många bedömare anses det låga valdeltagandet i europaparlamentsvalen bero på att många EU-kritiska väljare helt enkelt inte bryr sig om att rösta i de europeiska valen. Frågeställningen i det kommande avsnittet är hur stor vikt som bör fästas till en sådan protestförklaring: I vad mån är icke-röstningen i europaparlamentsvalen ett utslag av aktiv protest?

Vi vet redan från våra länderjämförelser ovan att graden av EU-vänlighet hade visst prediktionsvärde i analysen av det aggregerade valdeltagandet i medlemsstaterna. De svenska medborgarna tillhör utan tvekan de mest EU-kritiska, och detta faktum bidrar till att förklara varför gapet i valdeltagande mellan riksdagsval och europaparlamentsval är så stort. Frågan är i vad mån sådana förklaringar håller stängen när det gäller att förklara individuellt valdeltagande?

Lyckligtvis står vi inte helt utan ledning från tidigare forskning. Analyserna av 1995 års europaparlamentsval visade att EU-kritiker tenderar att röstskolka i större utsträckning än EU-anhängare. Skillnaden i valdeltagande mellan grupperna var nästan tjugo procentenheter 1995. Denna direkta protesteffekt minskar dock om man tar hänsyn till faktorer som normalt förklarar skillnader i individuellt valdeltagande. Även efter omsorgsfulla kontroller kvarstår alltså skillnader i valdeltagande mellan EU-förespråkare och EU-motståndare. I jämförelse med traditionella förklaringsfaktorer till valdeltagande betraktas protesteffekten som förhållandevis liten. Enligt valforskarna Mikael Gilljam var protestskolkning inte något särskilt utbrett fenomen i samband med 1995 års europaparlamentsval. Deras tolkning av resultaten är att det inte finns något starkt stöd för en protesthypotes. En viktigare förklaring till det låga valdeltagandet som då fördes fram är att europaparlamentsvalen har karaktären av s.k. *lågstimulival* – omständigheter som leder till att många klassiska förklaringsfaktorer till valdeltagande såsom social status, vaneröstning, kunskap, intresse och engagemang får större spelrum.³⁹

³⁹ Gilljam & Holmberg 1998:21 ff.

Med tillgång till 1999 års europaparlamentsvalsundersökning har vi nu möjlighet att sätta protesthypotesen på ytterligare prov. Frågan är om protestinslagen fortfarande var lika närvarande som i det första svenska europaparlamentsvalet 1995 eller om känslorna från 1994 års folkomröstning hade hunnit svalna något 1999?

I tabell 11 har vi jämfört resultaten från de två valundersökningar som genomförts i samband med de två svenska europaparlamentsvalen. I allt väsentligt ger undersökningarna av 1995 och 1999 års europaparlamentsval likartade resultat. Analysen visar att den relativa skillnaden i valdeltagande mellan de mest EU-negativa och mest EU-positiva väljarna – vilket tolkas som en okontrollerad protesteffekt på valdeltagandet – har varit oförändrad (+19 procentenheter vid båda tillfällena). Inslagen av EU-protestskolkning, det vill säga icke-röstande som kan föras tillbaka till EU-kritiska åsikter, befinner sig alltså på en oförändrad nivå.⁴⁰

⁴⁰ I likhet med Gilljam och Holmbergs analyser av 1995 års europaparlamentsval försvinner en stor del av protesteffekten under kontroll för kön, ålder, yrke, anställningssektor, utbildning, boendeort och civilstånd, det vill säga faktorer som vi vet förklarar variationer i individuellt valdeltagande (se Gilljam & Holmberg 1998:22 och där fotnot 2 för detaljer).

Tabell 11 Valdeltagande och EU-åsikt vid valen till Europaparlamentet 1995 och 1999 (procent)

	1995	1999	skillnad 1995-1999
EU-åsikt, för/emot			
för EU	56	50	-6
emot EU	38	35	-3
skillnad	+18	+15	
EU-åsikt, intensitet			
för EU, bestämd	59	53	-6
för EU, tveksam	48	41	-7
ingen uppfattning	21	22	+1
emot EU, tveksam	33	37	+4
emot EU, bestämd	40	34	-6
skillnad	+19	+19	
totalt	41,6	38,8	-2,8

Resultaten visar också att minskningen i valdeltagande mellan 1995 och 1999 års europaparlamentsval är större bland de EU-positiva (-6 procentenheter) än bland EU-negativa (-3 procentenheter). Det är alltså bland de EU-positiva som entusiasmen att delta i europaparlamentsvalen har minskat som mest.

Resultaten kan nyanseras ytterligare genom analyser av hur stor vikt icke-röstarna själva fäster vid en rad olika motiveringar till varför de avstod från att rösta i 1999 års europaparlamentsval (se tabell 12). De skäl till icke-röstning som bedöms som viktigast handlar om bristande kunskap om och intresse för EU. Var sjunde icke-röstare sluter upp bakom motiveringen att de inte varit tillräckligt insatta i vad europaparlamentsvalet handlar om (68 procent). Nästan hälften uppger att ointresse för EU-frågor (46 procent) varit ett av de absolut viktigaste eller ett ganska viktigt skäl för att inte rösta, vilket är en ökning med tio procentenheter sedan 1995 års europaparlamentsval.

Hur är det då med eventuella spår av protestskolkande? Ja, en inte oansenlig andel av icke-röstarna (42 procent) motiverar sitt beteende med att de är negativa till den Europeiska unionen. Detta skäl till icke-röstning uppfattades som ungefär lika viktig vid det första europaparlamentsvalet (46 procent). Resultaten stödjer tolkningen att det inte ägt rum särskilt stora förändringar när det gäller icke-röstning som ett utslag av aktiv politisk protest.

Tabell 12 Skäl till icke-röstning 1995 och 1999. Andel icke-röstare som nämnde respektive skäl som ett av de absolut viktigaste eller ett ganska viktigt skäl (procent, procentdifferenser)

skäl	1995	1999	skillnad 1995-99
inte tillräckligt insatt i vad europaparlamentsvalet handlar om	72	68	-4
inte intresserad av EU-frågor	36	46	+10
negativ till EU	46	42	-4
inte intresserad av politik	31	38	+7
EU-parlamentsvalet är inte viktigt/EU-parlamentet har litet inflytande	40	34	-6
upptagen/bortrest/sjuk/olyckshändelse	20	27	+7
inte överens i EU-frågor med det parti jag annars tycker bäst om	24	17	-7
krångligt med personröstning	29	15	-14
ingen möjlighet att rösta på enbart EU-positiva eller på enbart EU-kritiska kandidater i mitt parti	13	10	-3

Kommentar: Intervjufrågan löd: "Hur viktiga var följande skäl till att du inte röstade i EU-parlamentsvalet?". För varje skäl erbjöds fyra svarsalternativ: ett av de absolut viktigaste skälen, ganska viktigt skäl, inte särskilt viktigt skäl och inte alls viktigt skäl.

Inom parentes sagt ger resultaten i tabell 12 glädjande besked till anhängarna av den nu genomförda personröstningsreformen. Andelen som motiverar sitt icke-röstande med att det är krångligt med personröstning har minskat klart sedan rikspremiären för personröstning i samband med 1995 års europaparlamentsval (-14 procent). Icke-röstarnas klagomål när det gäller avsaknaden av möjligheter att välja EU-positiva/kritiska kandidater inom de olika partierna visar också svaga tendenser till att minska (-3).

* * *

Inom väljarforskningen brukar fenomenet korstryck traditionellt definieras som en psykologisk konflikt mellan väljaren och hennes parti.⁴¹ Konflikten uppstår främst i situationer då väljaren är oenig med sitt parti i viktiga sakfrågor. Dessa omständigheter antas ha en demobiliserande effekt på väljarkåren. Korstryck verkar särskilt demobiliserande på de starkt partiidentifierade väljarna som inte

⁴¹ Lazarsfeld et al 1944; Campbell et al 1960:42-48.

betraktar partibyte som ett särskilt attraktivt alternativ utan hellre väljer sofflocket. Den olustiga kognitiva obalans som är följden av att tycka annorlunda än sitt parti leder bland annat till att väljaren intresserar sig mindre för valkampanjen och avstår från att rösta.

Hypoteser om politiskt korstryck åtnjuter traditionellt stöd i empiriska analyser.⁴² Korstryckseffekter på valdeltagandet har visat sig vara alltjämt närvarande under 1990-talet, detta trots att väljarnas känslomässiga band till partierna klart försvagats under de senaste 30 åren.⁴³ Korstryck betraktas t.ex. som en viktig förklaring till det kraftigt sjunkande valdeltagandet i det norska stortingsvalet 1993: partianhängare som inte delade sitt partis inställning till norskt EU-medlemskap valde att inte delta i valet.⁴⁴

Frågan om svenskt EU-medlemskap har länge varit en källa till splittring inom samtliga riksdagspartier. EU-frågan kvalificerar sig med råge i kategorin känslomässigt engagerande och viktiga sakfrågor som potentiellt kan ge upphov till mätbara korstryckseffekter bland väljarna. I alla grupper av partisympatisörer återfinns fraktioner som har olika inställning till det svenska EU-medlemskapet. I Sverige var det två partier, vänsterpartiet och miljöpartiet, som officiellt ställde sig på nej-sidan i folkomröstningen om svenskt EU-medlemskap. Dessa partier fortsätter alltjämt att profilera sig som de mest EU-kritiska partierna. Övriga fem riksdagspartier har, sedan ställningstagandena i samband med folkomröstningen 1994, officiellt EU-positiva ståndpunkter.

I tabell 13 redovisas valdeltagandet för svenska medborgare med olika kombinationer av partisympati och inställning till det svenska EU-medlemskapet i samband med 1995 och 1999 års europaparlamentsval. Resultaten ger visst stöd för förekomsten av en demobiliserande korstryckseffekt i Sverige. Bland röstberättigade där den egna EU-åsikten inte överensstämmer med det egna partiets är valdeltagandet klart lägre (35 procent) än i grupper där EU-inställning matchar partiståndpunkt (49 procent). Enligt analyserna tycks den totala effekten av korstryck på valdeltagandet dock ha försvagats något mellan 1995 (+20 procentenheter) och 1999 års europaparlamentsval (+14 procentenheter).

⁴² se t ex Sears 1969.

⁴³ se t ex Gilljam & Holmberg 1998.

⁴⁴ Aardal & Valen 1995; Narud & Valen 1999. Se även Valen och Pettersen 1995.

Tabell 13 Korstryck och valdeltagande i 1995 och 1999 års Europaparlamentsval. Andel röstande efter partisympati och inställning till det svenska EU-medlemskapet 1995 och 1999 (procent, procentdifferenser).

partisympati och inställning till det svenska EU-medlemskapet	1995	1999	skillnad 1995-99
EU-negativa partier			
v emot EU	53	40	-13
v för EU	44	35	-9
korstryckseffekt		+9	+5
mp emot EU	47	40	-7
mp för EU	51	40	-11
korstryckseffekt		-4	0
EU-positiva partier			
s för EU	56	42	-14
s emot EU	40	35	-5
korstryckseffekt		+16	+7
c för EU	81	63	-18
c emot EU	30	37	+7
korstryckseffekt		+51	+26
fp för EU	58	64	+6
fp emot EU	5	40	+36
korstryckseffekt		+53	+24
m för EU	59	50	-9
m emot EU	27	25	-2
korstryckseffekt		+32	+25
kd för EU	64	79	+15
kd emot EU	41	40	-1
korstryckseffekt		+23	+39
själv för EU, sympatiserar med parti för EU	59	51	-8
själv för EU, sympatiserar med parti emot EU	47	37	-10
korstryckseffekt bland EU-positiva		+12	+14
själv emot EU, sympatiserar med parti emot EU	50	40	-10
själv emot EU, sympatiserar med parti för EU	36	34	-2
korstryckseffekt bland EU-negativa		+14	+6
partisympati och inställning till EU överensstämmer	56	49	-7
partisympati och inställning till EU överensstämmer ej	36	35	-2
generell korstryckseffekt bland samtliga väljare		+20	+14

Kommentar: Svarspersonernas uppgifter om valdeltagande har kontrollerats mot röstlängden. Valdeltagandesiffrorna har viktats med hänsyn till att gruppen röstare är överrepresenterad bland personer som ställde upp för intervju. Intervjufrågan om svenskt EU-medlemskap löd: "Är Du i huvudsak för eller emot det svenska EU-medlemskapet eller har Du ingen bestämd åsikt i frågan?" Personer utan partisympati eller inställning till EU-medlemskapet ingår inte i analysen.

I 1995 års europaparlamentsval återfanns ungefär lika stora korstryckseffekter bland EU-positiva (+12 procentenheter) som bland EU-negativa (+14 procentenheter). Fyra år senare ser mönstret annorlunda ut. Icke-deltagande som kan föras tillbaka till oenigheter med det egna partiet i EU-medlemskapsfrågan är fortfarande lika stora bland EU-positiva (+14 procent), men effekten har halverats bland EU-negativa (+6 procentenheter). Tolkat med korstrycksteoriernas terminologi orsakas denna asymmetri av att det idag innebär en större kognitiv obalans och är följaktligen psykologiskt jobbigare att själv vara EU-positiv och sympatisera med ett EU-negativt parti (v+mp) än att själv vara EU-negativ och sympatisera med ett EU-positivt parti (s+c+fp+m+kd). Korstryckseffekter är alltså i första hand närvarande bland EU-positiva vänsterparti- och miljöpartisympatisörer.

Resultaten betyder att fenomenet korstryck i viss utsträckning kan bidra till att förklara varför valdeltagandet är så lågt i svenska europaparlamentsval. Korstryckshypotesen står sig under kontroll för social position, vaneröstning och politiskt engagemang. Storleken på korstryckseffekterna är emellertid mycket mindre än effekterna av de socioekonomiska förklaringarna till individuellt valdeltagande, som vi analyserat tidigare i kapitlet. Korstrycksförklaringen är heller inte lika övertygande som protestförklaringen enligt våra analyser.

Vi har även haft unika möjligheter att studera effekterna av korstryck på valdeltagandet i samtliga EU-medlemsländer i samband med 1999 års europaparlamentsval. Internationell utblick kan hjälpa oss att avgöra huruvida korstryckseffekter är starkare i Sverige än i andra Europeiska länder. Förutsättningar för starka korstryckseffekter kan nämligen antas vara olika i olika länder. Vi förväntar oss att korstryckseffekterna är starkare i länder där många medborgare är EU-kritiker, där EU-frågan intar en central plats på den politiska dagordningen, där många partier står för en uttalad EU-kritisk hållning och där det finns många partiidentifierade väljare. De svenska förhållandena borde med andra ord vara en gynnsam grogrund för korstryckseffekter.

Den länderjämförande analysen låter sig tyvärr inte göras lika enkelt som de tidigare presenterade analyserna. I den Europeiska valundersökningen 1999 fick svarspersonerna placera ut alla partierna och sig själva längs en tiogradig EU-åsiktsdimension (för/emot ett fortsatt

europiskt unionsbygge). I våra korstrycksanalyser fungerade åsiktsavståndet mellan väljarna och det egna partiet som en slags kontinuerlig korstrycksvariabel: Ju större uppfattat avstånd mellan väljaren och det egna partiet längs EU-dimensionen desto större sannolikhet för att det föreligger en korstryckssituation och desto större sannolikhet för att korstrycket leder till att väljaren avstår från att rösta. Korstryckshypotesen prövades med hjälp av regressionsanalys där valdeltagandet fungerade som beroende variabel och åsiktsavstånd väljare-parti som oberoende variabel.

Med detta indirekta sätt att pröva korstryckshypotesen visar det sig att det är mycket svårt att finna någon förekomst av signifikanta direkta korstryckseffekter bland europeiska väljare. Inte ens i Sverige kan vi konstatera något statistiskt signifikant negativt bivariat samband mellan parti-väljaravstånd längs EU-dimensionen och sannolikhet för röstning i europaparlamentsvalet. I en del länder går resultaten till och med i motsatt riktning (ju längre avstånd till det egna partiet desto större sannolikhet att rösta)! Några signifikanta effekter av korstryck kan inte heller lockas fram genom kontroller för andra traditionella förklaringsfaktorer till valdeltagande eller genom att föra in interaktionstermer i analyserna (korstryckseffekterna är inte starkare bland de starkast partiidentifierade eller bland de européer som är mest kunniga om och intresserade av EU).⁴⁵

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att framför allt protesthypotesen och i viss utsträckning korstryckshypotesen får stöd i analyserna av data från svenska valundersökningar också i samband med 1999 års europaparlamentsval. Trots detta bör inte protest- och korstryckshypoteserna betraktas som ett sorts huvudförklaringar till det låga valdeltagandet i 1999 års europaparlamentsval. Multivariata analyser visar att både protest- och korstryckseffekter minskar avsevärt under

⁴⁵ Nollresultatet beror troligen på den lägre datakvaliteten för det länderjämförande materialet. Den europeiska väljarstudien var en telefonundersökning som genomfördes under veckorna efter valet den 13 juni 1999. Andelen soffliggare i undersökningen är extremt underrepresenterad och det har naturligt nog inte funnits någon möjlighet att kontrollera uppgifter om valdeltagande mot röstlängden. Välkända socialpsykologiska fenomen har sannolikt bidragit till att dölja effekterna av korstryck: väljare som befinner sig i åsiktsmässig konflikt med sitt eget parti tenderar nämligen att överskatta likheten mellan sig själv och det egna partiet (se bl.a. *assimilation effect*) genom att antingen placera partiet närmare sin egen position än vad det egentligen är eller att placera sig själv överdrivet nära partiet (se bl.a. Granberg 1993; Granberg & Holmberg 1988). Data om väljarnas egna perceptioner av avståndet till det egna partiet innehåller således en systematisk skevhet som direkt motverkar möjligheterna att upptäcka korstryckseffekter.

kontroll för de betydligt kraftfullare socio-ekonomiska och politiska status- och resursförklaringarna.

Sammanfattning

Vid riksdagsvalet 1994 sjönk valdeltagandet med 5,1 procentenheter, den kraftigaste nedgången i modern svensk politisk historia. Eftervalsanalyserna visade på ökande klyftor i valdeltagande mellan socialt resursstarka och socialt resurssvaga grupper i samhället. De resurssvaga ställde sig i högre grad utanför demokratin jämfört med de resursstarka. Våra analyser av 1999 års europaparlamentsval visar att denna trend mot ökade valdeltagandeskillnader inte är bruten. Vid europaparlamentsval är den socioekonomiska skillnaden mellan de som deltar och de som inte deltar i valen större än vid riksdagsval. Trenden mot ökade klyftor mellan röstare och icke-röstare befästes i europaparlamentsvalet 1999.

Skillnaderna i valdeltagande mellan olika socioekonomiska grupper var påfallande i samband med 1999 års europaparlamentsval. Social status spelar en betydligt större roll för valdeltagandet i europaparlamentsval än för valdeltagande i riksdagsval. Vid europaparlamentsval är det än tydligare att det är de väljare med hög social status som röstar i högre grad jämfört med väljare med låg social status.

Politiskt intresse, mediaexponering och grad av partiidentifikation är individrelaterade förklaringsfaktorer som är starkt kopplade till deltagande i europaparlamentsval. Sambandet blir ytterligare förstärkt om vi tar hänsyn till engagemang i EU-frågor, t.ex. intresse för EU-frågor och mediaexponering i EU-frågor. Röstberättigade som är politiskt intresserade, tar del av allmänt nyhetsmaterial och känner sig som anhängare av ett bestämt parti röstar i betydligt högre utsträckning än de som inte är politiskt intresserade, inte tar del av allmänt nyhetsmaterial och de som inte känner anhängarskap till något av partierna. Dessa politiska bakgrundsfaktorer är också starkare kopplat till valdeltagande i europaparlamentsval än i riksdagsval. Röstarna i europaparlamentsval är även i denna mening mindre representativa för väljarkåren i sin helhet än röstarna i riksdagsval.

Åsiktsmässigt är skillnaderna mellan röstare och icke-röstare fortfarande små i europaparlamentsvalen trots att färre än hälften av de röstberättigade utnyttjar sin rösträtt. Bland de politiska sakfrågor vi studerat var det, med något undantag, endast åsikter i frågor om EU som visade på ett klart samband med valdeltagande. EU-positiva väljare röstade i högre utsträckning än EU-negativa. När det gällde ideologisk placering på vänster-höger skalan återfinns tillbakagången i

valdeltagande mellan 1995 och 1999 endast bland de som återfanns till vänster i politiken. På frågan om vilka partier som har mest att vinna på ett ökat valdeltagande i europaparlamentsvalen är svaret definitivt socialdemokraterna.

Svenskarnas attityder till EU spelar roll för det låga valdeltagandet till Europaparlamentet. Sambandet på individnivå mellan EU-åsikt och valdeltagande existerar, men är inte särskilt starkt. Det har dessutom reducerats om vi jämför 1999 års siffror med 1995 års. Om vi emellertid betraktar det svenska valdeltagande i europaparlamentsvalet i jämförelse med andra länders har svenskarnas njugga inställning till EU ett tydligt samband med nivån på valdeltagande. Generellt kan vi visa att valdeltagandet till EU i ett land i hög grad samvarierar med nivån på acceptansen av EU. Det är inte bara så att denna faktor verkar på individuell nivå på så sätt att enbart EU-negativa personer väljer att inte rösta. Debattklimatet i landet påverkar även de EU-positiva att uppfatta valet som mindre betydelsefullt och därför avstå från att rösta. I folkomröstningen 1994 sade svenska folket ett knappt ja till EU. Nu har man funnit ett sätt att protestera mot EU eller kanske t.o.m. säga nej till EU genom att stanna hemma på valdagen.

Referenser

Aardal, Bernt & Henry Valen. 1995. *Konflikt og opinion*. Oslo: NKS Forlaget.

Aldrich, John H. 1993. "Rational Choice and Turnout." *American Journal of Political Science* 37:246-278.

Amnå, Erik (red). 1999. *Valdeltagande i förändring*. Demokratiutredningens forskarvolym 12. SOU 1999:132. Stockholm: Elanders Gotab

Asp, Kent. 1986. *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur.

Bennulf, Martin & Hedberg, Per 1996. "Passiva eller aktiva väljare". I Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Nordstedts Juridik.

Bennulf, Martin, Hedberg, Per, Pettersen, Per Arnt & Pesonen, Pertti 1998. "Political Participation". I Jenssen, Anders Todal, Pesonen Pertti & Gilljam, Mikael. *To Join or Not to Join. Three Nordic Referendums on the Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavian University Press (Universitetsforlaget AS).

Bennulf, Martin & Hedberg, Per 1999 "Utanför demokratin. Om det minskade valdeltagandets sociala och politiska rötter". I Amnå, Erik (red) *Valdeltagande i förändring*. Demokratiutredningens forskarvolym 12. SOU 1999:132. Stockholm: Elanders Gotab

Blondel, Jean, Sinnot, Richard & Svensson, Palle. 1998. *People and Parliament in the European Union. Participation, Democracy and Legitimacy*. Oxford: Clarendon Press.

Campbell, Angus, Philip E. Converse, Warren Miller & Donald E. Stokes. 1960. *The American Voter*. New York: John Wiley.

Coleman, J. 1990. *The Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.

Crewe, Iwor. 1981 "Electoral Participation" In David Butler, Howard Penniman & Austin Ranney (eds) *Democracy at the Polls*. Washington DC: American Enterprise Institute

Dalton, Russell J., Scott C. Flanagan & Paul Allen Beck. 1984. *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* Princeton: Princeton University Press.

Esaiasson, Peter. 1990. *Svenska valkampanjer 1866-1988*. Stockholm: Allmänna Förlaget.

Esaiasson, Peter & Holmberg, Sören. 1995. *Representation From Above. Members of Parliament and Representative Democracy*. Aldershot: Dartmouth

European Journal of Political Research 1994 25:239-385. Special Issue: The Intellectual History of Election Studies

Franklin, Mark N., van der Eijk, Cees & Erik Oppenhuis. 1996. "The Institutional Context: Turnout." In van der Eijk, Cees & Mark N. Franklin. Eds. *Choosing Europe. The European Electorate and National Politics in the Face of the Union*. Ann Arbor: Michigan University Press.

Franklin, Mark N. 1996. "Electoral Participation" In Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi & Pippa Norris (eds) *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. Thousand Oaks: Sage Publications

Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören m fl. 1990. *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.

Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören. 1995. *Väljarnas val*. Stockholm: Norstedts juridik.

Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. 1998. *Det första valet till Europaparlamentet*. Stockholm: Norstedts.

Granberg, Donald & Sören Holmberg. 1988. *The Political System Matters*. Cambridge: Cambridge University Press.

Granberg, Donald & Holmberg, Sören. 1991. "Self-Reported Turnout and Voter Validation". *American Journal of Political Science* 35: 448-459.

Granberg, Donald & Holmberg, Sören 1992 "The Hawthorne Effect in Election Studies: The Impact of Survey Participation on Voting" *British Journal of Political Science* 22: 240-247.

Granberg, Donald. 1993. "Political Perception." I Iyengar, Shanto & William J McGuire. Eds. *Explorations in Political Psychology*. Durham: Duke University Press.

Grofman, Bernard & Arendt Lijphart. Eds. 1986. *Electoral Laws and Their Political Consequences*. New York: Agathon.

Holmberg, Sören. 1999. "Partiröstning och personröstning 1998". Allmänna valen 1998 del 4, specialundersökningar. Stockholm: SCB.

Holmberg, Sören. 2000. *Välja parti*. Stockholm: Norstedts (kommande).

Inglehart, Ronald. 1977. *The Silent Revolution: Changing Life Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton Universtiy Press.

Jackman, Robert. 1987. "Political institutions and vote turnout in the industrial democracies." *American Political Science Review* 81: 405-423.

Jackman, Robert W. & Miller, Ross A. 1995. "Voter Turnout in the Industrial Democracies During the 1980s." *Comparative Political Studies* 27:467-492.

Lazarsfeld, Paul, Berelson, Bernard & Gaudet, Hazel. 1944. *The People's Choice*. New York: Columbia University Press.

Lewis-Beck, Michael S. & Brad Lockerbie. 1989. "Economics, Votes, Protests. Western European Cases." *Comparative Political Studies* 22:155-177.

Lipset, Seymour Martin. 1960. *Political Man. Social Bases of Politics*. New York: Doubleday.

Marsh, Michael & Franklin, Mark. 1996. "The Foundation: Unanswered Qustions from the Study of Eouopen Elections, 1979-1994" In van der Eijk, Cees & Mark N. Franklin. Eds. *Choosing Europe. The European Electorate and National Politics in the Face of the Union*. Ann Arbor: Michigan University Press.

Milbrath, L, W. 1965. *Political Participation*. Chicago: Rand McNally.

Miller, Warren & Shanks, Merrill. 1996 *The New American Voter*. Cambridge: Harvard University Press

Mitchell, Glenn E. & Christopher Wlezien. 1995. "The Impact of Legal Constraints on Voter Registration, Turnout, and the Composition of the American Electorate." *Political Behavior* 17, 2:179-202.

Narud, Hanne Marthe & Henry Valen. 1999. "Decline of Electoral Turnout: The Case of Norway." In Narud, Hanne Marthe & Toril Aalberg. Eds. *Challenges to Representative Democracy: Parties, Voters and Public Opinion*. Bergen: Fagbokforlaget.

Norris, Pippa. (ed). 1999. *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University

Oscarsson, Henrik. 1998. *Den svenska partirynden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Oscarsson, Henrik. 2000. "Kontextuella förklaringar till variationer i politiskt deltagande. En analys av valdeltagandet i svenska riksdagsval 1956-1998." Uppsats presenterad vid Politikk och Demokratiseminarier vid Institutt for Samfunnsforskning i Oslo, februar 2000.

Olof Petersson m fl. 1998. *Demokrati och medborgarskap. Demokratirådets rapport 1998*. Stockholm: SNS förlag

Powell, G. B. Jr. 1986. "American Voter Turnout in a Comparative Perspective." *American Political Science Review* 80: 17-43.

Reif, Karlheinz & Schmitt, Hermann. 1980. "Nine National Second-order Elections: A Systematic Framework for Analysis of European Elections Results." *European Journal of Political Research* 1980 1:3-44. Kolla ref i gamla EUP-boken

Ringdal, Kristen. 1991. "Flernivåanalyse: Den hierarkiske lineære modellen." *Tidskrift for Samfunnsforskning* 32:521-541.

Rosenstone, Steven & Hansen, John Marh. 1993. *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: McMillan

Sears, David O. 1969. "Political behavior." I Lindzay, Gardner. & Elliot Aronson. Eds. *The Handbook of Social Psychology*. Second Edition. Vol. 5. s. 315-458. Reading: Addison-Wesley.

Schmitt, Herman. 1999. "The Architecture of EU Institutions and Participation" . Amnå, Erik (ed) *Citizen Participation in European Politics*. Demokratiutredningens skrift 32. SOU 1999:151. Stockholm: Elanders Gotab.

Statistiska centralbyrån. 1997. *Valet till Europaparlamentet 95*. Sveriges officiella statistik. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Statistiska meddelanden 1999. *Deltagande i valet till Europaparlamentet 1999*. ME 69 SM 0001. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Ström, Kåre. 1986. "Competitiveness Counts: Electoral Structure and Political Participation in Advanced Democracies". Presented at the American Political Association Meeting in Chicago.

Teorell, Jan och Westholm, Anders. 1999. "Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar – allt mindre". I Amnå, Erik (red) *Valdeltagande i förändring*. Demokratiutredningens forskarvolym 12. SOU 1999:132. Stockholm: Elanders Gotab

Tingsten, Herbert. 1937. *Political Behavior*. London:King

Uhrwing, Marie & Lennart J. Lundqvist. 199?. "Stadsdelarnas anda?" I Holmberg, Sören & Lennart Weibull. Red. ????. SOM-rapport XX. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Valen, Henry & Pettersen, Per Arnt. "Rekordhöy valdeltagelse". I Jensen, Anders Todal & Valen, Henry (red) *Brussel midt imot. Folkeavstemningen om EU*. Oslo: Ad Notam Gyldendahl.

Valen, Henry & Aardal, Bernt. 1998. *Det norske valgforskningsprogrammet. Publikasjonsliste 1956-1998*. Oslo: ISF, Rapport 98:15

Valforskningsprogrammet, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet - hemsida. <http://pol.gu.se/sve/forsk/vod/vustart.htm>

Van der Eijk, Cees & Franklin, Mark (eds.). 1996. *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor: Michigan University Press.

Van der Eijk, Cees. 1999. "Why Some People Vote and Others do not" . Amnå, Erik (ed) *Citizen Participation in European Politics*. Demokratiutredningens skrift 32. SOU 1999:151. Stockholm: Elanders Gotab.

van Egmond, Marcel, Nan Dirk de Graaf & Cees van der Eijk. 1998. "Electoral participation in the Netherlands: Individual and contextual influences." *European Journal of Political Research* 34:281-300.

Verba, Sidney & Nie, Norman. 1972. *Participation in America and Political Equality*. Cambridge: Cambridge University Press

Verba, Sidney, N. H. Nie & J. Kim. 1978. *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*. New York: Cambridge University Press.

Verba, Sidney, Schlossman, Kay & Brady, Henry. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism and American Politics*. Cambridge, Ma: Harvard University Press

Wolfinger, R. E. & Rosenstone, S. J. 1980. *Who votes?* New Haven: Yale University Press.

Valaktens innanförskap

Om varför vissa deltog – andra avstod

Anders Lithner

Inledning

Den 13 juni 1999 hölls Sveriges andra europaparlamentsval. Erfarenheterna från det första valet 1995 gjorde att man från såväl politiskt som journalistiskt och vetenskapligt håll förväntade sig ett ganska lågt valdeltagande. Ändå var det med förvåning som utfallet noterades. Endast 38,8 procent av valmanskåren valde att utnyttja sin rösträtt. Trots fem års EU-medlemskap ökade inte deltagandet – det sjönk med nästan tre procentenheter mellan 1995 och 1999.

Det låga deltagandet reser åtminstone tre centrala frågor:

1. Vad är det som gör att valdeltagandet skiljer sig så markant mellan riksdagsval och europaparlamentsval?
2. Hur kommer det sig att valdeltagandet varierar så mycket mellan den Europeiska Unionens olika medlemsstater?
3. Hur kommer det sig att vissa röstberättigade svenskar deltar i valet, andra inte?

Den första frågeställningen påkallar en jämförelse mellan olika typer av val, den andra en jämförelse mellan länder och den tredje en jämförelse mellan människor. Föreliggande kapitel har endast ambitionen att belysa den sistnämnda frågeställningen. Vad är det för faktorer som, under vilka betingelser, förklarar varför vissa människor röstade i juni 1999 medan andra avstod? Föresatsen är naturligtvis att kartlägga deltagandet specifikt i 1999-års europaparlament, men de åskådliggjorda sambanden kommer i många fall att vara av så generell karaktär att de kan misstänkas gälla också i andra val och andra typer av politisk participation.

Analytiska utgångspunkter

Ifrågavarande framställning är inte den första att behandla människors valdeltagande. Tvärtom har detta undersökningsområde en relativt lång tradition, både i Sverige och utomlands. Jakten på förklaringsfaktorer måste således inte börja på ruta ett. Det finns en erfarenhet att bygga på och tidigare studier att jämföra med. Nedan följer en kortfattad genomgång av vilka faktorer som har visat sig kunna sprida ljus över individuella valdeltagandevariationer, men först följer en likaledes kortfattad diskussion av det undersökningsmaterial på vilket slutsatserna i detta arbete är grundat.

Undersökningsmaterialet

Analyserna bygger på de enkätundersökningar som årligen genomförs av SOM-institutet vid Göteborgs universitet. SOM-institutet är ett forskningsorgan som drivs gemensamt av Institutionen för journalistik och masskommunikation, Statsvetenskapliga institutionen samt Förvaltningshögskolan och har sedan 1986 varje år genomfört en nationell enkätstudie om samhälle, politik och medieanvändning, samt sedan 1992 en motsvarande undersökning i Västsverige. I huvudsak begagnas de nationella undersökningarna från de två svenska europaparlamentsvalåren 1995 och 1999. I några analyser begagnas också den västsvenska undersökningen.

Det är aldrig helt bekymmersfritt att generalisera utifrån enkätundersökningar. 1999 års nationella enkätundersökning omfattar ett slumpmässigt urval om 5 600 personer och hade en svarsfrekvens på 68 procent. Hade den tredjedel som inte besvarade enkäterna varit slumpmässigt fördelat över urvalet, hade inga representativitetsproblem uppstått. Men tyvärr är de människor som avstår från att rösta i allmänna val också mer benägna än de röstande att avstå från att fylla i enkäter. Denna skevhet löses genom att olika statistiska vikter tilldelas röstarna och ickeröstarna. Hade vi i nedanstående analyser redovisat oviktade resultat hade valdeltagandet framstått som högre än vad det i själva verket är¹. Nu har vi alltså viktat ned de som röstade och viktat upp de som avstod, så att resultaten överensstämmer med det faktiska valdeltagandet².

Fyra uppsättningar individuella faktorer

Betydelsen av människors sociala position för benägenheten att delta i allmänna val, är ett forskningsmässigt förhållandevis väl genomlyst område³. Såväl svenska som utländska studier har visat att personer med en i vid bemärkelse stor social resursstyrka – exempelvis högutbildade och högre tjänstemän – deltar i större utsträckning än mer resurs-svaga grupper – exempelvis lågutbildade och arbetare. Därtill har en rad demografiska faktorer som inte lika omedelbart kan kopplas till samhällsposition stor betydelse för deltagandet i allmänna val. Äldre deltar till exempel mer än yngre och gifta mer än ensamstående. Dessa sedan länge kända samband kvarstår, som vi snart skall se, också i 1999 års europaparlamentsval och kan således betraktas som en viktig uppsättning individuella faktorer bakom deltagandet.

Därtill är beslutet att delta eller inte delta naturligtvis avhängigt av människors politiska åsikter och attityder⁴. Hur man ställer sig till det svenska unionsmedlemskapet, vilket förtroende man har för EUs demokratiska institutioner och i vilken utsträckning man på dessa punkter är överens med det parti som man i riksdagssammanhang sympatiserar med, är alla faktorer som påverkar människors röstbenägenhet.

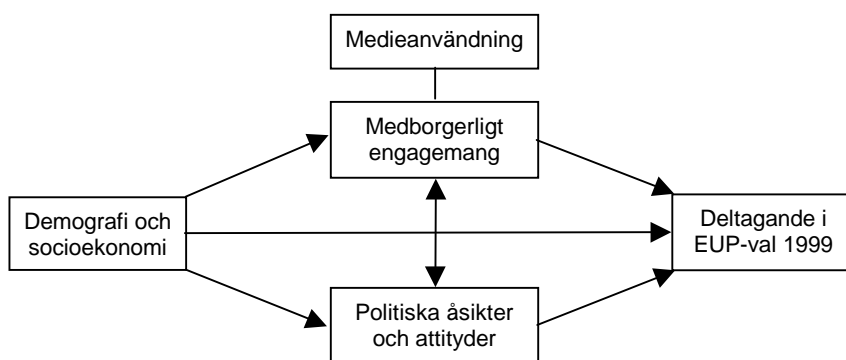
Dessutom kan individuella variationer i valdeltagande sökas i faktorer som har att göra med politiskt engagemang och internaliserande av medborgerliga normer⁵ (hädanefters för enkelhetens skull kallat *medborgerligt engagemang*). Bland dessa faktorer återfinns givetvis allmänt politiskt intresse, men också andra karaktäristika – som exempelvis föreningsaktivitet, horisontellt förtroende och en generell orientering som inte är begränsad endast till det lokala, utan också rymmer ett intresse för Europa och världen utanför Sveriges gränser.

Slutligen kan valmanskårens medieanvändning och nyhetskonsumtion förväntas vara av betydelse. Denna faktor bör närmast ses som en specialkomponent i det medborgerliga engagemanget. Sambandet mellan dessa båda storheter är av allt att döma dubbelriktat. Politiskt engagerade människor tenderar att skaffa sig en viss typ av medievanor, som i sin tur stimulerar till ytterligare engagemang⁶. Men trots att dessa faktorer är så intimt förbundna med varandra, förtjänar medieanvändningen särskild uppmärksamhet – inte minst som den enskilda väljaren i väldigt stor utsträckning är hänvisad till medierad kommunikation för att skapa sig den bild med vars utgångspunkt beslutet att rösta eller ej fattas.

Vi skall så småningom fördjupa resonemangen om respektive uppsättning förklaringsfaktorer och värdera de ingående komponenterna efter den betydelse som de visar sig ha i empirin. Den kausala ordning-

en faktorerna emellan kan dock inte avläsas ur själva datamaterialet. Även om vi exempelvis skulle kunna visa att utbildning och politiskt intresse hänger ihop, kan vi inte statistiskt avgöra om det är högtutbildade som blir politiskt intresserade eller politiskt intresserade som väljer långa utbildningar. Hur de fyra uppsättningarna förklaringsfaktorer på ett allmänt plan hänger ihop, är ett teoretiskt problem och kan således skisseras redan i detta skede.

Figur 1 Principskiss över individuella bakgrundsfaktorer bakom deltagandet i europaparlamentsvalet

Figur 1 åskådliggör det sätt på vilket den tidmässiga ordningen mellan de fyra förklaringsfaktorerna hanteras i nedanstående analyser. Det går naturligtvis att laborera med alternativa modeller, men knappast utan att i någon mån göra våld på verkligheten. I figuren ligger alltså valdeltagandet sist i ordningsföljden, eftersom vi intresserar oss för vad som påverkar deltagandet och inte vad deltagandet i sin tur kan tänkas påverka. Med samma självklarhet ligger de demografiska och socioekonomiska faktorerna först, eftersom flertalet av dessa – exempelvis kön och ålder – inte påverkas av politiskt engagemang och åsikter, medan det omvända är fullt tänkbart. Tvistefrågan är således i vilken ordning medborgerligt engagemang och politiska åsikter formeras hos de enskilda individerna i valmanskåren, samt vilken roll medierna har i detta sammanhang. Detta är ett klassiskt spörsmål som rönt stort vetenskapligt intresse⁷, men hur man än vrider och vänder på saken – och särskilt om man låter respektive faktor rymma ett så stort antal komponenter som i nedanstående empiriska prövningar – tvingas man förr eller senare medge att ömsesidig påverkan är möjlig. I modellen tillåts alltså dessa båda sfärer utöva inflytande på varandra i ett växelspel vars ursprung inte går att fastslå. Medieanvändningen har, av skäl som så småningom kommer att framgå, placerats just som en specialkomponent till det medborgerliga engagemanget.

I de kommande avsnitten kommer respektive uppsättning förklaringsfaktorer att diskuteras en i sänder. Eftersom de politiska faktorernas betydelse så omsorgsfullt belyses av Bennulf, Hedberg och Oscarsson i denna volym, kommer särskild intresse att ägnas den medborgerliga engagemangsdimensionen. Bland engagemangsindikatorerna skall i synnerhet mediernas och nyhetskonsumtionens inverkan på valdeltagandet göras till föremål för noggrann analys. För att resultaten av dessa analyser skall kunna sättas in i ett större sammanhang, krävs dock att hela spektrumet av individuella förklaringsfaktorer tas i beaktande.

Demografi och socioekonomi

Låt oss börja längst till vänster i den modell som angivits (figur 1), med att skärskåda de demografiska och socioekonomiska skillnaderna mellan röstare och ickeröstare. Karaktäristiskt för denna uppsättning förklaringsfaktorer är att de sätter ramarna för olika människors olika benägenhet att rösta. Som vi strax skall se kan vi, endast med några enkla procentjämförelser, konstatera att egenskaper som ålder och utbildning, har en mycket stor inverkan på valdeltagandet. Men samtidigt är dessa skillnader otillräckliga för att förklara stora och plötsliga förändringar i deltagandet, eftersom förskjutningar i Sveriges demografiska och socioekonomiska struktur, i den mån de sker, sker mycket långsamt.

Tabell 1 visar att den viktigaste demografiska egenskapen är ålder. En knapp tredjedel av de under 30 år deltog i 1999 års europaparlamentsval, medan deltagandet bland dem över 50, uppgick till ungefär 45 procent. En storleksmässigt jämförbar skillnad kan noteras också mellan ensamstående och gifta, men huvuddelen av denna är helt enkelt ett utslag av att gifta som regel är äldre än ensamstående.

Därtill finner vi också ganska påtagliga skillnader mellan stad och landsbygd. De boende på landsbygden röstade i mindre utsträckning än de boende i städerna. Denna skillnad har försvagats något sedan 1995 års europaparlamentsval, men i gengäld kan vi konstatera en tilltagande geografisk polarisering mellan olika delar av Sverige. I 1995 års val till europaparlamentet, var andelen röstare tämligen jämnt fördelade över olika områden, med det något högre deltagandet i Stockholmsområdet som enda avvikelse. I det senaste valet finner vi däremot att valdeltagandet sjunkit mer i landets norra delar än i riket i övrigt. Eftersom resultaten i detta fall är hämtade från vallängdsdata är det ingen tvekan om att det rör sig om en reell geografisk skillnad, vars orsaker sannolikt

skall sökas i motsvarande geografiska skillnad i inställningen till Sveriges medlemskap i EU.

Tabell 1 Deltagandet i europaparlamentsvalet i olika grupper 1995 och 1999 (procent)

	1995	1999	Differens 1995-1999
<i>Samtliga</i>	41,6	38,8	-2,8
<i>Kön</i>			
Man	42,1	40,7	-1,4
Kvinna	41,3	37,0	-4,3
<i>Ålder</i>			
18-29 år	34,0	29,6	-4,4
30-49 år	34,3	35,4	-1,1
50-64 år	53,0	44,3	-8,7
65-80 år	53,5	46,8	-6,7
<i>Civilstånd</i>			
Ensamstående	38,9	31,3	-7,6
Sammanboende	32,9	33,3	+0,4
Gift	46,7	45,4	-1,3
<i>Boendeort</i>			
Ren landsbygd	36,2	36,5	+0,3
Mindre tätort	40,2	33,9	-6,3
Stad eller större tätort	45,3	41,5	-3,8
Stockholm, Göteborg, Malmö	46,0	40,9	-5,1
<i>Område*</i>			
Stockholm	45,3	41,8	-3,5
Östra mellansverige	40,4	38,1	-2,3
Småland med öarna	40,4	36,5	-3,9
Sydsverige	40,6	37,8	-2,8
Västsverige	41,8	41,2	-0,6
Norra mellansverige	38,5	35,5	-3,0
Mellersta Norrland	41,9	35,3	-6,6
Övre Norrland	42,6	37,4	-5,5

* Bygger på bearbetningar av vallängdsdata hämtade från SCBs statistiska databaser.

Innan vi fördjupar diskussionen om hur de iakttagna demografiska skillnaderna egentligen skall tolkas, skall motsvarande jämförelse göras mellan grupper med olika socioekonomisk resursstyrka (tabell 2). Socioekonomi skall här förstås som ett samlingsbegrepp för sådana kategorier som på ett eller annat sätt beskriver samhällets vertikala dimension.

Helt i överensstämmelse med tidigare studier av deltagande och politisk participation, finner vi genomgående linjära samband mellan valdeltagande och socioekonomisk resursnivå⁸. Ju högre resursnivå – oavsett om den är ekonomisk eller utbildningsrelaterad – desto högre valdeltagande. Det förefaller också som om vi även på detta område bevittnat tilltagande polarisering mellan 1995 och 1999. Vid Sveriges första europaparlamentsval skilde det exempelvis tolv procentenheter mellan låg- och högutbildades deltagande. Motsvarande skillnad i det senaste valet uppgår till 18 procentenheter. Ännu tydligare är polariseringen mellan låg- och höginkomsttagare, där procentdifferens fördubblas mellan 1995 och 1999. Samma utvecklingstendens kan noteras också mellan arbetare och tjänstemän, även om de högre tjänstemännen backar från 1995 års mycket höga nivå.

Tabell 2 Deltagandet i europaparlamentsvalet i olika grupper 1995 och 1999 (procent)

	1995	1999	Differens 1995-1999
<i>Samtliga</i>	41,6	38,8	-2,8
<i>Utbildning</i>			
Låg	38,5	33,1	-5,4
Medel	39,9	36,8	-3,1
Hög	50,4	51,5	+1,1
<i>Subjektiv klass</i>			
Arbetare	32,5	28,6	-3,9
Tjänsteman	46,8	47,5	+0,7
Högre tjänsteman/akademiker	67,1	59,8	-7,3
Egen företagare	39,1	41,8	+2,7
<i>Hushållsinkomst</i>			
Låg	40,0	34,2	-5,8
Medel	41,5	39,9	-1,6
Hög	51,7	58,4	+6,7
<i>Stadsdelsresurs*</i>			
Resurssvag	36,0	34,5	-1,5
Medelresurssvag	44,9	37,0	-7,9
Medelresursstark	51,3	48,1	-3,2
Resursstark	47,8	47,7	-0,1

* Bearbetningen avser endast Göteborgs kommun och bygger på en sammanvägning av andel socialbidragstagare, andel invandrare samt genomsnittlig hushållsinkomst i respektive stadsdel. Datamaterialet har viktats för att överensstämma med valdeltagandet i Göteborgs kommun.

Längst ned i tabellen återfinns en jämförelse av valdeltagandet i stadsdelar med olika resursstyrka i Göteborgs kommun. Utfallet indikerar snarast ett annat intressant fenomen, nämligen att ickeröstning verkar sprida sig underifrån. Redan 1995 kännetecknades de resurssvaga stadsdelarna av lågt deltagande, medan de tre övriga resursnivåerna alltjämnt låg över eller omkring det göteborgska genomsnittet. 1999 har också de medelresurssvaga stadsdelarna kommit att karaktäriseras av lågt deltagande och till och med i de medelresursstarka kan en nedgång konstateras, medan valdeltagandet är helt oförändrat i de resursstarka stadsdelarna.

Det kan i förbigående påpekas att de normer som utvecklas i en stadsdel eller ett bostadsområde, tycks ha en egen effekt på valdeltagandet. Tjänstemän boende i resurssvaga stadsdelar röstar exempelvis i lägre utsträckning än tjänstemän i resursstarka stadsdelar⁹. Det medför rimligen att förändringar i boendestrukturen, framför allt när denna tar sig i uttryck i tilltagande geografisk segregation, i vissa områden kan komma att sänka valdeltagandet rakt över alla grupper.

Sammanfattningsvis kan två generella slutsatser dras av den demografiska och socioekonomiska strukturens betydelse för deltagandet i 1999 års europaparlamentsval. För det första att alla sedan länge kända samband mellan demografi, socioekonomi och politiskt deltagande kvarstår. I likhet med riksdagsval, folkomröstningar och mycket annan politisk participation, är deltagandet högre bland äldre, mer etablerade och i vid bemärkelse resursstarka grupper i valmanskåren. För det andra har det skett en märkbar polarisering mellan 1995 och 1999.

När det gäller kvarstående generella samband mellan till exempel ålder, resursnivå och deltagande är det svårt att säga huruvida dessa är starkare eller svagare i det senaste europaparlamentsvalet än vad de vanligen är vid ett riksdagsval. Eftersom en majoritet av Sveriges befolkning faktiskt valde att *inte* rösta i europaparlamentsvalet, är det svårt att betrakta valskolk som en minoritets brott mot den outtalade medborgerliga normen, föranledd av bristande resurser av ekonomiskt, socialt eller åldersmässigt slag. I den bemärkelsen torde alltså människors demografiska och socioekonomiska hemmahörighet ha betytt mindre. Å andra sidan betyder det låga valdeltagandet att icke-röstarna inte endast återfinns i de mest uppenbart resurssvaga grupperna, utan tvärtom i samhällets alla skikt. Skillnaden mellan ganska resurssvag och ganska resursstark torde alltså ha varit mer utslagsgivande än i ett riksdagsval.

Beträffande tecknen på en ökad social polarisering överensstämmer förändringen mellan de båda hittills hållna europaparlamentsvalen, med iakttagelser gjorda på andra områden i samhället. Flera studier har

exempelvis kunnat påvisa ökande skillnader mellan olika gruppers mediekonsumtion och liknande tendenser har identifierats i allt från inkomstfördelning och arbetsliv till opinion i enskilda politiska sakfrågor¹⁰. Således pekar mycket på att de växande skillnaderna mellan olika gruppers valdeltagande, i betydande utsträckning, är en följd av generellt växande, samhälleliga avstånd.

Politiska åsikter och attityder

Den tanke som kanske ligger närmast till hands när man ställs inför det låga valdeltagandet i europaparlamentsvalet är: det måste vara något fel på politiken. Nedanstående avsnitt skall inte, annat än indirekt, ägnas åt politikens eventuella brister och förtjänster. Frågan är istället i vilken mån svenskarnas inställning till den förda politiken – deras attityder, åsikter och avväganden – kan förklara varför vissa bestämde sig för att delta i valet, medan andra bestämde sig för att inte göra det.

De intressantaste attityderna i detta avseende torde vara de som är direkt kopplade till den Europeiska Unionen. Också mer generella politiska åsiktsskillnader har emellertid haft viss inverkan på valdeltagandet, varför det förefaller rimligast att först granska dessa.

Tabell 3 bjuder på en rad intressanta iakttagelser. Till att börja med kan vi konstatera att valdeltagandet är högre bland dem som sympatiserar med något av oppositionspartierna än bland vänsterpartiets, socialdemokraternas och miljöpartiets sympatisörer – samt att denna tendens har förstärkts mellan 1995 och 1999. Det bör emellertid påpekas att skillnaden mellan de olika partiernas sympatisörer är förhållandevis små, med undantag möjligen för folkpartisterna vars valdeltagande – sannolikt med draghjälp av Marit Paulsen – är högre än de övrigas.

Tabellen indikerar också att svaret på valdeltagandets gåta delvis måste sökas i en generell engagemangsdimension. Det spelar till exempel ingen större roll om man är politiskt vänster- eller högerorienterad. Det väsentliga – och över tid allt väsentligare – är istället att ha en orientering. Valdeltagandet är således som högst i vänster-högerskalans ytterändar och som lägst i mitten. Det bör dock påpekas att valdeltagandet ökat i gruppen klart till höger, medan det minskat på vänsterkanten. Engagemangets betydelse för valdeltagandet illustreras också av den stora skillnaden mellan dem som uppger sig vara övertygade anhängare av det parti de sympatiserar med och dem som säger sig sakna övertygelse.

Tabell 3 Deltagandet i europaparlamentsvalet i olika grupper 1995 och 1999 (procent)

	1995	1999	Differens 1995-1999
<i>Samtliga</i>	41,6	38,8	-2,8
<i>Placering på vänster-högerskala</i>			
Klart till vänster	50,7	47,5	-3,2
Något till vänster	41,3	39,4	-1,9
Varken till vänster eller till höger	33,7	29,9	-3,8
Något till höger	46,2	43,7	-2,5
Klart till höger	51,1	53,6	+2,5
<i>Partisynpati</i>			
Vänsterpartiet	41,6	37,2	-4,4
Socialdemokraterna	41,5	37,4	-4,1
Centerpartiet	42,9	46,2	+3,3
Folkpartiet	44,4	52,2	+7,8
Moderaterna	45,6	44,2	-1,4
Kristdemokraterna	56,8	42,8	-14
Miljöpartiet	42,7	36,4	-6,3
<i>Partianhängarskap</i>			
Mycket övertygad	61,9	57,0	-4,9
Något övertygad	45,3	41,9	-3,4
Ej övertygad	31,0	31,7	+0,7
<i>Förtroende för regeringen</i>			
Mycket/ganska stort	54,7	47,9	-6,8
Varken stort eller litet	42,7	36,5	-6,2
Mycket/ganska litet	32,8	37,3	+4,5
<i>Förtroende för riksdagen</i>			
Mycket/ganska stort	55,4	51,1	-4,3
Varken stort eller litet	40,6	37,3	-3,3
Mycket/ganska litet	32,2	32,3	+0,1
<i>Förtroende för de politiska partierna</i>			
Mycket/ganska stort	–	54,4	–
Varken stort eller litet	–	39,3	–
Mycket/ganska litet	–	35,7	–

Slutligen framkommer också ett tydligt samband mellan valdeltagande och förtroende för den svenska demokratins viktigaste institutioner, regeringen, riksdagen och de politiska partierna. Dessa samband var i princip linjära vid 1995 års val, medan det vid det senaste valet inte är någon större skillnad mellan dem som säger sig ha vare sig stort eller litet förtroende och dem som uttryckligen säger sig ha litet. Skillnaden går istället mellan dessa båda grupper och dem som säger sig ha stort förtroende. Utfallet skall sannolikt tolkas som ännu en indikator på

engagemangsdimensionens växande betydelse. Att ha lågt förtroende tyder på ett engagemang, medan mittenalternativet kan vara ett uttryck för politisk indifferens. Dessa båda egenskaper verkar, vad valdeltagandet anbelangar, i samma riktning men bristen på engagemang tycks alltså öka i betydelse medan det negativa engagemangets genomslagskraft avtar.

Vilken effekt har då mer EU-relaterade politiska åsikter på valdeltagandet? I tabell 4 redovisas andelen röstare i grupper med olika inställning till EU-medlemskapet och dess konsekvenser.

I likhet med föregående tabell rymmer tabell 4 två typer av förklaringar till variationer i deltagandet. För det första sådana som är kopplade till en viss politisk åsikt eller betingelse, för det andra sådana som snarare uttrycker ett allmänt engagemang än en politisk värdering. Valdeltagandet är till exempel avsevärt högre bland dem som är positiva till det svenska medlemskapet än bland dem som är negativa, vilket naturligtvis är en skillnad som beror på gruppernas olika åsikter. Ser vi däremot exempelvis till bedömningen av det svenska EU-medlemskapets konsekvenser, finner vi dels att de som gör en positiv bedömning deltog i större utsträckning än de som gör en negativ, men framför allt att de som inte har uppfattat några konsekvenser, har det lägsta valdeltagandet. Det är alltså, i detta sammanhang, inte ointressant vilken politisk åsikt man har, men det viktigaste av allt är att man överhuvudtaget har en åsikt.

Det finns ytterligare en sida av de politiska åsikternas betydelse för valdeltagandet, utöver de två som redan konstaterats. För det första vittnar alltså själva förekomsten av åsikter om ett engagemang som verkar positivt på benägenheten att rösta. För det andra är valdeltagandet högre bland dem med positiva åsikter till den Europeiska Unionen och dess institutioner.

Men därtill är det också en uppenbar fördel om väljarens åsikt i EU-frågan är i överensstämmelse med det partis vilken vederbörande sympatiserar med. När så inte är fallet uppstår ett korstryck – en kognitiv dissonans¹¹ – som tenderar att motverka valdeltagande. Således är exempelvis valdeltagandet högre bland socialdemokrater som är *för* det svenska EU-medlemskapet, än bland dem som är *emot*. På motsvarande sätt röstar miljöpartister som är *för* i mindre utsträckning än miljöpartister som är *emot*. Av tabell 4 framgår att valdeltagandet är hela 20 procentenheter lägre i de grupper som upplever ett korstryck mellan sin egen och partiets hållning till EU¹².

Tabell 4 Deltagandet i europaparlamentsvalet i olika grupper 1995 och 1999 (procent)

	1995	1999	Differens 1995-1999
<i>Samtliga</i>	41,6	38,8	-2,8
<i>Åsikt om det svenska medlemskapet i EU</i>			
I huvudsak för	55,3	56,3	+1,0
I huvudsak emot	36,3	33,9	-2,4
<i>Korttrycksförekomst</i>			
Överens med det egna partiet	52,6	53,1	+0,5
Ej överens med det egna partiet	34,7	33,2	-1,5
<i>Bestämd eller tveksam uppfattning om medlemskapet i EU</i>			
Bestämd uppfattning	46,2	45,1	-1,1
Mer tveksam	35,8	30,7	-5,1
<i>Informerad eller ej i frågor om Sveriges förhållande till EU</i>			
Mycket välinformerad	54,2	66,7	+12,5
Ganska välinformerad	53,6	48,9	-4,7
Ganska oinformerad	35,6	31,6	-4
Helt oinformerad	28,7	18,8	-9,9
<i>Förtroende för EU-parlamentet</i>			
Mycket/ganska högt	–	58,1	–
Varken lågt eller högt	–	41,2	–
Mycket/ganska lågt	–	35,9	–
<i>Förtroende för EU-kommissionen</i>			
Mycket/ganska högt	–	59,0	–
Varken lågt eller högt	–	41,6	–
Mycket/ganska lågt	–	35,9	–
<i>Nöjdhet med demokratins fungerande i EU</i>			
Mycket/ganska nöjd*	–	44,7	–
Inte särskilt nöjd	–	41,2	–
Inte alls nöjd	–	35,6	–
<i>Bedömning av EU-medlemskapets konsekvenser för Sverige**</i>			
Förbättringar	–	50,0	–
Varken eller/ingen uppfattning	–	29,9	–
Försämringar	–	38,1	–

*Gruppen mycket nöjda är så liten att alternativet lagts samman med alternativet ganska nöjd.

**Indelningen bygger på en sammanläggning av hur de svarande bedömt EU-medlemskapets konsekvenser på 14 olika områden: miljön, ekonomin, sysselsättningen, jordbruket, den sociala tryggheten, jämställdheten, den militära säkerheten, möjligheten att påverka EU, prisnivån på livsmedel, brottsbekämpningen, företagets konkurrens-möjligheter, högre utbildning/forskning samt invandrare och flyktingar.

Summerar vi de hittills redovisade sambanden mellan politiska åsikter och valdeltagande, kan vi konstatera att åtminstone tre politiska faktorer är av stor betydelse: inställningen till Sveriges medlemskap i EU, den eventuella förekomsten av korstryck, samt den generella tilliten till EU:s institutioner. Den sistnämnda av dessa faktorer kan härledas av de starka samband som i tabell 4 åskådliggörs mellan valdeltagande och förtroende för europaparlamentet och EU-kommissionen samt nöjdheten med det sätt på vilken demokratin fungerar i EU. Dessa tre attityder samvarierar emellertid i så hög grad att det är poänglöst att hålla dem isär. Fortsättningsvis kommer de alltså att slås samman till det vidare begreppet EU-tillit.

I tabell 3 och 4 har också ett antal samband redovisats som egentligen inte har med riktningen på valmanskårens politiska åsikter att göra, utan snarare med förekomsten av riktning. Som redan nämnts är till exempel identifierandet av konsekvenser av det svenska EU-medlemskapet mer avgörande än huruvida dessa bedöms vara positiva eller negativa. På motsvarande sätt indikerar det positiva sambandet mellan röstning och graden av bestämdhet i inställningen till EU att ett generellt engagemang gynnar valdeltagandet. Motsvarande resonemang är också tillämpligt på den positiva effekten av att vara informerad i frågor som rör Sveriges förhållande till unionen.

Vi tar alltså endast med oss tre renodlade politiska faktorer – tre indikatorer på politisk överensstämmelse – som visar sig spela stor roll för beslutet att delta eller inte delta. Dessa är *EU-tillit*, *inställning till det svenska medlemskapet*, samt *förekomst av korstryck*. Det bör understrykas att dessa tre komponenter, vilka hädanefter utgör den understa sfären i vår modell (figur 1) har en effekt på valdeltagandet som kvarstår också då de kontrolleras för varandra. Det betyder exempelvis att oavsett vilken tillit man hyser till EU och hur man ställer sig till det svenska medlemskapet, så har förekomsten av korstryck betydelse för benägenheten att rösta, och omvänt att oavsett om korstryck föreligger och om tilliten är låg eller hög, har inställningen till EU-medlemskapet effekt på valdeltagandet.

Innan vi lämnar de politiska faktorernas arena för att hänge oss åt den redan identifierade engagemangsnivån, är det viktigt att konstatera att också vad de politiska faktorerna anbelangar, synes en polarisering ha skett mellan 1995 och 1999. I samtliga fall där jämförelser varit möjliga ökar avståndet mellan röstsvaga och röststarka grupper. Tydligast är detta när det gäller sambandet mellan deltagande och upplevelse av att vara informerad om Sveriges förhållande till EU. De välinformerade röstade redan 1995 i högre grad än de oinformerade, men denna

skillnad har ökat betydligt i 1999 års val – från 26 procentenheter till anmärkningsvärda 48.

De både grupperna mycket välinformerade och helt oinformerade är visserligen små och andelen oinformerade har minskat avsevärt sedan 1995, men informationsgradens starka genomslag i valdeltagandenivån, pekar ändå på vikten av att ägna människors medievanor särskilt intresse. Den europeiska politiken är minst sagt svåröverskådlig och i vilken mån man upplever sig informerad är i första hand avhängigt av den medierapportering man tagit del av.

Medborgerligt engagemang

Deltagande i allmänna val har länge betraktats som något av en medborgerlig plikt i Sverige. Jämte juridiska rättigheter och skyldigheter har ett visst mått av politiskt engagemang ansetts som en självklar del av samhällsmedborgarskapet. Traditionellt har denna outtalade norm föreskrivit att vi som goda medborgare bör följa mediernas bevakning av den politiska händelseutvecklingen samt, åtminstone på valdagen, omsätta detta politiska intresse i praktisk handling. Användningen av uttryck som *slöttitare* och *soffliggare* är tydliga exempel på hur samhällsfrånvärd medieanvändning och underlåtenhet att rösta framställs som just brott mot en överenskommen norm.

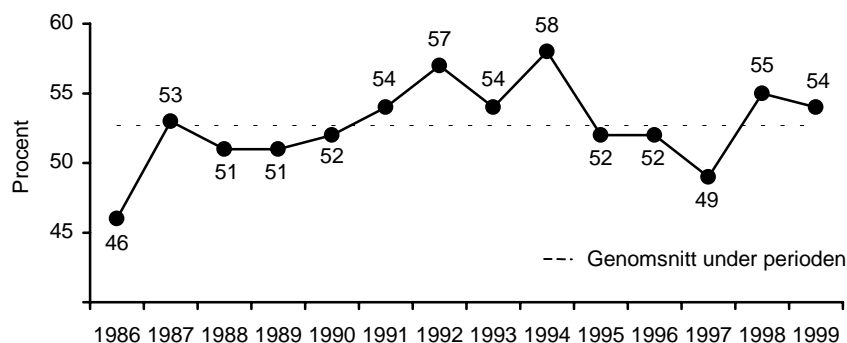
Bakom dessa oskrivna lagar ligger utgångspunkten att ett bra samhälle, är ett samhälle vars invånare är engagerade. Vi har av hittills redovisade resultat redan kunnat konstatera att valdeltagandet är lägre bland dem som saknar ideologisk vänster- eller högerorientering, bland dem som inte är övertygade anhängare av något parti, dem som är tveksamma i sin inställning till EU, som beskriver sig själva som oinformerade beträffande Sveriges förhållande till unionen och så vidare. Slutsatsen av dessa iakttagelser är självfallet att bristande engagemang motverkar valdeltagande – eller rättare sagt att valdeltagande är ett uttryck för ett samhällligt engagemang. Detta avsnitt skall ägnas åt att analysera det medborgerliga engagemangets betydelse för deltagandet i 1999 års europaparlamentsval.

Politiskt intresse

En på senare år allt oftare framförd missuppfattning gör gällande att dagens svenskar är mindre intresserade av politik än gårdagens. Skulle det ligga någonting i denna utsaga, hade det sjunkande valdeltagandet i

allmänna val inte behövt förvåna någon. Figur 2 visar emellertid att det svenska politiska intresset på intet sätt är på tillbakagång¹³. Det finns visserligen en rad empiriska studier som indikerar att de politiska partiernas attraktionskraft minskar¹⁴, men så länge vi håller oss till allmänt politiskt intresse kan vi faktiskt till och med konstatera att nivån 1999 överstiger de senaste 14 årens genomsnitt.

Figur 2 Andel som uppger sig vara mycket eller ganska politiskt intresserade 1986-1999 (procent)

Det betyder dock inte att politiskt intresse är en ointressant faktor bakom utfallet av 1999 års europaparlamentsval. Hittills har ju endast två sådana val hållits i Sverige, så det är svårt att med säkerhet uttala sig om trender, men av tabell 5 att döma har vi också på detta område att göra med en tilltagande polarisering.

Tabell 5 Deltagandet i europaparlamentsvalet 1995 och 1999, efter politiskt intresse (procent)

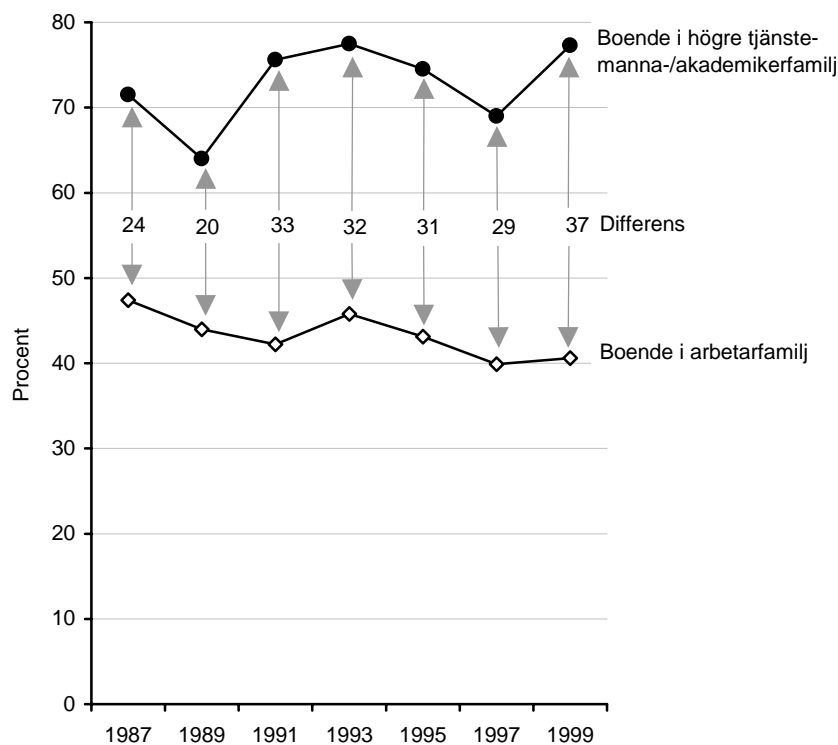
	1995	1999	Differens 1995-1999
<i>Politiskt intresse</i>			
Mycket intresserad	62,7	68,3	+5,6
Ganska intresserad	49,0	47,7	-1,3
Inte särskilt intresserad	32,1	27,3	-4,8
Inte alls intresserad	18,8	16,4	-2,4
Differens mellan mycket och inte alls	43,9	51,9	

Generellt gäller naturligtvis: ju högre politiskt intresse, desto större benägenhet att rösta. Det intressanta är emellertid att denna tendens har förstärks tydligt i 1999 års val. Skillnaden i valdeltagande mellan de mycket politiskt intresserade och de inte alls politiskt intresserade ökar från 44 till 52 procentenheter mellan 1995 och 1999. Det gör politiskt

intresse till en av de viktigaste faktorerna bakom beslutet att rösta eller inte rösta. Låt vara att de mycket intresserade och de inte alls intresserade bara rymmer ungefär tio procent vardera, varför den samhälleliga betydelsen av den stora differensen är mindre än vad den ser ut, men också mellan de ganska intresserade och de inte särskilt intresserade är skillnaden stor (20 procentenheter).

Det hör också till bilden att det politiska intresset som sådant har varit föremål för en ökad polarisering under 1990-talet. Figur 3 visar andelen mycket eller ganska politiskt intresserade bland dem som beskriver sig själva som boende i en arbetarfamilj och dem som beskriver sig som boende i högre tjänstemanna- eller akademikerfamilj. Även om ingen linjär utveckling kan skönjas är det uppenbart att det politiska intresset bland arbetare sakta har minskat medan det snarare har ökat bland de högre tjänstemännen och akademikerna.

Figur 3 Andel som uppger sig vara mycket eller ganska politiskt intresserade 1987-1999, bland arbetare respektive högre tjänstemän/ akademiker (procent)

Vi kan alltså konstatera att det politiska intresset – en av de viktigaste faktorerna bakom individuella variationer i valdeltagandet – är en allt mer socialt stratifierad företeelse. Det vi måste fråga oss är naturligtvis: vad är egentligen politiskt intresse och vad betyder det att sakna det? Att vara intresserad av politik kan betyda en rad saker och det är inte självklart att alla som uppger sig vara det, i första hand intresserar sig för den traditionella parlamentariska politiken. Närmare en tredjedel av dem som säger sig vara mycket politiskt intresserade avstod ju faktiskt från att delta i europaparlamentsvalet och bland dem återfinns sannolikt, bland andra, grupper för vilka alternativa politiska offentligheter synes mer angelägna¹⁵.

Men eftersom deltagandet bland de politiskt intresserade till och med ökar mellan 1995 och 1999 är det inte i denna grupp som gåtans lösning skall sökas. Människor må mena olika saker med politiskt intresse men röstar gör de i alla fall i större utsträckning än de ointresserade. Följdfrågan är därmed intressantare i detta sammanhang: vad betyder det att sakna politiskt intresse?

Rimligast är kanske att betrakta bristen på politiskt intresse som ett uttryck för en sorts objektivt utanförskap. Tillägget objektiv är nödvändigt för att klargöra att politiskt ointresse inte måste gå hand i hand med en subjektiv upplevelse av att vara exkluderad. Med ett sådant betraktelsesätt följer att det som hittills kallats medborgerligt engagemang i själva verket är en indikator på samhälleligt innan- och utanförskap. Vi skall så småningom gå vidare längs den tanken, men låt oss först analysera de övriga beståndsdelar som ryms i det medborgerliga engagemanget.

Socialt kapital

Tidigare studier har visat att demokratin fungerar bättre i samhällen i vilka medborgarna är sammanflätade i täta nätverk¹⁶. Utgångspunkten är att människor genom social interaktion med varandra så att säga fostras i demokrati. Stor vikt brukar härvidlag fästas vid föreningsaktiviteter av olika slag. Ett vitalt föreningsliv borgar för tät interaktion medborgarna emellan och har dessutom, genom det sätt på vilket föreningsarbete organiseras, just en pedagogisk funktion, i det att föreningsmedlemmarna lär sig att genom demokratiska beslutsprocesser verka mot ett gemensamt mål. På så sätt alstras vad som brukar benämnas socialt kapital, vilket lite förenklat kan översättas till mellanmänskligt förtroende.

I teorierna om det sociala kapitalets ursprung, betydelse och förutsättningar, förs som regel resonemangen på makronivå. Hypotesen är alltså att demokratin fungerar bättre i samhällen med mycket socialt kapital. Men begreppet är också i någon mån tillämpligt på individnivå. Tabell 6 visar på klara individuella samband mellan föreningsaktivitet och deltagande i europaparlamentsvalet. Oavsett föreställningstyp är deltagande högre bland medlemmarna och ännu högre bland de aktiva medlemmarna. Sambandet är inte oväntat starkast för de politiska partierna, men också andra typer av föreningsaktivitet har påtagliga effekter.

Tabell 6 Deltagande i europaparlamentsvalet efter föreningsmedlemskap, grad av mellanmänsklig tillit, förtroende för närmaste grannar samt givande/ erhållande av hjälp till/från granne (procent)

	Ej medlem	Medlem	Medlem och går på möte och/eller har förtroendeuppdrag	Differens Kolumn 1-3
Politisk parti	36,6	59,8	76,1	+39,5
Pensionärsorganisation	37,2	44,8	62,0	+24,8
Kulturförening	36,4	48,2	60,5	+24,1
Hyres-/bostadsrätts-/villaägarför.	36,6	39,3	49,9	+13,3
Annan förening	35,6	44,8	48,6	+13,0
Facklig organisation	37,2	37,5	47,2	+10,0
Miljöorganisation*	38,3	51,8	46,4	+8,1
Idrotts-/friluftsförening	37,8	40,4	41,3	+3,5
	Aldrig	Ibland	Ofta	
Hjälpt/fått hjälp av granne	31,6	41,0	41,6	+10,0
	Lågt	Medel	Högt	
Förtroende för närmaste grannar	23,3	39,3	41,8	+18,5
Mellanmänsklig tillit**	30,4	34,2	43,0	+12,6

* Antalet aktiva miljöorganisationsmedlemmar är så litet att resultaten bör tolkas försiktigt.

** Frågan lyder "I vilken utsträckning anser du att det går att lita på människor i allmänhet?"

Av detta kan vi sluta oss till att det som hittills kallats medborgerligt engagemang, inte måste vara politiskt till sin karaktär för att ge utslag i benägenheten att rösta. Politiskt intresserade människor tenderar visserligen att vara mer föreningsaktiva över lag än politiskt ointresserade, varför effekten av föreningsaktivitet är mindre än i tabell 6 när politiskt intresse konstanthålles. Men å andra sidan är den kausala ordningen mellan föreningsaktivitet och politiskt intresse inte självklar och det förefaller, givet den nyss nämnda distinktionen mellan innan- och utanförskap, rimligt att också ickepolitiska former av engagemang har betydelse för röstningsbenägenheten.

I tabell 6 går också att utläsa positiva effekter av mer vardaglig interaktion mellan människor. Valdeltagandet är till exempel högre bland dem som menar sig ha hjälpt eller fått hjälp av någon granne, än bland dem som inte har det. Dessutom kan vi, helt väntat, konstatera att mellanmänskligt förtroende verkar främjande på valdeltagandet. Skillnaden i andel röstande mellan dem med lågt förtroende för sina grannar och dem med högt är visserligen inte lika stor som motsvarande skillnad mellan människor med olika förtroende för EUs institutioner, men sambandet är linjärt och ser likadant ut när vi jämför dem som menar att det går att lita på människor i allmänhet med dem som menar att det inte går. Det ligger bortom denna framställnings möjligheter att reda ut i vilken utsträckning horisontellt förtroende (mellan grannar och människor i allmänhet) är en förutsättning för vertikalt förtroende (till EUs institutioner) och tvärtom¹⁷, men det är uppenbart att det i den medborgerliga engagemangsfaktorn, utöver politiskt intresse, måste beredas utrymme också för mer vardagligt och mellanmänskligt engagemang.

Europa-/utlandsorientering

Med hjälp av hittills redovisade resultat har vi kunnat konstatera att en allmänt hög engagemangsnivå tenderar att gå hand i hand med valdeltagande. Denna slutsats är inte ny. Tvärtom återfinns detta samband nästan oavhängigt av vilken typ av politisk participation som studeras. Vad är det då som skiljer ett europaparlamentsval från andra typer av medborgerligt deltagande? En avgörande egenhet är naturligtvis att valet handlar om en institution på ett förhållandevis långt avstånd från den enskilde väljaren – både rent geografiskt men också mer psykologiskt. En ofta framförd förklaring till att valdeltagandet är lägre i europaparlamentsval än i nationella val, är just bristen på närhet till den Europeiska Unionen. Det låter antyda att vi till den generella engagemangsnivån bör foga en skattning av valmanskårens identitetsmässiga orientering i termer av lokalt och globalt. Flera studier har visat att olika människor i olika grad är mentalt orienterade mot världen bortom det lokala och nationella¹⁸.

I tabell 7 redovisas tre indikatorer på vad vi skulle kunna kalla för utlands- eller europaorientering. Det visar sig, precis som vi enligt närhetshypotesen borde kunna förvänta oss, att valdeltagandet är högre bland dem som på ett eller annat sätt uttrycker en mental orientering mot världen utanför Sverige. Exempelvis är andelen röstare betydligt fler bland dem som menar att utrikesnyheter är ett viktigt innehåll i morgonpressen, än bland dem som inte anser det. Vi finner också att

personer som i mycket eller ganska stor utsträckning upplever sig vara européer deltar i större utsträckning än de som endast i liten utsträckning tillskriver sig själva denna identitetsmässiga hemmahörighet. Denna skillnad ser för övrigt likadan ut när de som upplever sig vara världsmedborgare jämförs med dem som inte gör det. Slutligen tycks också faktisk erfarenhet av världen utanför Sverige ha betydelse, eftersom deltagandet är högre bland dem som under det senaste året rest utomlands. Även om erfarenheten som sådan kanske inte har omedelbara effekter, kan åtminstone utlandsvistelse tjänstgöra som en indikator på en generell utrikesorientering.

Tabell 7 Deltagandet i europaparlamentsvalet 1999, efter europa-/utlandsorientering (procent)

<i>Samtliga</i>	38,8
<i>Viktighetsbedömning av utrikesnyheter i morgonpressen</i>	
Mycket/ganska oviktigt	28,9
Något oviktigt/varken eller/något viktigt	32,4
Mycket/ganska viktigt	41,4
<i>Upplevelse av att vara europé</i>	
I mycket/ganska liten utsträckning	31,5
I varken stor eller liten utsträckning	38,4
I mycket/ganska stor utsträckning	44,1
<i>Utlandsvistelse under senaste året</i>	
Aldrig	34,1
Någon gång under året	43,2
Minst 2 gånger under året	44,8

Det förefaller med andra ord rimligt att det stora avståndet till EU och dess institutioner kan kompenseras med en generell intresse- och engagemangshorisont som inte slutar vid den svenska gränsen. Även om direkt erfarenhet av andra länder i tabellen förefaller främja deltagande, är det emellertid viktigt att poängtera att den information på vilken människor bygger sitt eventuella ställningstagande i europaparlamentsval, inte i första hand bygger på direkt erfarenhet. När det gäller politik i allmänhet och europeisk politik i synnerhet är den enskilda medborgaren, för sin helhetsbild, hänvisad till medierad kommunikation.

Vi har redan sett att människor som betraktar utrikesrapportering som viktigt röstar i högre grad än de som inte gör det. Den medierade kommunikationens betydelse är emellertid långt vidare än vad som kan sammanfattas i den enkla procentjämförelsen och det är således hög tid att på djupet analysera på vilket sätt massmedieanvändning och valdeltagande hänger ihop.

Medieanvändning

Det finns i grova drag två sätt att nalkas mediernas roll för den politiska participationen, som har att göra med hur nära själva beslutsmomentet man på ett teoretiskt plan förlägger medieanvändningen. Antingen betraktar man medier som något som genom sitt innehåll kan ha ganska direkta effekter på valmanskårens beslut. Hypotesen är alltså att positiv bevakning av ett visst parti gynnar partiets rösttilldelning eller att positiv bevakning av europaparlamentsvalet som sådant skall ha positiva effekter på valdeltagandet, medan negativ eller ingen bevakning skall ha negativa effekter. Med detta betraktelsesätt förläggs alltså medieanvändningen nära beslutet och behandlas som något med kapacitet att utlösa en politisk handling. En sådan utgångspunkt är visserligen inte vetenskapligt oframkomlig, men flera decenniernas empiriska prövning antyder att perspektivet rymmer stora förenklingar och man har väldigt sällan kunnat påvisa särskilt stora effekter av detta omedelbara slag¹⁹.

Alternativet är att betrakta medieanvändning, inte som ett utlösande stimuli, utan snarare som en viktig komponent i ett generellt engagemang vilket också rymmer exempelvis valdeltagande. Det medför inte ett underkännande av mediernas förmåga att uppmuntra eller motverka valdeltagande, men det handlar inte så mycket om enskilda texters effekter på människors beslut, som att se medieanvändning som någonting som på längre sikt kan främja eller stävja politiskt engagemang²⁰. Därav följer också att medieanvändningen i denna framställning analytiskt inte behandlas som en isolerad förklaringsfaktor, utan snarare som en anslutande komponent till det medborgerliga engagemanget.

Det är också viktigt att inte handskas med medierna som vore de en sammanhållen storhet vars effekter alltid är desamma. Olika medier och medieinnehåll har olika inverkan på människors politiska engagemang. Medial kommunikation är närmast per definition så beskaffad att den både uppmuntrar och motverkar deltagande. Till pluskontot kan föras det faktum att massmedierna tillgängliggör oändliga mängder information som hjälper oss att forma ställningstaganden och samhällsengagemang. Dessutom inbjuder medieinnehållet ofta genom sin dramaturgi till starka känslor, upplevelser, intryck och identifikation med andra människor, vilka kan omsättas i deltagande aktiviteter. På minussidan registrerar vi dels att vissa medier som en konsekvens av sin egen arbetslogik tenderar att ge en ganska ofullständig bild av den politiska händelseutvecklingen²¹ – fragmentarisering, konflikt- och personfixering är vanliga beskrivningar av den politiska rapporteringen – dels den massmedierade kommunikationens enkelriktade karaktär. Massmediapublikens roll är i första hand reaktiv²². Vi kan förhålla oss till medier-

nas verklighetsbeskrivningar och ta intryck av texter och program, men våra chanser att själva delta i mediernas offentlighet är begränsade.

Medieanvändning som medborgerligt engagemang

Låt oss först, på ett översiktligt plan, se vilka samband som kan observeras mellan valdeltagande och användning av de vanligaste medierna. Tabell 8 ger en bra utgångspunkt.

Tabell 8 Deltagandet i europaparlamentsvalet 1995 och 1999, efter medieanvändning (procent)

	1995	1999	Differens 1995-1999
<i>Samtliga</i>	41,6	38,8	-2,8
<i>Morgontidningsläsning</i>			
6-7 d/v	46,6	42,8	-3,8
1-5 d/v	32,8	32,6	-0,2
Mer sällan/aldrig	29,3	28,8	-0,5
<i>Kvällstidningsläsning</i>			
6-7 d/v	42,4	36,6	-5,8
1-5 d/v	41,0	34,9	-6,1
Mer sällan/aldrig	46,9	43,6	-3,3
<i>TV-tittande</i>			
Dagligen	42,1	37,8	-4,3
5-6 d/v	40,4	40,0	-0,4
Färre än 4 d/v	39,9	35,5	-4,4
<i>Radiolyssnande</i>			
Dagligen	42,6	39,7	-2,9
3-6 d/v	39,3	37,2	-2,1
Färre än 3 d/v	41,9	32,4	-9,5
<i>Internetanvändning</i>			
Minst någon gång i månaden	43,1	41,1	-2,0
1-12 gånger per år	39,1	38,5	-0,6
Aldrig	41,5	36,9	-4,6

Vi kan med en gång konstatera ett positivt samband mellan valdeltagande och morgontidningsläsning, men därutöver är mönstret något otydligt. I 1999 års val noteras positiva samband också med radiolyssnande och internetanvändning, men de är ganska svaga och var inte linjära vid 1995 års val. Också vad TV-tittandet beträffar är valdeltagandet som lägst bland ickekonsumenterna, medan det för kvällstidningsläsningen är tvärtom. En intressant iakttagelse – låt vara att tendenser är svaga – är att den största nedgången vad pappersmedierna

anbelangar återfinns bland högkonsumenterna, medan den för de elektroniska och digitala medierna återfinns bland lågkonsumenterna. Detta kan möjligen tolkas som en antydning om att etermedierna och Internet successivt har kommit att spela en viktigare roll i opinionsbildningen.

Morgonpressen är emellertid det medium som traditionellt brukar anses vara bäst skickat för konstruktiv opinionsbildning²³, medan beskyllningar om ytlighet, snuttifiering och skandaljournalistik oftare riktar mot kvällspressen och televisionen. Och det klaraste positiva sambandet i tabell 8 kan också utan tvekan tillskrivas morgontidningsläsningen. Faktum är att morgontidningsläsning och valdeltagande i någon mån kan betraktas som två sidor av samma mynt. I tabell 9 har Göteborgs 20 största församlingar rangordnats efter valdeltagandet i 1995 års europaparlamentsval (motsvarade data saknas för 1999) och andelen röstare jämförts med andelen regelbundna morgontidningsläsare.

Tabell 9 Andel regelbundna morgontidningsläsare och deltagandet i EUP-valet 1995 i Göteborgs 20 största församlingar (procent)

	Andel som läser morgontidning minst 4 d/v	Valdeltagande i 1995 års EUP-val
Älvsborg	94	57
Örgryte	87	53
Askim	89	52
Annedal	85	50
Vasa	83	49
Johanneberg	71	47
Masthugget	75	46
Oskar Fredrik	79	45
Härlanda	83	44
Karl Johan	76	43
Högsbo	86	41
Tynnered	69	41
S:t Pauli	74	40
Lundby	66	36
Brämaregården	62	35
Kortedala	61	33
Biskopsgården	55	28
Angered	50	28
Gunnared	56	26
Bergsjön	43	26
Rangordningskorrelation (Spearman's Rho)		,90

Anmärkning: Andelen morgontidningsläsare bygger på bearbetningar av en sammanslagning av 1997, 1998 och 1999 års Väst-SOM-undersökningar, eftersom antalet svarande i respektive församling är för litet för statistiskt säkerställda analyser i de enskilda undersökningarna. Detta är också anledningen till att endast de 20 största av Göteborgs 36 församlingar tagits med. Uppgifterna om valdeltagande är hämtade ur Statistisk årsbok Göteborg 1999.

Det är slående hur lika dessa båda uppställningar är. I de församlingar där valdeltagandet är högt, är också morgontidningsläsningen hög och i de församlingar där valdeltagandet är lågt är morgontidningsläsningen det likaså. Både valdeltagandet och morgontidningskonsumtionen fördubblas från rangordningen botten till rangordningens topp.

Det går inte att med utgångspunkt från tabell 9 föra någon diskussion om orsak och verkan. Det höga valdeltagandet i vissa delar av Göteborg kan inte förklaras av den höga morgontidningsläsningen. Tabellens utfall är snarare ett resultat av att geografiska skillnader i Göteborg på ett så utmärkande sätt sammanfaller med sociala. Studier har visat att betydande andelar av de boende i områdena i tabellens botten lever i vad som kan betecknas som ett utanförskap, vilket dels tar sig i uttryck i lågt valdeltagande, dels i att mediekonsumtionen där skiljer sig från mediekonsumtionen i andra områden²⁴.

Medverkande medieanvändning – och motverkande

Vi måste alltså försöka bringa lite mer detaljerad klarhet i vilken typ av mediekonsumtion som är positivt korrelerad med valdeltagande och vilken som är negativt, i synnerhet när det gäller nyheter eftersom det är där huvuddelen av den politiska bevakningen sker. I tabell 10 jämförs valdeltagandet mellan dem som regelbundet konsumerar olika medier och dem som inte gör det.

Det visar sig att valdeltagandet är högre bland dem som regelbundet tar del av radions och televisionens public servicenyheter, än bland dem som inte gör det och på samma sätt förhåller det sig med morgontidningsläsning samt nyhetskonsumtion på Internet. Ville man, trots den förenkling man då gör sig skyldig till, tala i termer av kausalitet skulle man alltså kunna säga att morgontidningsläsning, nyhetskonsumtion på nätet samt tittande och lyssnande på nyheter i radions och televisionens public service-kanalar, medverkar eller uppmuntrar till deltagande.

I tabell 10 listas också ett antal medier som står i ett motsatt förhållande till valdeltagandet – det vill säga valdeltagandet är lägre bland dem som regelbundet tar del av dem, än bland dem som inte gör det. Bland dessa medier finner vi kvällspressen, gratistidningen Metro, P3 samt den kommersiella radions och televisionens nyhetssändningar, inklusive TV4. Det förtjänar att påpekas att rangordningen i tabellen i princip blir den samma även då exempelvis ålder och utbildning konstanthålles. Mönstret tycks vara detsamma i alla grupper.

Det mest slående i tabell 10 är att de medier som oftast beskylls för att bidra till politikermisstro genom kontraproduktiv politisk rapporte-

ring av olika slag, också är de medier som är negativt förbundna med valdeltagande. Och omvänt att de medier som tillskrivs stor opinionsbildande potential helt följdriktigt är positivt förbundna med röstning. Det visar sig också, om man vänder på analysordningen, att de som deltog i 1999 års europaparlamentsval har en större konsumtion av samtliga 'medverkande' medier än de som inte deltog, medan de senare har en större konsumtion av alla 'motverkande' medier utom P3, än de som deltog.

Tabell 10 Deltagande i europaparlamentsvalet 1999, efter nyhetskonsumtion (procent)

	Tar del av mediet		
	Sällan/ Aldrig	Minst 5 d/v	Diff.
P1	34,2	55,1	+20,9
'Medverkande'			
Aktuellt	28,8	45,4	+16,6
Rapport	29,4	45,0	+15,6
Morgontidning	28,8	41,9	+13,1
Ekonyheter i riksradien	33,9	46,8	+12,9
Morgon-TV i SVT	37,6	49,6	+12,0
Regionala nyheter i SVT	33,8	44,9	+11,1
Minst någon dagstidning/nyhetstjänst på Internet*	37,6	42,5	+4,9
Lokalnyheter i P4	36,3	41,0	+4,7
Expressen	39,3	39,0	-0,3
P3	38,8	37,2	-1,6
'Motverkande'			
Morgon-TV i TV4	40,1	38,1	-2,0
Lokala nyheter i TV4	40,4	37,9	-2,5
Metro (i Sthlm el. Gbg)	41,7	37,3	-4,4
Nyheter privat lokalradio	39,6	35,0	-4,6
Nyheterna i TV4	42,3	37,5	-4,8
Aftonbladet	41,5	35,4	-6,1
TV3 Direkt	41,7	31,6	-10,1

* För nyhetskonsumtion på Internet är kravet på regelbundenhet satt till minst 3 dagar per vecka.

De skillnader som framkommer i tabell 10 såg i princip likadana ut vid europaparlamentsvalet 1995, men en viss polariseringen mellan nyhetsprogrammen i TV kan registreras. Aktuellt- och Rapporttittande har en positivare relation med röstning 1999 än 1995, medan tittande på Nyheterna i TV4 samt TV3 Direkt har en mer negativ. Distinktionen mellan public service-TV och kommersiell TV har med andra ord blivit klarare. Det bör sägas att flera studier på senare år har funnit belägg för ökad polarisering också vad publiken anbelangar. I korthet tycks grupper med en företrädevis underhållnings- och tabloidorienterad mediekonsumtion under 1990-talet ha blivit mer underhållnings-

orienterade, medan grupper med mer av en informationsorientering har blivit mer informationsorienterade²⁵. Särskilt tydlig är denna skillnad i storstadsområden, vilket också förklarar de stora skillnaderna mellan Göteborgs olika boendeområden (tabell 9).

I vilken utsträckning det bakom dessa resultat döljer sig några medie-effekter i termer av orsakverkan är svårt att säga. Det är naturligtvis möjligt, eller till och med tänkbart, att inställningen till europaparlamentsvalet och dess betydelse kommer att se olika ut beroende på om man bygger sin bild på traditionellt informationsorienterade medier eller på mer tabloid- och infotainmentorienterade. Om vi tar Stockholms morgontidningar som ett exempel på den förstnämnda kategorin och kvällstidningarna som ett exempel på den senare är det uppenbart att dessa står i ett prestigemässigt motsatsförhållande till varandra. Att hysa förtroendet för innehållet i dessa medier betyder i det ena fallet högre valdeltagande och i det andra fallet lägre (tabell 11).

Tabell 11 Deltagande i europaparlamentsvalet efter förtroende för Stockholms morgontidningar respektive kvällspressen (procent)

	Mycket/ ganska litet förtroende för mediet	Mycket/ ganska stort förtroende för mediet	Differens (effekt av förtroende)
Stockholms morgontidningar (Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet)	30	45	+15
Kvällstidningarna (Aftonbladet, Expressen, GT, Kvällsposten)	45	30	-15

Spetsar man till det bör man alltså vare sig läsa eller lita på kvällstidningsjournalistiken om man vill tillhöra de röstandes skara, medan man gör klokt i att både läsa och lita på morgontidningsjournalistiken. Verkligheten är självfallet inte så endimensionell men resonemanget illustrerar tydligt mediernas dubbla roll i demokratin: de kan både levererar beslutsrelevant information och underblåsa misstro²⁶.

Publika skillnader

Vilka effekter medierna har beror därtill inte bara på deras innehåll, utan också på publiken. Generellt torde medierna ha större möjligheter att utöva inflytande på människor som ännu inte har en färdig inställning i den fråga om vilket valet handlar och för vilka valhandlingen inte

är en normrelaterad självklarhet²⁷. I tabell 12 låter vi graden av bestämdhet i människors uppfattning om den svenska EU-medlemskapet få indikera i vilken utsträckning de har en färdig uppfattning. Vi utgår också från att deltagande i allmänna val upplevs mer som en medborgerlig plikt bland äldre människor än bland yngre.

För att möjliggöra en enkel jämförelse av mediernas betydelse lägger vi ihop alla medier som i tabell 10 visade sig vara positivt förbundna med valdeltagande till ett index som mäter graden av 'medverkande' mediekonsumtion och på motsvarande sätt lägger vi ihop de medier som uppvisar ett negativt samband med röstning till ett index över 'motverkande' mediekonsumtion.

Det visar sig inte oväntat att de med en hög konsumtion av 'medverkande' medier har ett högre valdeltagande än de med låg konsumtion och tvärtom för den 'motverkande' medieanvändningen. Skillnaderna mellan de med bestämd och de med mer tveksam uppfattning om EU är därvidlag inte särskilt stora och inte heller skillnaden mellan unga och äldre är anmärkningsvärd, även om 'motverkande' mediekonsumtion inte tycks kunna sänka de äldres valdeltagande i samma utsträckning som de yngres.

Tabell 12 Effekt av 'medverkande' och 'motverkande' medieanvändning efter ålder och grad av bestämdhet i inställningen till svenskt EU-medlemskap (procent)

	'Medverkande' medieanvändning		Differens (effekt av 'medverkande' medieanvändning)
	Låg	Hög	
Har bestämd uppfattning om Sveriges medlemskap i EU	35	57	+22
Är tveksam i uppfattning om Sveriges medlemskap i EU	21	41	+20
Unga (under 40 år)	26	46	+20
Äldre (över 40 år)	33	52	+19
	'Motverkande' medieanvändning		Differens (effekt av 'motverkande' Medieanvändning)
	Låg	Hög	
Har bestämd uppfattning om Sveriges medlemskap i EU	48	43	-5
Är tveksam i uppfattning om Sveriges medlemskap i EU	34	26	-8
Unga (under 40 år)	37	30	-7
Äldre (över 40 år)	44	42	-2

Att några riktigt tydliga skillnader inte skymtar, beror emellertid på att interaktionseffekten av tveksamhet och ålder inte framgår av tabellen. Tar vi emellertid hänsyn både till graden av bestämdhet och till ålder framträder ett intressant mönster (figur 4). Bland de äldre med en bestämd uppfattning är valdeltagandet förhållandevis högt och 'medverkande' mediekonsumtion tenderar att upprätthålla detta höga deltagande: det skiljer 15 procentenheter mellan låg- och högkonsumenter av 'medverkande' medier i denna grupp. Däremot har inte 'motverkande' mediekonsumtion någon effekt värd namnet. På samma sätt förhåller det sig bland dem som antingen är övertygade i sin uppfattning eller äldre. 'Medverkande' mediekonsumtion har i dessa grupper en anmärkningsvärt stor positiv effekt, medan 'motverkande' mediekonsumtion saknar betydelse.

Figur 4 Medieanvändningens effekter på valdeltagandet i fyra grupper (procent)

	Tveksam i uppfattning om svensk EU-medlemskap	Bestämd i uppfattning om svenskt EU-medlemskap
Ung (under 40 år)	Valdeltagande 24	Valdeltagande 37
	Andel högkonsumenter av 'medverkande' medieanvändning 13	Andel högkonsumenter av 'medverkande' medieanvändning 16
	Andel högkonsumenter av 'motverkande' medieanvändning 48	Andel högkonsumenter av 'motverkande' medieanvändning 43
	Effekt på valdeltagandet av 'medverkande' medieanvändning +3	Effekt på valdeltagandet av 'medverkande' medieanvändning +29
	Effekt på valdeltagandet av 'motverkande' medieanvändning -14	Effekt på valdeltagandet av 'motverkande' medieanvändning ±0
	<i>Medieanvändning undergräver redan lågt valdeltagande</i>	<i>Medieanvändning uppmuntrar till valdeltagande</i>
Äldre (över 40 år)	Valdeltagande 35	Valdeltagande 50
	Andel högkonsumenter av 'medverkande' medieanvändning 45	Andel högkonsumenter av 'medverkande' medieanvändning 49
	Andel högkonsumenter av 'motverkande' medieanvändning 26	Andel högkonsumenter av 'motverkande' medieanvändning 26
	Effekt på valdeltagandet av 'medverkande' medieanvändning +23	Effekt på valdeltagandet av 'medverkande' medieanvändning +15
	Effekt på valdeltagandet av 'motverkande' medieanvändning -2	Effekt på valdeltagandet av 'motverkande' medieanvändning -3
	<i>Medieanvändning uppmuntrar till valdeltagande</i>	<i>Medieanvändning upprätthåller redan högt valdeltagande</i>

Den verkligt intressanta gruppen är emellertid de som vare sig är bestämnda eller äldre. I denna grupp är valdeltagandet lågt och den 'medverkande' mediekonsumtion gör vare sig till eller från. Däremot kan vi notera en påtaglig negativ effekt av 'motverkande' mediekonsumtion. Den stora användningen av 'motverkande' medier undergräver alltså denna grupps redan låga valdeltagande samtidigt som 'medverkande' medieanvändning inte påverkar röstningen.

Medierna har alltså en positiv inverkan på den politiska participationen i de flesta grupper. Men bland de yngre och tveksamma – det vill säga de vars normrelaterade pliktuppfattning och övertygelse i sakfrågan är svagare – har medierna enbart negativa effekter. Sådana medier som beskylls för att sprida politisk misstro brukas flitigare i denna grupp än i andra grupper och synes dessutom leva upp till beskyllningarna.

En förklaringsmodell

Tidigare skisserade vi bilden av ett medborgerligt engagemang med mycket stor betydelse för människors benägenhet att delta i valet. Detta engagemang rymmer dels ett allmänt politiskt intresse, dels en mer specifik orientering gentemot en internationell kontext. Därtill har vi funnit belägg för att också mer vardagliga former av engagemang har betydelse för deltagandet – uttryckt som föreningsaktivitet, mellanmänsklig interaktion och horisontellt förtroende.

Föregående avsnitt ger klara belägg för att också människors medieanvändning måste betraktas som en viktig komponent i det medborgerliga engagemanget. Det sätt på vilket medierna ofta framställs som ett hot mot demokratin, kräver avsevärd nyansering. Det tycks utom allt tvivel att medievanor och nyhetskonsumtion *både* kan främja valdeltagande *och* motverka det dels beroende på typen av medieinnehåll, dels beroende på publikens predispositioner.

För att i möjligaste mån klargöra vilken av dessa engagemangskomponenter som har starkast statistiskt samband med deltagandet i europaparlamentsvalet, kan vi helt enkelt konstruera ett index för vardera egenskap, för att därefter jämföra dem med lågt respektive högt värde på var och en. Det allmänna politiska intresset bygger endast på en fråga och behöver således inte konstrueras om. Det redan använda indexet över 'medverkande' mediekonsumtion kan användas som det är och därtill slår vi ihop samtliga indikatorer på socialt kapital (tabell 6) till ett index (kallat civilsamhälleliga faktorer), samt indikatorerna på utlands-/europaorienteringen (tabell 7) till ett index.

I tabell 13 jämförs valdeltagandet mellan de tio procent som har lägst värde på respektive index, med de tio procent som har högst. Inte oväntat står det generella politiska intresset för den största differensen, men också mediekonsumtionen och de civilsamhälleliga faktorerna har stor betydelse. Utlands-/europaorienteringen är en betydligt mindre viktig dimension, men det bör påpekas att samtliga fyra faktorer överlever en multivariat regressionsanalys – det vill säga de har alla signifikant effekt också under kontroll för varandra.

Tabell 13 Effekten på valdeltagandet av de fyra indikatorerna på medborgerligt engagemang (procent)

	Valdeltagande i den tiondel av befolkningen som har lägst värde	Valdeltagande i den tiondel av befolkningen som har högst värde	Diff.
Politiskt intresse	16	68	+52
'Medverkande' nyhetskonsumtion	19	56	+37
Civilsamhälleliga faktorer	21	56	+35
Utlandsorientering	35	48	+13

Begreppet medborgerligt engagemang skulle givetvis kunnat tillåtas innehålla också andra faktorer, men mycket tyder på att de fyra hittills redovisade komponenterna ganska väl ringar in en betydelsefull bakomliggande förklaring till varför vissa människor deltog i europaparlamentsvalet, medan andra lät bli.

Nästa fråga är naturligtvis vilken betydelse det medborgerliga engagemanget totalt sett skall tillmätas, i förhållande till de demografiska, socioekonomiska och politiska faktorerna.

Redan inledningsvis nämndes att det i denna framställning endast skulle beredas plats för resonemang om individuella variationer i deltagandet i 1999 års europaparlamentsval. Variationer mellan olika länder, valsysteem eller typer av val har lämnats utanför analyserna. Kontextuella eller systemberoende förklaringar till valdeltagandet kan därmed inte heller tas in i den samlade förklaring som resterande delar av detta avsnitt är tänkt att ägnas åt.

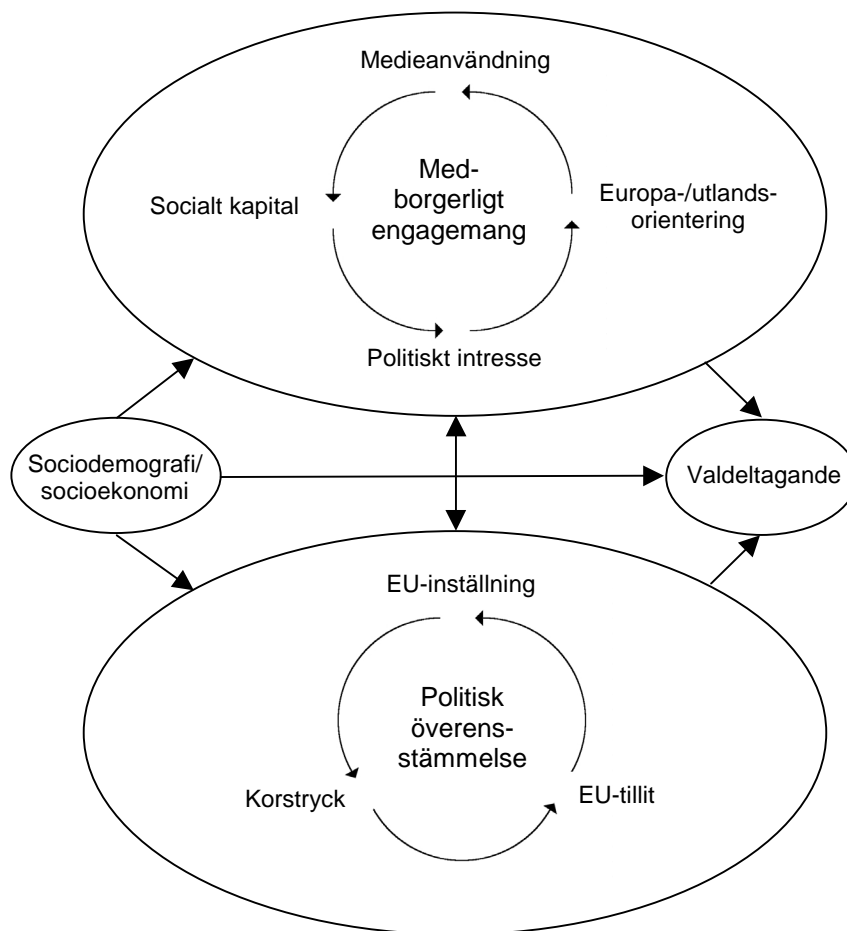
Men redan de hittills redovisade faktorerna närmar sig antalsmässig överskådlighet, varför en mer generell modell är eftersträvansvärd. Figur 5 är helt enkelt en lite utvecklad variant av den modell som presenterades i figur 1.

Längst till vänster återfinns som tidigare demografin och socioekonomin. Denna antas påverka såväl människors medborgerliga engagemang som deras politiska åsikter och överensstämmelse med det egna partiet och den i Sverige förda politiken. Och slutligen antas dessa båda

sfärer påverka dels – vilket inte är så intressant – varandra, dels deltagandet i europaparlamentsvalet. Därtill förväntar vi oss också en direkt effekt av socioekonomi och demografi.

När det gäller de sistnämnda kategorierna har analyserna visat att ålder är den mest betydelsefulla demografiska egenskapen medan de socioekonomiska sambanden låter antyda att flera egenskaper bör läggas ihop till ett samlat resursmått, vilket inbegriper såväl inkomst som utbildning och klasstillhörighet. De viktigaste renodlat politiska faktorerna är inställningen till det svenska EU-medlemskapet, den generella tilliten till EUs institutioner och demokrati samt den eventuella förekomsten av korstryck. Det medborgerliga engagemanget, slutligen, består av de fyra komponenter som identifierades i föregående avsnitt.

Figur 5 En förklaringsmodell

I hopp om att kunna jämföra betydelsen av politisk överensstämmelse med det medborgerliga engagemanget har de tre politiska komponenterna och de fyra engagemangskomponenterna lagts samman till varsitt index. På så sätt kan de olika faktorernas relationer till varandra åskådliggöras. De bivariata korrelationerna redovisas i tabell 14.

Helt väntat är alltså socioekonomisk resursnivå positivt korrelerat med såväl medborgerligt engagemang som politisk överensstämmelse. Ju högre resursnivå desto större engagemang och desto högre grad av politisk överensstämmelse. Med högre resursnivå följer också, i linje med tidigare iakttagelser, högre valdeltagande. Också ålder är positivt korrelerat med engagemang och valdeltagande, däremot inte med graden av politiskt överensstämmelse. Och slutligen är såväl medborgerligt engagemang som politisk överensstämmelse positivt förbundna både med varandra och deltagande i valet.

Tabell 14 Samband mellan valdeltagande och de olika förklaringsfaktorerna (Pearsons r)

	Socio-ekonomisk resursnivå	Ålder	Medborgerligt engagemang	Politisk Överensstämmelse	Deltagande i EUP-valet
Socioekonomiska resursnivå	1				
Ålder	-0,15 **	1			
Medborgerligt engagemang	0,38 **	0,26 **	1		
Politisk överensstämmelse	0,27 **	-0,05 *	0,20 **	1	
Deltagande i EUP-valet	0,18 **	0,11 **	0,34 **	0,17 **	1

* Korrelationen är signifikant på 0,05-nivån. ** Korrelationen är signifikant på 0,01-nivån.

Valdeltagandet hänger tydligast samman med medborgerligt engagemang och det är också engagemangsdimensionen som visar sig ha störst effekt i en multivariat regressionsanalys. Vilken effekt som skall tillskrivas det medborgerliga engagemanget respektive graden av politisk överensstämmelse är emellertid avhängigt av väljarnas demografiska och socioekonomiska egenskaper. Jämför vi effekten av det medborgerliga engagemanget med den politiska överensstämmelsen under kontroll för socioekonomisk resursstyrka (figur 6), framskymtar nämligen ett intressant fenomen. Det visar sig att graden av det medborgerliga engagemanget spelar en avgörande roll både bland socioekonomiskt resursstarka och bland resurssvaga, men att graden av politisk överensstämmelse endast har någon nämnvärd betydelse för de socioekonomiskt starka. Oavsett resursnivå spelar dessutom den politiska överensstämmelsen större roll bland dem med högt medborgerligt engagemang.

Figur 6 Deltagande i EUP-valet efter grad av medborgerligt engagemang och politisk överensstämmelse bland socioekonomiskt starka och svaga (procent)

Socioekonomiskt svaga

		Politisk överensstämmelse		Diff.	
		Låg	Hög		
Medborgerligt engagemang	Lågt	25	23	-2	\bar{x} diff. 4,5
	Högt	47	58	11	
Diff.		22	35		\bar{x} diff. 28,5

Socioekonomiskt starka

		Politisk överensstämmelse		Diff.	
		Låg	Hög		
Medborgerligt engagemang	Lågt	22	34	12	\bar{x} diff. 15,5
	Högt	43	62	19	
Diff.		21	28		\bar{x} diff. 24,5

Utfallet i figur 6 låter antyda att vi har funnit vad som brukar kallas för ett villkorat samband. De politiska faktorerna har olika stor betydelse i olika socioekonomiska positioner. I analogi med det resultatet visar ovanstående figur ett liknande villkorssamband med ålder. För de äldre är de politiska faktorerna betydelsefulla – det är en påtaglig skillnad mellan dem med låg och dem med hög grad av politisk överensstämmelse – medan de inte är det för yngre. Det medborgerliga engagemanget är dock en viktig faktor i båda grupperna.

Figur 7 Deltagande i EUP-valet efter grad av medborgerligt engagemang och politisk överensstämmelse bland personer under och över 40 år (procent)

Under 40 år

		Politisk överensstämmelse		Diff.	
		Låg	Hög		
Medborgerligt engagemang	Lågt	22	20	-2	\bar{x} diff. 4,5
	Högt	41	52	11	
Diff.		19	32		\bar{x} diff. 25,5

Över 40 år

		Politisk överensstämmelse		Diff.	
		Låg	Hög		
Medborgerligt engagemang	Lågt	27	38	11	\bar{x} diff. 14,5
	Högt	46	64	18	
Diff.		19	26		\bar{x} diff. 22,5

Resonemanget kan konkretiseras. Om vi nöjer oss med en indikator på politisk överensstämmelse – EU-inställning – och en indikator på resursnivå – subjektiv klass – visar det sig att EU-inställning spelar stor roll för äldre och för högre tjänstemän, medan effekten är betydligt mindre bland yngre och arbetare (tabell 15). Hur man ställer sig till det svenska EU-medlemskapet är inte ointressant bland yngre och arbetare, men det spelar en avsevärt mindre roll för dessa gruppers valdeltagande än vad det gör för de äldres och de högre tjänstemännens. Procent-differensen, eller om man så vill effekten av EU-inställning, är dubbelt så stor bland de senare än bland de förra.

Det tycks alltså som att vi har med någon sorts trappa att göra. Något tillspetsat skulle man kunna säga att för att delta i valet krävs antingen (1) en viss samhällsposition eller (2) en viss ålder. Saknas dessa egenskaper kan de kompenseras med (3) en hög grad av medborgerligt engagemang. Saknas däremot samtliga tre faktorer, blir det inget röstande. Politiska faktorer är därtill också viktiga förklaringar till valdeltagandet, men endast förutsatt att åtminstone någon av de tre faktorerna ovan är uppfylld.

Tabell 15 Effekt på valdeltagandet av inställning till Sveriges medlemskap i EU, bland arbetare, högre tjänstemän, unga och äldre (procent)

Arbetare för svenskt EU-medlemskap	42	Under 40 år för svenskt EU-medlemskap	44
Arbetare mot svenskt EU-medlemskap	30	Under 40 år mot svenskt EU-medlemskap	28
Diff. (effekt av EU-inställning bland arbetare)	12	Diff. (effekt av EU-inställning bland unga)	16
H. tjm för svenskt EU-medlemskap	73	Över 40 år för svenskt EU-medlemskap	64
H. tjm mot svenskt EU-medlemskap	43	Över 40 år mot svenskt EU-medlemskap	37
Diff. (effekt av EU-inställning bland h. tjm.)	30	Diff. (effekt av EU-inställning EU bland äldre)	27

Detta för oss tillbaka till den tidigare anförda distinktionen mellan innan och utanförskap. Vad innebär det att ha en viss socioekonomisk resursnivå, att ha uppnått en viss ålder eller att vara vad som i denna framställning kallats medborgerligt engagerad? Det handlar naturligtvis just om ett innanförskap; om att tillhöra en normgemenskap.

På de högre nivåerna i samhällshierarkin råder en ganska stark, om än outtalad, norm som föreskriver ett visst mått av politiskt engagemang och intresse för samhällsdebatten. Här finns också såväl de kog-

nitiva och utbildningsmässiga förutsättningarna för politisk participation som ett mer omedelbart beroende av den förda politiken²⁸. Också ålder – eller rättare sagt generationstillhörighet – är ett uttryck för en normgemenskap. Äldre människor är uppvuxna i ett samhälle där valdeltagande och partipolitiskt engagemang framställts som en medborgerlig plikt. Även om denna pliktuppfattning inte helt har eroderat under de senaste decennierna, är det uppenbart att normen har tunnats ut. Valdagen är inte den högtid den en gång var, morgonpressens kopplingar till partierna har försvagats och politiken har estetiserats²⁹. Och slutligen är det medborgerliga engagemanget, när allt kommer omkring, kanske framför allt en indikator på just innanförskap. Politiskt intresserade människor som följer samhällsdebatten, intresserar sig för den internationella händelseutvecklingen och ägnar sin fritid åt föreningsarbete och mellanmänsklig interaktion är personer som lever och verkar i ett socialt sammanhang, såväl på mikro- som makronivå. Det som skiljer det medborgerliga engagemanget från socioekonomisk resursnivå och ålder, är naturligtvis att det är föränderligt. Vår ålder kan vi ingenting göra åt, vår socioekonomiska position kan vi endast svårigen och långsamt förändra, men nivån på vårt medborgerliga engagemang kan vi, om vi ges de rätta förutsättningarna, utveckla och fördjupa.

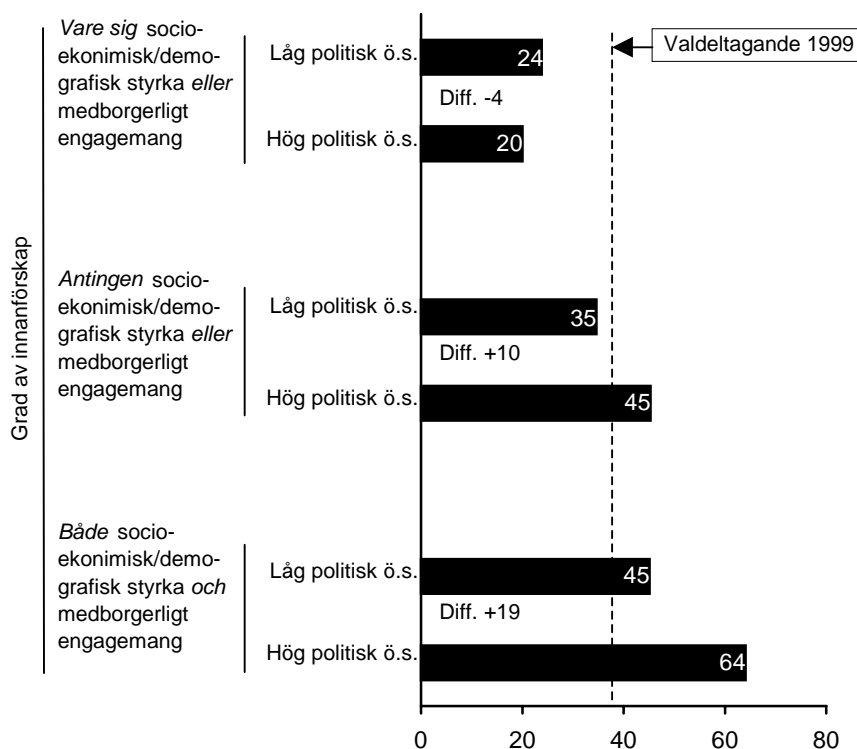
Socioekonomisk resursnivå, ålder och medborgerligt engagemang är alltså tre faktorer som verkar i samma riktning – mot ett samhälleligt, socialt innanförskap. Om vi lägger ihop resursnivå och ålder till ett allmänt mått på i vilken utsträckning olika människor tillhör en i valsammanhang handlingsunderstödjande normgemenskap, och sedan kombinerar detta mått med graden av medborgerligt engagemang, ges vi en mycket tydlig illustration av det samhälleliga innanförskapets betydelse (figur 8).

Det första som kan konstateras är naturligtvis att valdeltagandet är lågt bland dem som *vare sig* är socioekonomiskt, åldersmässigt eller engagemangsmässigt starka, högre bland dem som *antingen* är ålders- och socioekonomisk starka eller medborgerligt engagerade och högt bland dem som *både* är engagerade och socioekonomiskt/demografiskt starka.

Det verkligt intressanta är emellertid inte denna skillnad, utan det faktum att graden av politisk överensstämmelse inte spelar någon roll bland de dubbelt svaga – de som vare sig samhällestrukturellt eller sett till engagemangsdimensionen kan betecknas som starka – medan politiken spelar en viss roll (diff. 10 procentenheter) bland dem som antingen strukturellt eller engagemangsmässigt tillhör ett innanförskap. Och

slutligen att graden av politisk överensstämmelse spelar en stor roll (diff. 19 procentenheter) bland dem som så att säga är dubbelt starka.

Figur 8 Valdeltagande efter grad av innanförskap och grad politisk överensstämmelse [nedan förkortat: ö.s.] (procent)

Kommentar: I syfte att behålla så stort antal svarande som möjligt i de statistiska bearbetningarna har samtliga ingående variabler delats på medianen, varför sambanden är svagare än vad de skulle blivit vid en extremgruppsanalys. n-värdet i bearbetningarna varierar mellan 130 och 250 personer.

I konklusion betyder detta: först ett visst mått av innanförskap, därpå politiska överväganden. Så ser den trappa ut som leder till valbåset. Iakttagelsen ställer tvivelsutan också delar av participationsforskningen i nytt ljus. Sociala olikheter och positiva samband mellan å ena sidan deltagande och å andra sidan ålder och resursnivå, tas ofta för givna i analyser av deltagande, varpå strålkastarna riktas mot politiken. Men givet de många tecken på allmänt tilltagande polarisering som identifierats i ovanstående analyser är det faktiskt tänkbart att det generellt sjunkande deltagandet i allmänna val, snarare bör förstås som en konsekvens av att innanförskap på senare år har blivit allt färre förunnat –

eller om man så vill att utanförskap har drabbat allt fler. Felet behöver således inte i första hand ligga i politiken, annat än indirekt genom den strukturella samhällsförändring som den bidragit till att skapa. Istället är det kanske just den på många områden i samhället tilltagande polariseringen som bör anföras som primär förklaringsfaktor.

Och som antytts redan tidigare är människors medieanvändning av största intresse i detta sammanhang. Det faktum att mediekonsumtion förefaller uppmuntra och förstärka valdeltagandet i generellt röststarka grupper, medan den snarast undergräver valdeltagandet bland de redan röstsvaga, tyder på att en viktig del av förklaringen till de senaste årens utveckling på den politiska participationens område, står att finna i den tilltagande polariseringen av mediepubliken. Det låga deltagandet i 1999 års europaparlamentsval är givetvis till väldigt stor del en konsekvens av att valet politiskt skiljer sig från nationella val. Men utfallet är samtidigt inte en isolerad företeelse, utan ett led i en långsiktig utveckling mot sjunkande valdeltagande och tilltagande polarisering. Att rösta eller ej är för vissa människor ett avgörande som nås efter politiska överväganden. För andra – kanske för allt fler – krävs inga sådana överväganden. Det som fattas dem är inte politiska sympatier med det egna partiet eller med det svenska EU-medlemskapet, utan snarare delaktighet i ett socialt, samhälleligt innanförskap.

Sammanfattning

I 1999 års val till europaparlamentet stannade valdeltagandet på 38,8 procent. Det betyder att en majoritet av den svenska valmanskåren avstod sin rätt att rösta. Vilka faktorer som ligger bakom att vissa människor avstod medan andra deltog, har analyserats i detta arbete.

På ett allmänt plan avviker inte de samband som identifierats från de tendenser som vanligen kännetecknar allmänna val och bortsett från en generellt tilltagande polarisering, präglas 1999 års val av samma mönster som i europaparlamentsvalet 1995. Socialt resursstarka grupper deltog i större utsträckning än resurssvaga, liksom äldre och i olika avseenden mer etablerade. Därtill spelar väljarnas politiska åsikter en betydande roll. Deltagandet är lägre bland motståndarna till det svenska EU-medlemskapet än bland förespråkarna och i vilken utsträckningarna människor i det avseendet är överens med det egna partiet har stor betydelse. Valdeltagandet är alltså lägre bland dem vars åsikt om Sveriges medlemskap i EU skiljer sig från det partis med vilket de sympatiserar. Också tilliten till EUs demokratiska institutioner inverkar på

valdeltagandet, som naturligt nog är högre bland dem med hög tillit än bland dem med låg.

Utöver en kartläggning av de demografiska, socioekonomiska och politiska faktorernas betydelse för valdeltagandet, har också mycket av analyserna ägnats åt en medborgerlig engagemangsdimension, med avgörande betydelse för de individuella variationerna i valdeltagandet. Denna dimension rymmer dels allmänt politiskt intresse, men också mer vardagliga former av engagemang, i form av exempelvis föreningsaktivitet. Därtill har också människors generella orientering i termer av lokalt, nationellt och globalt undersökts. Det visar sig inte oväntat att människor med ett intresse för och en orientering mot världen utanför Sveriges gränser, deltog i större utsträckning än människor med mindre av en internationell orientering.

I den medborgerliga engagemangsdimensionen ingår också människors medieanvändning, vilket är ett problemområde som analyserats särskilt ingående i ovanstående text. Resultaten ger tydliga indikationer på att människors allmänna politiska engagemang, och därmed valdeltagande, kan stimuleras av medieanvändning, men också att medierna kan ha en motsatt effekt. Avgörande är dels typen av medier, dels publikens förutsättningar och predispositioner.

Bland de medier som står i ett positivt sambandsförhållande till valdeltagandet, finner vi morgonpressen, nyheterna i radions och televisionens public service-kanaler samt Internets olika nyhetstjänster. De som regelbundet tar del av dessa medier röstar alltså i större utsträckning än de som inte tar del av dem. Bland de negativt korrelerade medierna finner vi framför allt kvällspressen samt nyhetssändningarna i den kommersiella radion och televisionen, inklusive TV4.

I de flesta grupper har tittande, lyssnande och läsande av de positivt korrelerade medierna en påtagligt positiv inverkan på valdeltagandet, utan att variationer i konsumtionen av de negativt korrelerade medierna medför några skillnader i röstning. Bland de som är unga och som på samma gång saknar en klar ståndpunkt i EU-frågan, är mönstret emellertid det omvända. Konsumtionen av med valdeltagande negativt förbundna medier – alltså 'motverkande' medier – medför att det redan låga valdeltagandet i gruppen sjunker ytterligare. Däremot syns ingen skillnad mellan låg och högkonsumenter av positiva eller 'medverkande' medier.

När det medborgerliga engagemangets betydelse jämförs med de politiska faktorernas, framträder ett intressant mönster. Engagemanget, sådant det tecknats i detta arbete, har en större statistisk effekt än de politiska faktorerna, men sambandet visar sig därtill vara villkorat av människors demografiska och socioekonomiska egenskaper. I korthet

visar det sig att de politiska faktorerna har betydande effekter, men endast i de grupper som i en eller annan bemärkelse kan sägas ingå i ett samhälleligt innanförskap. Detta innanförskap kan antingen bestå av mer statistiska egenskaper i form av en socioekonomisk och åldersrelaterad resursnivå som skvallrar om en, i engagemangsmässiga sammanhang, positiv normgemenskap, eller av ett mer allmänt engagemang, uttryckt som politiskt intresse, hög mellanmännisklig interaktionsnivå, internationell orientering och informationsorienterad mediekonsumtion. Ju fler av dessa egenskaper som saknas desto lägre är sannolikheten för valdeltagande och desto mindre betydelse har de politiska faktorerna. Enkelt uttryckt alltså: först ett visst mått av samhälleligt innanförskap – därpå politiska överväganden.

Ett genomgående tema i de statistiska jämförelserna mellan 1995 och 1999 års europaparlamentsval har varit tilltagande polarisering. Det kan tolkas som om innanförskapet under de senaste åren har blivit allt färre förunnat – eller om man så vill att utanförskapet har drabbat allt fler. Eftersom det förefaller som om medieanvändning i detta sammanhang har kapacitet att uppmuntra till politiskt engagemang och valdeltagande i mer röststarka grupper, men endast att undergräva det bland de redan röstsvaga, är det möjligt att det allmänt sjunkande valdeltagandet i Sverige, särskilt mellan 1995 och 1999 års europaparlamentsval, skall förstås som en konsekvens just av tilltagande polarisering – inte minst av mediernas publik.

Noter

¹ Det oviktade deltagandet i SOM-undersökningarna är i Riks-SOM 1995: 58,8 procent (mot 41,6 i faktiskt valdeltagande) och Riks-SOM 1999: 50,7 procent (mot 38,8 i faktiskt valdeltagande).

² För en diskussion av svårigheten att studera ickeröstare med survey-metoder, se Holmberg, 1999.

³ Se t ex Oscarsson, 1974; Verba m.fl, 1978; Holmberg, 1990; Petersson, 1998; Bennulf och Hedberg, 1999.

⁴ Se Eijk och Franklin, 1996; Bennulf m.fl, 1998; Blondell, 1998.

⁵ Jfr Almond och Verba, 1963; Putnam, 1995; Putnam, 1996; Rothstein, 1998.

⁶ Norris, 2000.

⁷ Holmberg, 1990.

⁸ Se t.ex. Bennulf och Hedberg, 1999.

⁹ Se också Uhrwing och Lundqvist, 1997. För en jämförelse med motsvarande stadsdelseffekteffekt på människors tidningsvanor se Bendz och Wadbring, 1997 samt Lithner och Wadbring 1998.

¹⁰ Se t.ex. SOU 2000:3; Wikman m.fl, 1999; Lithner, 2000.

¹¹ Jfr Festinger, 1957.

¹² Jfr Gilljam och Holmberg, 1998.

¹³ Se också Holmberg och Weibull, 2000.

¹⁴ Schmitt och Holmberg, 1995.

¹⁵ För ett resonemang om dylik politisk aktivitet se Thörn, 1999.

¹⁶ Putnam, 1996

¹⁷ För en sådan diskussion se Rothstein, 1998.

¹⁸ Jfr Gould, 1975; Lithner och Weibull, 1999.

¹⁹ Se t.ex. Klapper, 1969; Morley, 1992; Gerbner, 1995.

²⁰ Norris, 2000.

²¹ Se t.ex. Altheide och Snow, 1979; Ekecrantz, 1996.

²² Habermas, 1962; Ekström, 1999.

²³ Se t.ex. Stamm m.fl, 1997.

²⁴ Hedman och Eklund, 1998; Stigendal, 1999.

²⁵ Se Jansson, 1997; Lithner, 2000.

²⁶ För en mycket utförlig diskussion av mediernas dubbla funktion, se Norris, 2000.

²⁷ Jfr Zucker, 1978; Johansson, 1998.

²⁸ Lane, 1959; Wolfinger och Rosenstone, 1980.

²⁹ Se bl.a. Gibbins och Reimer, 1999; Hadenius och Weibull, 1999; Thörn, 1999; Westholm och Teorell, 1999.

Referenser

Almond, Gabriel A. & Sidney Verba (1963) *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Boston: Little, Brown and Company.

Altheide, David L. & Robert P. Snow (1979) *Media Logic*. Beverly Hills: Sage.

Bendz, Anna & Ingela Wadbring (1997) "Medborgaren och morgontidningen" I Nilsson, L (red) *Nya landskap*. SOM-rapport 19, SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Bennulf, Martin, Per Hedberg, Per Arnt Petersen & Pertti Pesonen (1998) "Political Participation" I A. T. Jenssen, P. Pesonen & M. Gilljam (eds.) *To Join or not to Join. Three Nordic Referendums on Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavian University Press.

Bennulf, Martin & Per Hedberg (1999) "Utanför demokratin" I *Valdeltagande i förändring*. Demokratiutredningens tolfte forskarvolym. SOU 1999:132.

Blondel, Jean, Richard Sinnott & Palle Svensson (1998) *Peaople and Parliament in The European Union. Participation, Democracy and Legitimacy*. Oxford: Clarendon Press.

Eijk, Kees van der & Mark N. Franklin (1996) *Choosing Europé? The European electorate and National Politics in Face of Union*. Michigan: The University of Michigan Press.

Ekecrantz, Jan (1996): "Mediernas demimond" i Becker, K (red) *Medierummet*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Ekström, Mats (1999) "TV-tittarna och demokratin" I *Politikens medialisering*. Demokratiutredningens tredje forskarvolym, SOU 1999:126.

Festinger, Leon (1957) *A Theory of Cognitive Disonance*. Stanford: Stanford University Press.

Gilljam, Mikael & Holmberg, Sören (1998): *Sveriges första Europaparlamentsval*. Rapport 17. Stockholm: Nordstedts Juridik.

Gould, Peter (1975) *People in Information Space: The Mental Maps and Information Surfaces of Sweden*. Lund: CWK Gleerups.

Habermas, Jürgen (1962) *Borgerlig offentlighet*. Lund: Arkiv Förlag.

Hadenius, Stig & Lennart Weibull (1999) *Massmedier. Press, Radio och TV i förvandling*. Stockholm: Bonnier Alba

Hedman, Love & Helena Eklund (1998) *Invandrare, språk och dagstidningar*. Working Paper Series 2. Avdelningen för medier och kommunikation, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.

Holmberg, Sören (1990) "Att rösta eller inte rösta" I M. Gilljam & S. Holmberg. *Rött, Blått, Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.

Holmberg, Sören & Lennart Weibull (2000) "Det nya samhället" I S. Holmberg & L. Weibull (red) *Det nya samhället*. SOM-rapport nr 24. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Jansson, André (1997) "Svensk dagstidningsläsning i förändring" I S. Holmberg & L. Weibull (red) *Ett missnöjt folk?* SOM-rapport nr. 18, SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Johansson, Bengt (1998) *Nyheter mitt ibland oss. Kommunala nyheter, personlig erfarenhet och lokal opinionsbildning*. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Klapper, Joseph T. (1969) *The Effekts of Mass Communication*. New York: The Free Press.

Lane, Robert E. (1959) *Political Life: Why People Get Involved in Politics*. Glencoe, IL: The Free Press.

Lithner, Anders (2000) "Dagstidningarnas publik" I I. Wadbing & L. Weibull (red) *Tryckt*. Dagspresskollegiet, Göteborgs universitet.

Lithner, Anders & Ingela Wadbring (1998) "Morgontidningen i en föränderlig verklighet" I Nilsson, L (red) *Mångfald – bilder av storstadsregion*. SOM-rapport 21, SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Lithner, Anders & Lennart Weibull (1999) "Västragötalänningarnas mentala kartor" I L. Nilsson (red) *Region i omvandling*. SOM-rapport nr. 23. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Morley, David (1992) *Television Audiences & Cultural Studies*. London: Routledge.

Norris, Pippa (Forthcoming October 2000) *A Virtuous Circle: Political Communications in Post-Industrial Democracies*. New York: Cambridge University Press. www.pippanorris.com

Oscarsson, Vilgot (1974) *Politiskt deltagande*. Statsvetenskapliga institutionen: Göteborgs universitet

SOU 2000:3. *Välfärd vid vägskäl*. Delbetänkande från Kommittén Välfärdsbokslut.

Petersson, Olof, Jörgen Hermansson, Michele Micheletti, Jan Teorell & Anders Westholm (1998) *Demokrati och medborgarskap*. Demokratirådets rapport 1998. Stockholm: SNS Förlag.

Putnam, Robert D. (1995) "Bowling Alone: America's Declining Social Capital" I *Journal of Democracy* 6:1, Jan 1995, 65-78.

Putnam, Robert D. (1996) *Den fungerande demokratin: medborgarandans rötter i Italien*. Stockholm: SNS Förlag.

Gerbner, George (1995) "Toward 'Cultural Indicators': The Analysis of Mass Mediated Public Message Systems" I Boyd-Barett, O. & C. Newbold (eds.) *Approaches to Media: A Reader*. London: Arnold. (tidigare publicerad i AV Communication Review, Vol. 17, No. 2, 1969).

Gibbins, John R. & Bo Reimer (1999) *The Politics of Postmodernity*. London: Sage.

Rothstein, Bo (1998) "Varifrån kommer det sociala kapitalet?" I Holmberg, S. och L. Weibull (red) *Opinionssamhället*. SOM-rapport 20, SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Schmitt, Herman & Sören Holmberg (1995) "Political Parties in Decline?" In H-D Klingemann & D. Fuchs (eds.) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.

Stamm, Keith R., Arthur G. Emig & Michael B. Hesse (1997) "The Contribution of Local Media to Community Involvement" I *Journalism and Mass Communication Quarterly*. Vol. 74, No. 1, 97-107.

Stigendal, Mikael (1999) *Sociala värden i olika världar. Segregation och integration i storstaden*. Lund: Studentlitteratur.

Thörn, Håkan (1999) "Nya sociala rörelser och politikens globalisering. Demokrati utanför parlamentet? I *Civilsamhället*. Demokratiutredningens åttonde forskarvolym. SOU 1999:84.

Uhrwing, Marie & Lennart J. Lundqvist (1997) "Stadsdelarnas anda" I Nilsson, L (red) *Nya landskap*. SOM-rapport 19, SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Verba, Sidney, Norman H. Nie & Jaeon Kim (1978) *Participation and Political Equality*. Chicago: The University of Chicago Press.

Westholm, Anders & Jan teorell (1999) "Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar – allt mindre" I *Valdeltagande i förändring*. Demokratiutredningens tolfte forskarvolym. SOU 1999:132.

Wikman, Anders, Alf Andersson, Madeleine Bastin (1999) *Nya relationer i arbetslivet - en rapport om tendenser mot flexibla marknadsrelationer i stället för permanenta anställningsrelationer*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

Wolfinger, Raymond E. & Steven J. Rosenstone (1980) *Who Votes?*. New Haven: Yale University Press.

Zucker, Harold G. (1978) "The Variable Nature of News Media Influence" I Ruben, B. D. (red) *Communication Yearbook 2*. New Brunswick, NJ: Transaction.